

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
FİNANS ENSTİTÜSÜ
FİNANS ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI BANKACILIK VE FİNANS YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI

FAİZSİZ BANKACILIKTA RİSK YÖNETİM
MEVZUATI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zahide Zehra Fındıkoğlu

100043733

İstanbul, 2018

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
FİNANS ENSTİTÜSÜ
FİNANS ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI BANKACILIK VE FİNANS YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI

FAİZSİZ BANKACILIKTA RİSK YÖNETİM
MEVZUATI

Zahide Zehra Fındıkoğlu

100043733

Danışman: Prof. Dr. Yusuf Tuna

İstanbul, 2018

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

.....uluslararası Bankacılık u finans.....
Yüksek Lisans programı öğrencisi Zahide Zehra Fındıkoğlu.....
.....Faizsiz Bankacılığa Risk Yönetim mevzuatı.....
.....başlıklı tez çalışması,
Enstitümüz Yönetim Kurulu 23.01.18 tarih ve 66-1.....sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından
oybirliği/oyçokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

UNVANI, ADI SOYADI
TEZ DANIŞMANI : Prof. Dr. Yusuf TUNA.....
JÜRİ ÜYESİ : Doç. Dr. Halil TUNALI.....
JÜRİ ÜYESİ : Yrd. Doç. Dr. Hilmi ERSOY.....
İMZA

(*) Yüksek lisans tez savunma jürileri en az biri kurum dışından olmak üzere danışman dahil en az üç öğretim üyesinden oluşur. Jürinin üç kişiden oluşması durumunda eş danışman jüri üyesi olamaz. Eş tez danışmanının jüri üyesi olması durumunda asıl jüri beş üyeden oluşur.

ÖZET

Genellikle Müslüman kesimin finansman ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olan, özellikle faizsizlik ilkesine dayanan İslami bankacılık sistemi faaliyet yapısından ve işleyişinden dolayı çeşitli risklere maruz kalmaktadır. Bu risklerin kontrollü bir şekilde yönetilmesine ihtiyaç duyan bu sistem, klasik bankacılık sistemine uygun olan risk yönetim sisteminden yararlanmaktadır ancak klasik bankacılık sistemine benzer risklerin yanında bir de İslami bankacılığın yapısından kaynaklanan Şeriat uyum riski, getiri oranı riski, öz kaynak yatırım riski ve yerinden edilmiş ticari risk gibi bir takım özel riskler de bulunmaktadır. Bu özel risklerin yönetiminde ve ölçülmesinde yardımcı olacak uygulamalara ihtiyaç duyulmaktadır. Klasik bankalara benzer risklerin yönetiminde ise İslami bankalar, kanunlarla belirtilen uygulamaları kendi yapısına uyarlamaktadır. Ancak tam olarak verim sağlanabilmesi için İslami bankaların risk yönetiminde özel olarak yararlanabileceği uygulamaların geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu tez de ilk olarak bankacılık hakkında bir araştırma yapıldıktan sonra İslami bankaların faaliyetleri hakkında bilgi verilip bu faaliyetler neticesinde karşılaştığı risklerden bahsedilmektedir. Daha sonra bu risklerin yönetiminde yardımcı olacak etmenler hakkında bilgi verilmektedir. Son olarak Türkiye'deki faizsiz bankacılık hakkında araştırmalar yapıp bu bankaların ihtiyacı olan uygulamalar hakkında tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *İslami Bankacılık, Risk Yönetimi, Faizsiz Bankacılık, Katılım Bankacılığı.*

ABSTRACT

Islamic banking system, which was created for the “interest-free” financial requirements of the Muslim society, has been subjected to many risks because of its unique operational structure. This banking system which requires the management of its risks in a controlled manner, has been employing risk management strategies developed for the conventional banking system.

However, besides the shared risks with the conventional banking system, Islamic banking confronts with specific risks due to its structure such as; Shariah Compliance risk, rate of return risk, equity investment risk and displaced commercial risk. Implementation of integral applications is required for the measurement and management of those specific risks.

For the management of risks similar to the ones conventional banks deal with, Islamic banks should adapt the approaches specified by laws to their unique structure.

However, for the obtainment of the maximum efficiency, Islamic Banks need applications developed specifically for their risk management requirements.

In this thesis, a research of banking system was followed by the review of Islamic Banking operations and the risks Islamic Banks confront with. Afterwards, the factors that could help with the management of those risks were mentioned. Finally, a study of interest-free banking in Turkey was completed and the required applications by those financial institutions were discussed.

Key words: Islamic Banking, Risk Management, Interest-free Banking, Participation Banking,

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT	iv
TABLO LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
1. BANKACILIK HAKKINDA GENEL BİLGİLER	2
1.1. Bankacılık Kavramı	2
1.2. Bankacılık Faaliyet Alanları	2
1.3. Türkiye’deki Bankacılık Çeşitleri.....	5
1.3.1. Mevduat Bankası	5
1.3.2. Katılım Bankası	5
1.3.3. Kalkınma ve Yatırım Bankası.....	6
2. BANKACILIKTA KARŞILAŞILAN RİSKLER	7
2.1. Kredi Riski	7
2.2. Faiz Riski	7
2.3. Piyasa Riski.....	8
2.3.1 Döviz Kuru Riski	8
2.3.2 Faiz Oranı Riski	8
2.3.3. Öz Kaynak Riski	9
2.3.4. Emtia Riski.....	9
2.4. Ödeme Gücü Riski	9
2.5. Teknoloji Riski.....	9
2.6. Operasyonel Risk	10
2.6.1. İç Süreç Riski	11
2.6.2. İnsan Riski	11
2.6.3. Dışsal Riskler	11
2.6.4. Yasal Risk	12
2.6.5. Sistem Riski	12

2.6.6. İş Riski	12
2.6.7. Stratejik Risk.....	13
2.6.8. İtibari Risk	13
2.7. Ülke Riski	13
2.8. Likidite Riski	14
2.8.1. Fonlama Likiditesi Riski.....	14
2.8.2. Piyasa likiditesi riski.....	15
2.9. İflas Riski	15
3. FAİZSİZ BANKACILIK	16
3.1. Faizsiz Bankacılığın Tarihçesi.....	16
3.1.1. Dünya’da Faizsiz Bankacılık	16
3.1.2. Türkiye’de Faizsiz Bankacılık	18
3.2.2. Faizsiz Bankacılığa İhtiyaç Duyulma Nedenleri	20
3.2.2.1. Dini Nedenler.....	21
3.2.2.2. Ekonomik Nedenler	22
3.2.2.3. Sosyal Nedenler	22
3.2.2.4. Politik Nedenler	23
3.3. İslami Finansal Sistemde Uyulması Gereken İlkeler.....	23
3.3.1. İslami Finansı Yöneten Kurallar.....	23
3.3.2. Faiz Yasağı İlkesi.....	24
3.3.3. Adalet ve Eşitlik İlkesi.....	25
3.3.4. Risk Paylaşımı İlkesi.....	25
3.3.5. Mülkiyet Hakları İlkesi	26
3.3.6. Belirsizlik Yasağı İlkesi.....	26
3.3.7. Şeriata Uyum Kuralı İlkesi	27
3.3.8. Şeriat Kurulu	29
3.4. Faizsiz Bankacılıkta Kullanılan Yöntemler.....	30
3.4.1. Fon Toplama Faaliyetleri.....	30
3.4.1.1. Özel Cari (Vadesiz) Hesaplar	30
3.4.1.2. Katılma Hesapları	30
3.4.2. Nakdi Fon Kullanma Yöntemleri ve İçsel Riskleri.....	31
3.4.1.3. Mudarebe (Emek Sermaye Ortaklığı).....	31
3.4.1.3.1. Yerinden Olmuş Ticari Risk	32

3.4.1.3.2. Operasyonel Risk	33
3.4.1.4. Müşareke (Kar Zarar Ortaklığı)	34
3.4.1.4.1. Kredi Riski	35
3.4.1.4.2. Operasyonel Risk	35
3.4.1.5. Murabaha (Kurumsal Finansman Desteği)	35
3.4.1.5.1. Kredi Riski	37
3.4.1.5.2. Piyasa Riski	37
3.4.1.5.3. Operasyonel Risk	37
3.4.1.6. Leasing-İcare (Finansal Kiralama İşlemleri)	37
3.4.1.6.1. Kredi Riski	38
3.4.1.6.2. Piyasa Riski	39
3.4.1.6.3. Operasyonel Risk	39
3.4.1.7. Selem (Vadeli Satış İşlemleri)	40
3.4.1.7.1. Kredi Riski	41
3.4.1.7.2. Piyasa Riski	41
3.4.1.7.3. Operasyonel Risk	42
3.4.1.8. İstisna ve Palale İstisna (Sipariş Dayalı Satın Alma)	42
3.4.1.8.1. Kredi Riski	43
3.4.1.8.2. Piyasa Riski	43
3.4.1.8.3. Operasyonel Risk	44
3.4.2. Diğer Katılım Bankacılığı Faaliyetleri	45
3.4.2.1. Sukuk (Kira Sertifikaları)	45
3.4.2.2. Karz-ı Hasen (Faizsiz Ödünç)	46
3.4.3. Gayri Nakdi Fon Kullanırma Yöntemleri	46
3.4.3.1. Teminat Mektupları	46
3.4.3.2. Akreditif İşlemleri	47
3.4.3.3. Kabul-Aval Kredileri	47
3.5. İslami Bankaların Klasik Bankalardan Farkları	48
3.6. İslami Bankacılığın Karşılaştığı Zorluklar	50
4. İSLAMİ BANKACILIK SİSTEMİNDE RİSK ve YÖNETİMİ	53
4.1. İslami Bankacılıkta Risk Kavramı	53
4.2. İslami Bankalarda Risk Yönetimi	53
4.3. İslami Bankacılığa Özel Riskler	54

4.3.1. Öz Kaynak Yatırım Riski.....	54
4.3.2. Yerinden Olmuş Ticari Risk.....	55
4.3.3. Getiri Oranı Riski (Kar Oranı Riski)	57
4.3.4. Şeriata Uyum Riski.....	58
4.4. İslami Bankacılıkta Operasyonel Risk.....	59
4.4.1. İslami Bankalarda Operasyonel Risk Kavramı.....	59
4.4.2. İslami Bankacılıkta Operasyonel Risk Faktörleri.....	60
4.4.2.1. İnsan Riski	60
4.4.2.2. Teknoloji Riski.....	60
4.4.2.3. Şeriat Uyum Riski.....	61
4.4.2.4. İtibari Risk	61
4.4.2.5. Yasal Risk	61
4.4.3. İslami Finansal Sözleşmelerde Operasyonel Risk	62
4.4.3.1. İstisna	62
4.4.3.3. Murabaha	63
4.4.3.4. İcare.....	64
4.4.4. İslami Bankacılıkta Operasyonel Riskin Ölçülmesi	64
4.4.4.1. Temel Gösterge Yaklaşımı (BIA).....	65
4.4.4.2. Standart Yaklaşım (SA).....	67
4.4.4.3. Alternatif Standart Yaklaşım (ASA).....	68
4.4.4.4. İleri Ölçüm Yaklaşımı (AMA).....	69
4.5. İslami Bankacılıkta Piyasa Riski	70
4.5.1. İslami Bankacılıkta Piyasa Riskinin Ölçümü	70
4.5.2. İslami Bankacılıkta Piyasa Riski Hafifletme Metotları	72
4.5.2.1. Netleştirme Metodu (Netting Metod)	72
4.5.2.2. Karşılık Limiti Politikası (Provision Limit Policy)	73
4.5.2.3. Yükümlülük Takası (Swap of Liabilities).....	74
4.5.2.4. Menkul Kıymetleştirme (Securitization)	74
4.5.2.5. Seçenekler	75
4.6. Şeriat Uyum Riski.....	75
4.6.1. Şeriat Uyum Riskinin Tanımlama Süreci	75
4.6.2 Şeriat Uyum Riskinin Yönetilmesi ve Hafifletilmesi	76
4.7. Stratejik Risk.....	77

4.7.1. İslami Bankacılıkta Stratejik Risk Tanımı	77
4.7.2. Stratejik Riskin Belirleyicileri ve Azaltılması	78
4.8. İslami Bankacılıkta Likidite Riski	80
4.8.1. İslami Bankacılıkta Likidite Riski Tanımı.....	80
4.8.2. Finansal Stabilitate ve Likidite Krizleri.....	81
4.8.3. Likidite Riskinin Belirleyicileri	82
4.8.4. İslami Bankacılıkta Likidite Riski Yönetimi	83
4.8.4.1. Likidite Riskinin Kontrol ve Yönetimi	83
4.8.5. Likidite risk yönetiminde İslami ve Konvansiyonel bankaların karşılaştırılması	85
4.9. İslami Bankacılıkta Kredi Riski.....	86
4.9.1. Kredi Riski Tanımı	86
4.9.2. İslami Bankacılık Sisteminde Kredi Riskinin Hafifletme Yöntemleri	86
5. FAİZSİZ BANKACILIKTA RİSK YÖNETİM İLKELERİ.....	89
5.1. Genel İhtiyaçlar İçin IFSB İlkesi	90
5.2. Kredi Riskleri İçin IFSB İlkeleri.....	91
5.3. Öz kaynak Yatırım Riski için IFSB İlkeleri	92
5.4. Piyasa Riski için IFSB İlkesi	93
5.5. Likidite Riski için IFSB İlkeleri	94
5.6. Getiri Oranı Riski için IFSB İlkeleri.....	94
5.7. Operasyonel Risk için IFSB İlkeleri	94
6. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE RİSK YÖNETİMİ.....	96
6.1. Bankacılıkta Risk Kavramı	96
6.2. Risk Yönetim Sistemi	97
6.3. Yönetim Kurulu	98
6.4. Üst Düzey Yönetim.....	99
7. TÜRKİYE'DE FAALİYET GÖSTEREN KATILIM BANKALARININ DURUMU ve RİSK YÖNETİMİ.....	100
7.1. Türkiye'de Katılım Bankacılığı	100
7.2. Türkiye'de İslami Finans Mevzuatı	102
7.3. Türkiye'deki Katılım Bankaları	104
7.3.1. Kuveyt Türk Katılım Bankası.....	104

7.3.2. Albaraka Türk Katılım Bankası	105
7.3.3. Türkiye Finans Katılım Bankası	107
7.3.4. Vakıf Katılım	108
7.3.5. Ziraat Katılım	109
SONUÇ	111
KAYNAKÇA	114

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1. İslami ve Klasik Bankaların Ürün Karmasına Dayalı Analizi	50
Tablo 2. İş Hatlarının Risk Faktörleri	67
Tablo 3. Stratejik Risk Belirleyicileri ve Risk Azaltma Teknikeleri	79
Tablo 4. Katılım Bankalarının Temel Finansal Göstergeleri.....	102
Tablo 5. Sermaye Yükümlülüğüne İlişkin Bilgiler Kuveyt Türk	104
Tablo 6. Sermaye Yükümlülüğüne İlişkin Bilgiler Albaraka Türk	106
Tablo 7. Sermaye Yükümlülüğüne İlişkin Bilgiler Türkiye Finans	107
Tablo 8. Sermaye Yükümlülüğüne İlişkin Bilgiler Vakıf Katılım	109
Tablo 9. Sermaye Yükümlülüğüne İlişkin Bilgiler Ziraat Katılım.....	110

KISALTMALAR

SA: Standart Yaklaşım

IRR: Yatırım Riski Rezervi

PER: Kar Dengeleme Rezervi

BIA: Temel Gösterge Yaklaşımı

ASA: Alternatif Standart Yaklaşım

AMA: İleri Ölçüm Yaklaşımı

ISDB: İslam Kalkınma Bankası

IFSB: İslami Finansal Hizmetler Kurumu

PSIA: Kar Paylaşımli Yatırım Hesabı

AAOIFI: İslami Finansal Kurumlar için Muhasebe Denetimi

GİRİŞ

Modern finans sektörünün amacı ekonomiye ve kaynak dağılımına yardımcı olmaktır. Ancak bu amaç bireysel iş ahlakına, eşitliğe engel olmakta ve her şeyin parayla ölçülebildiği bir düşünce yayılımına neden olmaktadır. Bu üç engel şimdiden insanlara sahip olduklarından memnun olmama, aşırı manipülasyon riskine maruz kalma ve bireysel özgürlük alanını fazlasıyla kısıtlanması gibi sonuçlara maruz bırakmaktadır. Bu sebeple İslami finans alanına olan ilgi artmaktadır.

1970 sonlarında petrol fiyatlarında meydana gelen artışlar sebebiyle İslami ülkelerin zenginleşmesiyle meydana gelen faizsiz bankacılık anlayışı 1975 yılında kurulan İslami Kalkınma Bankasının (Islamic Development Bank, IDB) kurulmasıyla, İslami toplumların ihtiyacını gidermede önemli bir altyapı oluşturulmasını sağlamıştır ve birçok ülke içinde İslami finans kurumlarının kurulması açısından motivasyon kaynağı olmuştur.

Katılım bankacılığı veya faizsiz bankacılık olarak da adlandırılan İslami bankacılık sistemi, ekonomik faaliyetlerin bireylerin, maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamada bireysel ve toplumsal çıkarların dengelendiği ilkelere dayanan ekonomik, sosyal ve finansal sistemin entegre olduğu bir kurumdur. Artık katılım bankaları Müslüman kesim çoğunlukta olmak üzere birçok kesim tarafından daha fazla ilgi görmeye başlamıştır. Bu durum katılım bankaları için iyi bir durum olarak görülürken zaman geçtikçe maruz kaldığı risk düzeyleri daha karmaşık bir hale gelmektedir. Bu sebeple de İslam temelli bu bankaların gelecekle, finansal ortamlardaki değişimlere hızlı bir şekilde uyum sağlamasıyla bağımlı olarak görülmektedir. Başta faiz yasağı olmak üzere İslami kurallar çerçevesinde faaliyetlerde bulunma zorunluluğu bulunan katılım bankaları, klasik bankacılık sistemiyle benzer olan risklerinin yanı sıra çoğu zaman finansal sistem üzerinde yeni bir risk grubu oluşturmaktadır. Bu sebeplede bankanın performansından ve hizmet kalitesinde ödün vermeden etkin bir risk yönetimi sistemine ihtiyaç duymaktadır. Çünkü bu riskleri etkili bir şekilde yönetirse kar sağlayabileceği etkili fırsat alanları oluşturmada ilk adımı atmış olacaklardır.

1. BANKACILIK HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1. Bankacılık Kavramı

Farklı ekonomistler tarafından farklı şekillerde tanımlanan banka terimi, Walter Leaf'e göre, "Banka, müşterilerinden geri istendiğinde çekle ödenebilmek üzere mevduat kabulünde bulunan kişi veya kurumdur". Horace White'a göre, "Banka, kredi ticaretini sağlayan ve takas kolaylaştırıcı bir makinedir". Prof. Kinley'e göre, "Banka, kişilere güvenli bir şekilde gerek duyulan para avansları sağlayan ve kişilerin kullanmadıkları paralarını emanet edebildikleri bir kuruluştur" (Somashekar, 2000, s.1).

Böylece bankaların borç ve kredi işlemleriyle ilgilenen, mevduat kabul eden, borç veren, tasarruf sahipleri ile borçlular arasında köprü görevi gören, yalnızca para ticaretinde bulunmayıp önemli derecede para üreticileri olan finansal bir kuruluşlar olduğunu söyleyebiliriz (Somashekar, 2000, s.2).

1.2. Bankacılık Faaliyet Alanları

Birçok ürün ve hizmet sunmakta olan bankalar, bölgeler arası farklılıklar gösteriyor olsa da temel olarak sağladığı hizmetler mevduat toplama, ödeme hizmetleri ve kredi taahhüdüdür.

Mevduat toplama, bireylerden ve işletmelerden yani mevduat sahiplerinden gelecekte kullanım için para kabul etme sürecidir.

Ödeme hizmetleri, bankanın, banka hesaplarını kullanarak müşterileri adına ödeme yapma işlemlerini kabul etmesidir.

Kredi taahhüdü ise borçlu bir müşterinin kredi almaya uygun olup olmamasına bakıldıktan sonra karar verme süreci ve kredinin kullanılması sürecidir (Apostolik, Donohue, Went, 2009, s.3).

Türkiye'nin eski banka kanunlarına bakıldığında bankacılık işlemleri, mevduat kabulü ve diğer faaliyetler şeklinde gerçekleşmekteydi. Bir banka mevduat kabulünde bulunmayacaksa yalnızca bankacılık işlemlerinde bulunmak için izin almaktaydı. Eğer bir banka mevduat bankası olarak kurulacaksa bunun için bankacılık işlemlerinde bulunma izninin yanı sıra mevduat kabul iznini de alması gerekmekteydi. Ancak 2005 yılında 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun kabulü ile bu ayırım kaldırılmıştır. Bu kısımda bankaların da geleneksel olarak yürüttükleri tüm faaliyet alanlarına yer verilmiştir: (Gündoğdu, 2016, s.1)

- Mevduat kabulü,
- Katılım fonu kabulü,
- Nakdi ve gayri nakdi kredi verme işlemleri,
- Nakdi ve kaydi ödeme işlemleri, fon transferi, muhabir bankacılık ve çek hesaplarının kullanılması da dahil olmak üzere her türlü tahsilat ve ödeme işlemleri,
- Çek ve diğer kambiyo senetlerinin satın alma işlemleri,
- Saklama hizmetleri,
- Banka ve kredi kartları ile seyahat çekleri gibi ödeme araçlarının ihracı ve bu araçlarla ilgili faaliyetlerin yürütülmesi işlemleri,
- Efektif dahil kambiyo işlemleri, kıymetli maden ve taşların alım-satım işlemleri ile bunların emanete alınması işlemleri, para piyasası araçlarının alım-satım işlemleri,
- Sermaye piyasası araçlarına, ekonomik ve finansal göstergelere, döviz, mala ve kıymetli madenlere dayalı olan vadeli işlem ve opsiyon sözleşmelerinin alım, satım ve aracılık işlemleri,
- Birden çok türev aracı içermekte olan basit ya da karmaşık yapıdaki finansal araçların alım, satım ve aracılık işlemleri,
- Sermaye piyasası araçlarının alınıp satılması işlemleri ile geri alınması veya tekrar satılması taahhüdü işlemleri,

- Sermaye piyasası araçlarının ihraç ya da halka arz yoluyla satılmasına aracılık işlemleri,
- Önceden ihraç yoluyla satılmış olan sermaye piyasası araçlarına aracılık amacıyla alım satımının gerçekleştirilmesi işlemleri
- Başkaları lehine üstlenilen teminat, garanti ve diğer yükümlülükler gibi garanti işlemleri,
- Portföy işletmeciliği ve yönetimi,
- Yatırım danışmanlığı,
- Merkez Bankası veya Hazine Müsteşarlığı ve kuruluş birlikleri nezdinde oluşturulmuş olan bir sözleşme dahilinde üstlenilen yükümlülüklerle alım satım işlemlerine dair piyasa yapıcılığı,
- Faktoring ve forfaiting işlemleri,
- Finansal kiralama işlemleri,
- Bankalar arası piyasalarda para alım ve satımı işlemlerine aracılık işlemleri,
- Sigorta acenteliği aracılık hizmetleri,
- Bireysel emeklilik aracılık hizmetleri,
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulunca (BDDK) belirlenecek diğer faaliyetler.

Yukarıda maddeler halinde belirtilen bankaların faaliyet alanları, banka türlerine göre bazı kısıtlamalara tabidir. Bu kısıtlamalar aşağıda listelenmiştir:

- Mevduat bankalarının tabi olduğu kısıtlama, katılım fonu kabulü ve finansal kiralama faaliyetlerini gerçekleştirememeleri,
- Katılım bankalarını tabi olduğu kısıtlama, mevduat kabulünü gerçekleştirememeleri,
- Kalkınma ve yatırım bankalarını tabi olduğu kısıtlama ise mevduat ve katılım fonu kabulünü gerçekleştirememeleridir (Gündoğdu, 2016, ss. 2-3).

Yukarıda bahsedilen temel bankacılık hizmetleri aracılığıyla bankalar, ekonomik faaliyetlerin önemli derecede kolaylaştırıcılarıdır (Apostolik vd., 2009, s.3).

1.3. Türkiye’deki Bankacılık Çeşitleri

1.3.1. Mevduat Bankası

Ticari bankaların en önemli türü olan mevduat bankaları, bireyler tarafından verilen mevduatları kabul etme ve ihtiyacı olan taraflara borç verme faaliyetlerinde bulunmaktadır. Ayrıca bu banka türleri kısa süreli mevduatlara sahip oldukları için kısa süreli kredi işlemlerini sağlamaya yetkileri vardır. Uzun vadeli borç verme veya fonlarını uzun vadeli tahvillere yatırma işlemlerinde bulunmamaktadırlar (Somashekar, 2000, s.2). Türkiye’de mevduatın vadesi ortalama olarak 3 aydır.

Türk bankacılık sektöründe, Haziran 2017 tarihi itibarıyla 32 adet mevduat bankası faaliyet göstermektedir. Bunların 9’u özel sermayeli, 3’ü kamusal sermayeli, 5’i Türkiye’de şube açmış olan yabancı sermayeli, 15 tanesi de yabancı sermaye ile Türkiye’de kurulmuş olan banka statüsündedir (Gündoğdu, 2017, s.74).

1.3.2. Katılım Bankası

5411 sayılı Bankacılık Kanunu’na göre katılım bankalarının faaliyetleri, özel cari ve katılma hesapları vasıtasıyla fon toplamaktadır.¹

Tasarruf sahiplerinden toplanan fonlar, faizsiz finansman prensiplerine uygun olmak şartı ile ticarete değerlendirilmektedir ve bunun sonucunda elde edilen kar ve zarar tasarruf sahipleriyle belirlenen oranlar üzerinden paylaşılmaktadır. Kar ve zarara katılma prensibine göre çalışmakta olan bu bankacılık türünde tasarruf sahiplerinden toplanan para karşılığında net bir gelir taahhüdünde bulunulmamaktadır. Ayrıca anaparanın geri ödeneceğinin garantisi de verilmemektedir. Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 5 adet katılım bankası bulunmaktadır (Gündoğdu, 2017, s.75).

¹ (Çevrimiçi)

https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Mevzuat/Bankacilik_Kanunu/15405411_sayili_bankacilik_kanunu.pdf, (Erişim Tarihi: 14. 12.2017), Madde.3.

1.3.3. Kalkınma ve Yatırım Bankası

Kalkınma sürecini hızlandırma amacını üstlenen bu kuruluşlar, orta ve uzun vadeli fon sağlamaktadırlar. Ayrıca sermaye piyasalarının gelişmesine yardımcı olmak, girişimcilere projeleri konusunda teknik yardımda bulunmak, ekonomik kalkınmanın sağlanmasına katkı sağlamak gibi görevleri bulunmaktadır.

Kalkınma ve yatırım bankaları kanunen, mevduat ve katılım fonu kabulünde bulunamamaktadırlar. Bu sebeple, yabancı kalkınma bankaları ile uluslararası finans kuruluşları başlıca kaynak sağladığı kurumlardır.

Türk bankacılık sektöründe Haziran 2017 tarihi itibarıyla 4'ü yabancı sermayeli, 3'ü kamu sermayeli ve 6 tanesi özel sermayeli kalkınma ve yatırım bankası faaliyet göstermektedir (Gündoğdu, 2017, s.75).

2. BANKACILIKTA KARŞILAŞILAN RİSKLER

2.1. Kredi Riski

Kredi riski, bankacılık sisteminde en sık görülen risk çeşidi olmakta birlikte bankaların başarısızlığına sebep olan başlıca nedendir. Borç alan tarafın yükümlülüklerini zamanında yerine getirememesinden kaynaklanmaktadır (Ahmed, 2010, s.29). Kısaca bankanın borç verdiği paranın bir kısmının veya tamamının tahsil edilememesi durumudur (Ertürk, 2010, s. 66).

Kredi riskinde ödemelerin gecikmesi veya yapılmaması bankanın nakit akışlarına sorunlar yaratabilir ve bankanın likiditesi etkiler. Bu nedenle kredi riski banka problemlerinin başlıca nedeni olmaktadır (Van Greuning ve Brajovic Bratonovic, 2009, s. 170).

Kredi riski, borçlu kişinin kredi durumunun bozulmasına işaret etmektedir. Ancak borçlunun kredi değerinin düşmesi, kredinin defter değerinde değıştirmemektedir (Bessis, 2015, s. 3).

Kredi riski yönetimiyle ilgili genellikle 3 tür politika bulunmaktadır.

Birinci politika kredi risklerini azaltmayı ve sınırlamayı amaçlamaktadır. İkinci politika varlıkların sınıflandırılmasını içermektedir. Bu politika kredi araç portföyünün düzenli olarak değerlendirilmesi zorunlu kılmaktadır. Üçüncü politika ise kayıpları ve tahmini zararları karşılayabilmek için yeterli düzeyde ödenek ayrılması gerekmektedir (Van Greuning ve Brajovic Bratonovic, 2009, s. 171).

2.2. Faiz Riski

Faiz riski, bir bankanın yükümlülükleri ile varlıkları arasında vade uyumsuzluğu meydana geldiğinde ortaya çıkan riski ifade etmektedir.

Daha net bir şekilde anlatmak gerekirse, bir bankanın bilançosunun, aktif kısmında yer alan kredi ile menkul kıymetlerin vade yapılarının, pasif kısmında bulunan mevduat ile mevduat dışı kaynaklarının vadeleri arasında, farklılaşma meydana geldiği zaman maruz kalınan riski ifade etmektedir (Ertürk, 2010, s.63).

2.3. Piyasa Riski

Piyasa riski, bankanın varlıklarının ve yükümlülüklerinin ticari amaçla kullanılması sırasında döviz kurlarında, faiz oranlarında ve varlıkların fiyatlarındaki değişimler sonucunda ortaya çıkan riskleri ifade etmektedir. Bankaların varlıkları ile yükümlülüklerinin uzun süreli yatırım ve fonlama işlemleri haricinde kısa süreli kar elde edebilmek için aktif bir şekilde alım satımında kullanılmasıyla bankalar piyasa riskine maruz kalmaktadır (Ertürk, 2010, s. 66).

4 farklı piyasa riski bulunmaktadır. Bu riskler:

2.3.1 Döviz Kuru Riski

Döviz kurunda meydana gelen değişikliklerden dolayı bankaların sahip olduğu yabancı para varlıklarının değerlerinin değişmesi sonucunda bankanın maruz kalacağı zarar döviz kuru riskini ifade etmektedir (Ertürk, 2010, s. 67).

2.3.2 Faiz Oranı Riski

Faiz oranlarında meydana gelen olumsuz değişikliklerden dolayı gerçekleşebilecek potansiyel zararları ifade etmektedir. Faiz oranlarında meydana gelen düşüşler tahvillerin değerini arttıracaktır. Ancak faiz oranlarının artması tahvillerin değerlerinin düşmesine neden olacaktır.

2.3.3. Öz Kaynak Riski

Hisse senetleri fiyatlarında meydana gelen olumsuz değişikliklerden dolayı meydana gelebilecek potansiyel zararı ifade etmektedir.

2.3.4. Emtia Riski

Bankanın emtialarında yani satılabilecek mallarındaki olumsuz değişikliklerden dolayı karşılaşılabileceği potansiyel riskleri ifade etmektedir (Apostolik vd., 2009, ss. 167-169).

2.4. Ödeme Gücü Riski

Ödeme gücü riski, bankanın sahip olduğu mevcut sermayesi ile kayıplarını karşılayamaması riskini ifade etmektedir. Bankanın mevcut risklerinden dolayı maruz kalabileceği kayıpları karşılayabilmesi için sermaye yeterliliği ilkesine göre, asgari düzeyde sermaye yeterliliği tabanını belirlemesi gerekmektedir (Bessis, 2015, s.4).

2.5. Teknoloji Riski

İletişim sistemlerinde meydana gelen aksaklıklar ve teknik sorunlar ile verimsiz veya eski sistemlerden kaynaklanan riskleri ifade etmektedir (Boyacıoğlu, 2002, s. 43).

Bir banka, teknolojik olarak desteğe ihtiyaç duyan bir kurumdur. Banka tarafından sunulan hizmetler ne kadar çeşitlendirilmiş olursa, bankanın teknolojiye olan ihtiyacı da o kadar artacaktır.

Bankanın teknoloji sisteminin verimsiz bir şekilde çalışması, bankanın değerini yitirmesine neden olacaktır. Zayıf teknoloji kullanımı bankayı, operasyonel risklere karşı korumasız hale getirecektir (Wahyudi, Rosmanita, Prasetyo, 2015, s.148).

2.6. Operasyonel Risk

Basel Bankacılık ve Denetim Komitesi (BCBS, Basel Committee on Banking Supervision) operasyonel risk, yetersiz ve başarısız iç süreçler, sistemler, insanlar veya dışsal olaylar sonucunda meydana gelen kayıp risk şeklinde tanımlanmaktadır (Sanyinna ve Omar, 2017, s. 28).

Finansal riskler bankaların gelir yaratma tarafı ile doğrudan bağlantılı iken operasyonel risk ise ilk olarak banka için zarar oluşturmaktadır. Operasyonel riskin ölçülmesi diğer bankacılık risklerine göre farklıdır çünkü operasyonel riskin gerçekleşmeden farkına varılması daha zordur. Bu sebeple modellenmesi zorlaşmaktadır. Operasyonel riskler, bankaların iş akışlarındaki risklerle ilgili olmadığı için piyasa ve kredi riskine göre tanımlamak zordur. Bankalar operasyonel risklerden daha çok kredi riskine maruz kalmaktadırlar (Oz, Mahbubi, Khokher, Rosma, 2016, s.1).

Geniş bir perspektiften baktığımız zaman bankaların operasyonel risk yönetimi uygulamalarını geliştirirken dikkate alınmaları gereken çeşitli faktörler vardır. Bu faktörlerden bazıları; bankanın iç kontrollerinde meydana gelen aksamalardan dolayı yapılan hata ve usulsüzlüklerin gözden kaçmasıyla, bankanın yönetimi ile personellerinin koşullara uygun hareket etmemesiyle, bilgi teknoloji sistemlerinde hata ve aksamaların meydana gelmesiyle, banka yönetiminde hataların yapılmasıyla, sel, deprem, yangın, gibi felaketlerin gerçekleşmesi gibi durumlardan kaynaklanabilecek kayıpların dikkate alınması gerekmektedir. Bahsedilen bu faktörlerin dışında başka faktörlerinde ortaya çıkma ihtimali olduğu için bankaların, operasyonel risk düzeylerini etkileyen bütün iç ve dış faktörleri sürekli olarak incelemeleri gerekmektedir².

2

(Çevrimiçi)
http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Mevzuat/Bankacilik_Kanununa_Iliskin_Duzenlemeler/14603op_erasyonel_riskin_yonetimine_iliskin_rehber.pdf, (Erişim Tarihi: 10. 09. 2017), s.1.

Operasyonel risk 8 kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar;

2.6.1. İç Süreç Riski

Bankanın kontrol ortamının yetersizliğinden dolayı meydana gelen başarısız süreç ve işlemlerin sonucu karşılaşılan olumsuz durumları ifade etmektedir. Bir bankanın işlemleri gerçekleştirilirken banka çalışanlarının, işlemleri, kurumsal politika ve prosedürlere uygun olacak şekilde yürütmeleri gerekmektedir. Çünkü bu kurumsal politika ve prosedürler, bankanın faaliyetlerini düzenleyen kanunlara uygun olacak şekilde hareket edildiğinden emin olmak için gereken kontrol süreçlerini içermektedir. İç süreç riskine örnek olarak işlem kontrollerinin olmaması, pazarlama hataları, kara para aklama, belgelerin yetersiz ve yanlış bilgiler içermesi ile banka işlem hataları gösterilebilir.

2.6.2. İnsan Riski

Banka çalışanlarının hatalarından veya dolandırıcılığından dolayı karşılaşılan risklerdir. Bu risk türü bankanın her bölümünde olabileceği gibi risk yönetim fonksiyonunda da ortaya çıkabilmektedir. İnsan riski ile, yüksek personel devirlerinde, kötü yönetim uygulamalarında, banka personellerinin eğitimlerinin zayıf olması gibi durumlarda daha fazla karşılaşılmaktadır (Apolostik vd., 2009, ss. 182-184).

2.6.3. Dışsal Riskler

Bankanın kontrolü dışında gerçekleşen terör saldırıları ve doğal afetler gibi olumsuz etkilere yol açan durumlardır (Apolostik vd., 2009, s. 182). Diğer bankalarda meydana gelen banka kapanış olayları, dış dolandırıcılık ve hırsızlık, nakliye sistemlerinde meydana gelen kesintilerden dolayı banka personellerini çalışmaması gibi durumlar dışsal risklere neden olabilmektedir (Apolostik vd., 2009, s. 186).

2.6.4. Yasal Risk

Yasal eylemlerde meydana gelen belirsizlikler ile yönetmeliklerin uygulanabilirliğindeki belirsizliklerdir (Apolostik vd., 2009, s. 182). Ülkeden ülkeye büyük ölçüde değişiklikler gösteren hukuki risk bazı durumlarda kanunların belirsiz bir şekilde belirtilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu gibi durumlarda karışık bir hukuki yoruma neden olmaktadır. Kara para aklama, anti terörizm ile müşteri verilerini koruma yasalarının dünyada yayılmasıyla yasal risk öne çıkan bir risk türü olmuştur (Apolostik vd., 2009, s. 187).

2.6.5. Sistem Riski

Bilgisayar sistemleri ve bilgisayar teknolojisinin kullanımıyla ilişkili olan bir risk türüdür. Artık günümüzde tüm bankalar faaliyetlerini gerçekleştirirken bilgisayarlara güvenmektedirler çünkü bilgisayar sistemleri olmadan çalışamamaktadırlar. Teknolojiyle ilgili sistem riskleri, verilerin bozulmasından, proje kontrollerinin yetersizliğinden yani düzgün bir plan yapılmamasıyla riskin kalitesinin etkilenmesinden, bilgisayar sistemlerinin hatalı bir şekilde programlanmasından, elektrik arızası sebebi ile raporlara erişilememesi yani servis kesintilerinden, bilgisayar korsanlığı ve bilgisayar virüsleri sebebi ile sistem güvenliği problemlerinden, bilgisayar sistemlerinin bankaların yoğunluğuna uygun olacak şekilde işlememesinden kaynaklanabilmektedir. Teorik olarak bir bankanın teknolojik başarısızlığı bu bankanın çökmesine neden olabilmektedir (Apolostik vd., 2009, s. 185).

2.6.6. İş Riski

Bankaların rekabet ortamının zayıflamasıyla meydana gelebilecek muhtemel zararları ifade etmektedir.

2.6.7. Stratejik Risk

Faaliyetlerin hatalı bir şekilde yürütülmesinden kaynaklanan riskleridir.

2.6.8. İtibari Risk

Bankanın, kamuoyundaki güveninin düşmesine bağlı olarak meydana gelebilecek muhtemel kaybı ifade etmektedir (Apolostik vd., 2009, s. 182).

İtibar riski, bankanın faaliyetlerindeki başarısızlıklar veya yasal düzenlemelere uygun davranılmaması sonucunda bankanın içindeki ve dışındaki tarafların bankaya duyduğu güvenin azalması ya da bankanın itibarının zedelenmesi sonucu karşılaşılabileceği zararı ifade etmektedir.

Taraflarda oluşan güvensizlikler neticesinde banka, yeni ilişkiler kurmada veya kurulu olan ilişkilerini devam ettirmede zorluklar yaşayabilir ve bunun sonucunda bankanın rekabet gücü zayıflayabilir. Bu sebeple banka, taraflarla olan ilişkilerinde çok dikkatli olmalı, müşterilerine uygunsuz davranışlarda bulunmamalı, yasal düzenlemelere uygun davranmalı ve finansal performansının iyi olması için çalışmalıdır. Çünkü bu unsurlar itibarı ciddi şekilde etkileyen unsurlardır. Aksi takdirde itibarını büyük ölçüde zedeleyebilir.

2.7. Ülke Riski

Yabancı bir ülkedeki borçluların, sosyal, ekonomik ve siyasi koşulları etkileyen olaylar sebebiyle yurtdışı yükümlülüklerini yerine getirememeleri ya da yükümlülüklerini yerine getirmekten kaçınmaları sonucunda, borçluların bulunduğu ülkelerdeki, doğrudan ve dolaylı risklere maruz kalan bankaların zarar etme olasılığını ifade etmektedir³.

³(Çevrimiçi)

https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Mevzuat/Bankacilik_Kanununa_Iliskin_Duzenlemeler/13473ulke_riski_yonetimine_iliskin_rehber.pdf, (Erişim Tarihi: 31.03.2016), s. 1.

2.8. Likidite Riski

Likidite, bankaların, ödenmesi veya çekilmesi talep edildiği zaman bu talepleri karşılayabilme yeteneğidir ve likidite riski ise bankanın talep edilen bu ödemeleri zamanında karşılayabilme yeteneği riskidir (Docherty ve Viort, 2014, s. 68). Likidite riski genel olarak, bankanın ihtiyaç duyduğu zamanlarda nakit yaratamama riski olarak tanımlanmaktadır. Bankalar, finansal varlık satışlarında bulunarak veya borçlanarak nakit yaratmaktadırlar (Bessis, 2011, s. 3).

Likidite riski, fonlama likiditesi riski ve piyasa likiditesi riski olmak üzere iki kategoriye ayrılmaktadır.

2.8.1. Fonlama Likiditesi Riski

İslami finansal kurumların, tahmin edilen veya edilemeyen, mevcut ve gelecekteki nakit akışı ihtiyaçları ile teminat ihtiyaçlarını, günlük işlemlerini ve finansal durumunu etkilemeden karşılayamayacağı riski ifade etmektedir⁴. Yani fonlama likiditesi riski bankanın, likidite yaratamamasından veya varlıklarının yetersizliğinden dolayı yükümlülüklerini zamanında karşılayacak likiditesinin bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Banka müşterilerinin mevduatlarını ani bir şekilde çekmesi sonucu banka, fonlama likiditesi riskiyle karşı karşıya kalabilmektedir ve bu gibi durumlar bankaları zor duruma düşürebilmektedir (Güler, 2016, s.407).

⁴(Çevrimiçi)[http://www.ifsb.org/standard/eng_IFSB12%20Guiding%20Principles%20on%20Liquidity%20Risk%20Mgmt%20_\(March2012\).pdf](http://www.ifsb.org/standard/eng_IFSB12%20Guiding%20Principles%20on%20Liquidity%20Risk%20Mgmt%20_(March2012).pdf) (Erişim Tarihi: 21.12.2017), s.5

2.8.2. Piyasa likiditesi riski

İslami finansal kurumların, piyasa hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması ve piyasa fiyatlarında meydana gelen aksamalardan dolayı varlıları ile yükümlülüklerininidengeleyememesi sebebiyle karşılaştığı bir risk çeşididir⁵. Yani piyasa likiditesi riski, bankaların borçlarını makul bir maliyetle yerine getirememeleridir.

2.9. İflas Riski

Bankaların varlıklarının değerinde meydana gelen ani düşüöşlere karşı yükümlülüklerini karşılayabilecek düzeyde yeteri kadar sermayeye sahip olamamaları gibi durumlarda iflas riski ortaya çıkmaktadır. Bankaların, ödemeleri gereken borçlara göre daha yüksek miktarlarda sermaye bulundurmaları yani düşük kaldıraç oranları ile işlem yapmaları onları faiz oranlarındaki olumsuz değişmelerle batık kredilerin sebep olacağı zararlara karşı kendilerini korumada yardımcı olacaktır (Ertürk, 2016, s. 69).

⁵(Çevrimiçi)

[http://www.ifsb.org/standard/eng_IFSB12%20Guiding%20Principles%20on%20Liquidity%20Risk%20Mgmt%20_\(March2012\).pdf](http://www.ifsb.org/standard/eng_IFSB12%20Guiding%20Principles%20on%20Liquidity%20Risk%20Mgmt%20_(March2012).pdf)(Erişim Tarihi: 21.12.2017), s.5

3. FAİZSİZ BANKACILIK

3.1. Faizsiz Bankacılığın Tarihçesi

3.1.1. Dünya’da Faizsiz Bankacılık

Faizsiz ve kar-zarar ortaklığı esasına dayalı İslami bankacılık sisteminin temelleri, tahmin edilenden de eskiye, Hazreti Muhammed (sav)’ın eşi Hazreti Hatice’nin ticari faaliyetlerini bizzat kendisinin yönetmesine kadar dayanmaktadır. Osmanlı Devleti döneminde, esnafın yardım sandıkları, yeniçerilerin orta sandıkları, lokal hizmet veren avarız vakıfları, Beyt’ül mal, sarraflar, mudaraba şirketleri ve para vakıflarında, kar- zarar ortaklığı esasına dayanarak, günümüzdeki bankalarının işlevlerini dönemin koşullarına uygun şekilde, ticaret esaslarına göre yerine getirmekteydi. Osmanlı Devleti zamanındaki ilk faizsiz kredi uygulaması, hayır için toplanan paranın İslami Bankacılık yöntemleri ile işletilip karın yine hayır için harcanmasıyla, para vakıfları aracılığıyla olmuştur (Döndüren, 2008, ss. 3-5).

Modern Faizsiz Bankacılık pratiği, 1970 sonrası petrol fiyat artışı sebebiyle İslami ülkelerdeki zenginleşme sonucu, faizsiz koşullarda bankacılık işlemlerine olan ihtiyaçla doğmuştur. İlk küçük çaplı islami bankacılık denemesi, 1963 yılında Mısır’da kurulan Mit-Ghamr Bankası ile olmuştur (Chachi, 2005, s. 3). Mit-Ghamr Bank, İslami finans kuralları ile klasik bankacılığı başarılı bir şekilde birleştirmeyi başarmış, ancak dönemin siyasi sebepleri ile, bu banka 1967 yılında kapatılmıştır.

İslami bankalara olan ciddi ihtiyacın ilk uluslararası ortamda dile getirilişi ise, 1969’da Kuala Lumpur’da yapılan, uluslararası Organization of Islamic Cooperation (OIC) konferansında olmuştur. Bu konferansta katılımcılar, müşterilerin bankadan alacağı karın, İslami kurallara göre yasaklanan faiz kategorisine girmemesi için, kar-zarar ortaklığı konusunda uzlaşmaya varmıştır.

Aynı zamanda, faizsiz bankacılık yapacak İslami bankalar kurulana kadarki geçiş döneminde, gereklilik sürdüğü müddetçe, geleneksel bankacılık operasyonlarının devamında uzlaşmıştır (Wahyudi vd., 2015, s. 33).

İslami Ülkelerin Ekonomi Bakanlarının 1970’de Pakistan’da katıldığı konferans, 1972’de Mısır’da yapılan çalışmalar, 1976’da Mekke’de yapılan ilk İslami Ekonomi Konferansı, ve 1977’de Londra’da gerçekleşen Uluslararası Ekonomi Konferansı, faizsiz bankacılığın teoriden pratiğe geçişinde mihenk taşı kabul edilebilecek uluslararası toplantılardır (Gafoor, 1995, s. 7). 1975 yılında İslami Kalkınma Bankası’nın (Islamic Development Bank, IDB) kuruluşuyla, İslami ülkelerin İslami Finans kurumu ihtiyaçlarını gidermede ve faizsiz operasyonlar için altyapı sağlanmasında önemli bir boşluk doldurulmuştur. IDB’nin kuruluşu aynı zamanda, birçok diğer ülke içinde, İslami Finans kurumları kurulması açısından bir motivasyon kaynağı olarak görülmüştür.

İlk modern ve özel teşebbüs İslami banka olan Dubai İslami Bankası (Dubai Islamic Bank), 1975 yılında, çeşitli ülkelere iş adamlarının teşebbüsü olarak kurulmuştur. Bunu, 1977’de, Sudan ve Mısır’da Kurulan Faysal Islamic Bank ve Kuveyt Devleti’nce kurulan Kuveyt Finans Kurumu takip etmiştir. 1979’da Bahreyn İslami Bankası, 1973’te de Filipin Amanah Bankası, 1983’te Malezya’da ise Mülüman Hacı tasarrufları Kurumu (Muslim Pilgrims Saving Corporation) ilk kurulan islami bankalar olarak tarihe geçmiştir (Wahyudi vd., 2015, s. 33-35).

Aralık 2017 itibarıyla, dünya çapında IFSB üyesi 102 İslami Finans Kurumu bulunmaktadır⁶. Sayı giderek artmakta, İslami Finans Kurumları dünya çapında yaygınlaşmaktadır.

⁶ (Çevrimiçi) <http://www.ifsb.org/membership.php?id=3>, (Erişim Tarihi: 02.01.2018).

3.1.2. Türkiye’de Faizsiz Bankacılık

Türkiye özelinde modern İslami Bankacılık incelendiğinde ise, 1980 sonrası büyüme stratejisi “İthal İkameci Strateji”den “İhracata Dayalı Büyüme Stratejisi”ne dönüşen Türkiye’de finans alanında da kaçınılmaz değişimler olmuş, finans sektöründeki global yenilikler de ülkemizde uygulanmaya başlamıştır (Yiğidim, 2012, s. 3). 1981’de 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu’nun kabulü ile hukuk sitemindeki halka açık anonim ortaklıklar, sermaye piyasası süreç ve kurumları gibi kavramlar hukuki temel bulmuştur. 1983 yılında İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’nın kuruluşu ve T.C Merkez Bankası Para Piyasası kuruluşu ilede, mali sisteme yeni kavramlar girmiştir. Bu dönemde yaşanan maddi kriz sebebiyle, yabancı sermayeye ihtiyaç duyulmuş ve Türkiye’de yabancı bankaların kuruluşuna izin veren düzenlemeler yapılmıştır⁷. Turgut Özal’ın başbakan olduğu bu dönemde, dünyada başarıyla hizmet veren Faizsiz Bankalar 25 Şubat 1984 tarihinde yayınlanan Resmi gazete’de yer alan Özel Finans Kurumları Kurulması Hakkında 83/7506 Sayılı Kararname Eki ile, Türkiye’de “Özel Finans Kurumları” adı altında kuruluşu ve hizmeti mümkün olmuştur. Bu sayede, Suudi Arabistan ve Kuveyt gibi petrol zengini ülkelerden Türkiye’ye döviz akışı olmuştur. Faizsiz olarak tasarrufların değerlendirilmesine imkan veren bu kurumlar, 1999 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan, 4491 sayılı Kanun ve 4389 sayılı Bankalar Kanunu’nun bazı maddelerindeki değişikliklere binaen “Bankalar Kanunu” kapsamına alınmıştır. Türkiye, İslam Kalkınma Bankası Yönetim Kurulu’nda devamlı üye bulundurma hakkını 1984 yılında kazanmıştır. 01.11.2005 tarih 25983 mükerrer sayılı Resmi Gazete’de yer alan 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile Özel Finans Kurumları, “Katılım Bankası” statüsüne geçmiştir⁸.

Türkiye’de kurulan ilk Katılım Bankası, 1984 yılında hizmet vermeye başlayan Albaraka Türk olmuştur. Bunu, 1989 yılında Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu’nun kurulması izlemiştir. 1991’de kurulan Anadolu Finans 2005 yılında Faysal Finans’ın isim değişikliği ile dönüştüğü Family Finans ile birleşerek Türkiye Finans Kurumu adını almıştır.

⁷(Çevrimiçi) <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2499.pdf>, (Erişim Tarihi: 02.01.2018).

⁸(Çevrimiçi) <https://www.kuveytturk.com.tr/hakkimizda/faizsiz-bankacilik>, (Erişim Tarihi: 21.12.2017)

İhlas Finans kurumu, 1995 yılında hizmete başlamıştır, ancak karşılaştığı likidite sorunları ve yönetimle ilgili aksaklıklar nedeniyle 2001 yılında Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından tasfiye edilmiştir⁹.

2015 yılı Mayıs ayında Ziraat Katılım Bankası, İslami Finans sektöründe yerini almıştır. Türkiye’de kurulan en genç katılım bankası, Vakıfbank iştiraki olarak 2016 yılı Şubat ayında hizmete başlayan Vakıf Katılım Bankası olmuştur. Ocak 2018 tarihi itibariyle Türkiye’de Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş, Kuvet Türk Katılım Bankası A.Ş, Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş., Vakıf Katılım Bankası A.Ş., Ziraat Katılım Bankası A.Ş. olmak üzere 5 katılım bankası hizmet vermektedir¹⁰.

3.2. Faizsiz Bankacılık Hakkında Genel Bilgiler

3.2.1. Faizsiz Bankacılık veya İslami Bankacılık

Faizsiz bankacılığın tanımını şu şekilde yapabiliriz; İslami kurallar çerçevesinde hazırlanan tüzük ve mevzuatlara uygun olarak, hiçbir şekilde faiz ve hile işlemlerinin olmadığı meşru kredi kullanma imkanı sunan, müşterilerinin paralarını en iyi şekilde değerlendirmek amacıyla kurulmuş mali bir kurumdur (Kınalı, 2012, s. 60).

Katılım Bankaları, müşterileriyle aralarında emek-sermaye ortaklığı kurmaktadır. Müşterilerinden topladığı parayı işletmeyi ve bunun neticesinde oluşacak karı da zararı da ortaklarıyla paylaşma esasına göre çalışmaktadır (Özkan, 2012, s. 4).

Teorik olarak, İslami bankacılığı klasik bankacılık sisteminden ayıran en önemli özelliklerden biri kar ve zarar paylaşımı paradigmasıdır. Kar, zarar paradigmasına göre sözleşmelerde öngörülen sabit getiri oranları yasaklanmış, onun yerine kar paylaşımı esasına göre belirsiz getiri oranı esasına göre işlemlerde bulunmaktadır. Yalnızca fon sağlayan taraf ile girişimci arasındaki kar paylaşım oranları önceden belirlenmektedir (Chong ve Liu, 2009, s. 128).

⁹ (Çevrimiçi) <http://www.milliyet.com.tr/ihlas-finans-in-faaliyet-izni-yok-ekonomi-500412/>, (Erişim Tarihi: 03.01.2018).

¹⁰(Çevrimiçi) <http://www.tkbb.org.tr/banka-genel-bilgileri#1698>, (Erişim Tarihi: 02.01.2018)

İslami bankacılık sisteminde finansman faaliyetlerinde teminatın yeterli düzeyde olmaması sebebiyle projelerin reddedilmesi söz konusu olmamaktadır çünkü bu sistemde teminatın boyutu yerine projelerin uygulanabilirlik düzeyi ile karlılık düzeyine bakılmaktadır.

İslami bankacılık endüstrisinin daha iyi anlaşılmasını sağlayıp, bu endüstri için gerekli standartları belirleyip, uygulama kılavuzları yayınlamak devletlere ve denetleyici kurumlara yardımcı olmak adına son zamanlarda çok sayıda küresel çapta faaliyette bulunan İslami finans kurumu oluşturulmuştur. Bu kurumlar İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB, Islamic Financial Services Board), İslami Finansal Kurumlar İçin Muhasebe ve Denetim Kuruluşu (AAOIFI, Accounting and Auditing Organisation for Islamic Financial Institutions), İslam Kalkınma Bankası (ISDB, Islamic Development Bank)'dır.

İslami finansal kurumların uluslararası düzenleyici ve denetleyici standartlarının belirlenmesi amacıyla 2002 yılında IFSB kurulmuştur. Bu sebeple IFSB risk yönetimi alanında standartlar geliştirmiştir (Beseiso, 2014, s.6).

3.2.2. Faizsiz Bankacılığa İhtiyaç Duyulma Nedenleri

Günümüz ekonomi düzeninde, faizsiz bankacılığın giderek önem kazandığı, her geçen gün daha fazla paranın yönetiminin faizsiz bankacılık ile olduğu bilinmektedir. Bu durum hem dünyada hem Türkiye'de geçerlidir. İslami bankacılık, her ne kadar klasik bankacılık sistemine benzer bir sisteme sahip olsada, temelde büyük bir fark vardır: Geleneksel bankacılıkta müşteriler faiz geliri elde etmekte, İslami bankacılıkta ise kar etme ihtimali kadar zarar etme riski de bulunmaktadır. Aynı zamanda, klasik bankacılıkta, kazanılacak faiz miktarı en baştan bilinmekte, İslami bankacılıkta ise zarar miktarı bankanın yatırımlarının gidişatına göre dinamik olarak değişkenlik göstermektedir. Faizsiz bankacılık sektörünün gelişmesi ve popülerleşmesindeki en önemli etkeni, arz-talep ilişkisi ile açıklamak mümkündür.

Dini inançları gereği faizsiz olarak bankacılık ve yatırım işlemleri gerçekleştirmek isteyen kesim talep ettikçe, sektör de büyümektedir.

İslami Bankacılığın Doğuşunun sebepleri, literatürde dini, ekonomik ve sosyal nedenler olarak incelenmiştir (Pehlivan, 2016, s. 300). Bunlara ek olarak, politik nedenlerden de bahsetmek mümkündür ve aşağıda bu nedenlerden bahsedilecektir.

3.2.2.1.Dini Nedenler

“İslami Bankacılık” tanımı itibarı ile, İslami, yani dini nedenler sonucu doğmuştur. Modern anlamdaki İslami bankacılığın gelişiminin ivmelenme dönemi göz önüne alındığında, dini hassasiyeti olan kesimin zenginleşmesi, ticari ve ekonomik olarak aktifleşmesinin İslami bankacılık sektörünü hareketlendirdiği görülecektir.

Faizin İslam dinince açıkça ve şiddetle yasaklandığı, Bakara ve Al-i İmran surelerinde görülmektedir:

“Ey iman edenler! “Allah’ın emrine uygun yaşayın/aykırı davranmaktan sakının.” (Eğer gerçek) mü’minlerseniz, artık kalan faizi de bırakın (almayın).(Bakara Suresi 278. ayet).

Eğer (bu faizi terketme işini) yapmazsanız, Allah’a ve Resûlü’ne savaş açtığınızı bilin. Eğer (faizin her türlüşünü alıp verme hususunda) tevbe ederseniz, ana paranız yine sizindir. Ne haksızlık yapmış ne de haksızlığa uğratılmış olursunuz (Bakara Suresi 279.ayet).

Ey iman edenler! Ribâyı (faizi), hele de kat kat artırılmış olarak (hiç) yemeyin. Allah’ın azabından korkun/emirlerine uygun yaşayın ki kurtuluşa eresini (Ali İmran Suresi 130.ayet¹¹).”

Geleneksel bankacılık ile tasarrufları değerlendirmenin yolu, faiz ile kazanç elde etmekten geçmektedir. İslami hassasiyetler ile birikimleri ekonomiye kazandırılmak yerine atıl olarak bırakılan kesim ise, alternatif bir bankacılık yaklaşımına ihtiyaç duymuş, bu durum da İslami bankacılığın doğuşuna ve gelişimine neden olmuştur. Sonuçtada, hem faizsiz olarak birikimlerden gelir elde etmek mümkün olmuş, hem de bu birikimler ekonomiye kazandırılarak yatırımcılar için fon artışı sağlanmıştır.

¹¹(Çevrimiçi) <http://feyzulfurkan.com/>, (Erişim Tarihi:08.01.2018).

3.2.2.2.Ekonomik Nedenler

Petrol rezervlerinin büyük çoğunluğunun, vatandaşlarının büyük çoğunluğu Müslüman olan ülkelerde bulunuşu ve 1970 sonrası petrol fiyatlarının artışı ile beraber, İslami bankacılık sektörünün büyümesi kaçınılmaz olmuştur.

İslam ülkeleri, İslami bankacılık öncesinde, petrolden gelen yüksek gelirlerini Batı ekonomilerine akıtmış, kalkınma konusunda zorluklar tecrübe etmişlerdir. Petrol zengini ülkeler, batı bankalarına paralarını kullandırmak yerine İslami bankalarla işlem yaparak kaynaklarını ülke ekonomilerini büyütmek için işletme yoluna gitmişlerdir (Kalaycı, 2013, s. 61). Üye ülkelerin ekonomik büyümesine destek verme işlemini İslama uygun şekilde yapabilmek adınada, 1973 yılında İslam Kalkınma Bankası (IDB, Islamic Development Bank) kurulmuştur¹². Bu sayede İslami bankacılık sektörüne olan yönelim ciddiye kazanmıştır.

Öte yandan, klasik bankacılıkta verilen krediler bankanın kendilerinin de ticari kurumlar olmaları ve karlarını düşünmeleri sebebiyle, uzun vadeli ve ülkenin kalkınmasına destek olacak projeleri desteklememesine, kısa vadeli ticari kredilere yönelmelerine sebep olabilmektedir. Aynı zamanda İslami bankacılıkta, bankaların projelere ortak olması, işletme verimliliğinin artışına yol açmaktadır. Klasik bankacılıkta banka her durumda alacağını tahsil edeceği için İslami bankacılıktaki gibi işletme verimliliğinin denetiminin olması beklenemez (Kalaycı, 2013, s.61). Bütün bu sayılan ekonomik sebeplerden ötürü İslami bankacılık benimsenip gelişmiştir.

3.2.2.3.Sosyal Nedenler

Faiz, ekonomi ekosistemi içerisinde gelir grupları arası dengesizliği büyüten, fakirliği arttıran bir risk faktörü olarak görülmektedir. Faiz sebebiyle, herhangi bir yatırım ve risk alınmadan, sadece para sahibi olmaktan dolayı gelir elde edip zenginleşme söz konusu olmaktadır. Öte yandan fakir borç içinde yaşamakta, borçları için ödediği bedelle gitgide fakirleşmektedir (Vasimalai ve Narender, s. 1193).

¹²(Çevrimiçi) http://www.isdb.org/irj/portal/anonymous/idb_faqa_r, (Erişim Tarihi: 03.01.2018).

Bu durumda da faiz, emek harcayarak para kazananlar için sosyal bir adaletsizlik olarak görülmektedir (Baykara, 2012, s. 18).

3.2.2.4. Politik Nedenler

İslami coğrafyada kabul görüp büyüyen İslami Bankacılık sektöründe varlık göstermek, ülkelerin birbirleriyle iş birliği yapması imkanını doğurmuştur. İslam Kalkınma bankasının fonksiyonlarından biri de bu iş birliğine imkan vermektir. Aynı zamanda, İslami ülkelerin iş birliklerinde, İslami kurallara uygun hareket eden bankalara ihtiyaçları olacağı görülmektedir¹³.

Türkiye açısından İslami bankacılığa ihtiyaç duyulmasının sebepleri ise şu şekilde sıralanabilir: Dini hassasiyetlerle birikimlerini yastık altında tutan kesimin, birikimlerini ekonomik döngüye katma imkanı vermek, İslami bankacılığın doğduğu ülkeler olan Körfez ülkeleriyle sosyo-ekonomik ilişkiler kurmak ve İslam ülkelerinden gelecek döviz akışından faydalanmak içindir. (Kalaycı, 2013, s.61).

3.3. İslami Finansal Sistemde Uyulması Gereken İlkeler

3.3.1. İslami Finansı Yöneten Kurallar

Hem klasik hem de İslami finans kurumları, fon sahipleriyle fona ihtiyacı olan taraflar arasındaki boşluğu kapatabilmek için sürekli ekonomik büyüme ve kaynak dağılımı verimliliğini artırma amacıyla finansal hizmetler sağlarlar.

İki bankacılık sistemi arasındaki temel fark, İslami finansal kurumlar her türlü işlemlerinde kumar, adaletsizlik, dolandırıcılık, zorlama, şüpheli yani belirsizlik içeren unsurlardan bağımsız olarak hareket etmesi gerektiği şeklindedir.

¹³(Çevrimiçi)

<http://www.isdb.org/irj/portal/anonymouse?NavigationTarget=navurl://24de0d5f10da906da85e96ac356b7af0>, (Erişim Tarihi: 03.01.2018).

İslami finansal kurumlar işlemlerde meydana gelen riski ve karı ortaklar arasında bölüşmektedir. Bu risk dağılımı da ekonomik adalet ilkesinin parçasıdır (Wahyudi, 2015, s.27).

İslam hukuku, ekonomik ilişkiler, faaliyetler ve işlemlerle ilgili kurallar ve ahlaki ilkeler sağlamaktadır. Bu ilkeler ekonomik faaliyetlerin amaçlarını, mülkiyet haklarını, bireylerin ve piyasaların davranışları ile faaliyetlerinin yönetimini de içermektedir (Ahmed, Mohieldin ve Verbeek, 2015, s.10).

İslami mali kesimin basit bir şekilde faizsiz veya İslami bankacılık çatısı altında toplamak doğru değildir çünkü sistemin temel ilkesi olan faizin yasaklanması aynı zamanda risk paylaşımı, sosyal adalet, mülkiyet hakları, Şeriat, toplumun ve bireylerin hakları ile sözleşmelerin kutsallığını savunan İslami sistemin diğer ilkeleri tarafından desteklenmektedir.

İslami ekonomik sistem, Şeriat olarak adlandırılan İslam hukuku baz alınarak formüle edilen bir sistemdir. Şeriat Müslüman bireylerin işlerini yaparken uymaları gereken düzenleyici kurallardan oluşmaktadır. Şeriat'ın, İslam'daki temel kaynağı, Kuran'dır. Kuran'dan sonra Hz. Muhammed'in söylediklerini ve yaptıklarını ifade eden Sünnet gelmektedir (Van Greuning ve Iqbal, 2007, s. 4).

Klasik finansal sistem, işlemlerin finansal ve ekonomik yönleriyle ilgilenirken, İslami sistem, toplumun bütün bireylerinin menfaatini arttırmak için adalet, eşitlik, ahlaki, dini, sosyal ve etik boyutlarla eşit derecede ilgilenmektedir.

3.3.2. Faiz Yasağı İlkesi

Teknik olarak faiz, ödünç verilen kredinin miktarına ve verildiği zamana göre kredinin gerçek tutarına yapılan katkıyı ifade etmektedir (Kettell, 2010, s. 35).

İslami finansal sistem, önceden belirlenip garanti edilen getiri oranının, ödenmesinin ve alınmasının yasaklanması üzerine kurulmuştur. Bu sebeple faiz kavramının kapısı tamamen kapatılmış ve borç temelli araçların kullanımı tamamen engellenmiştir.

Faiz, herhangi bir ekonomik teoriyle değil, İslam dinini ifade eden Kuran tarafından net bir şekilde yasaklanmıştır.

"Aşırı" anlamına gelen faiz, kredilerde veya satışlarda olsun her alanda haksız yere sermaye artırımını olarak yorumlandığı için yasaklanması, sistemin temel ilkesini oluşturmaktadır. İslam alimlerine göre faiz, tefeciliği ve çıkarı da kapsamaktadır. Faiz yasağı eşitlik, mülkiyet hakları, sosyal adalet argümanlarına dayanmaktadır (Van Greuning ve Iqbal, 2007, ss. 5-8). İslami finansta borç, faizsiz krediler şeklinde kullanılmaktadır (Ahmed, vd., 2015, s.11).

3.3.3. Adalet ve Eşitlik İlkesi

Eşitlik çıkarımı İslam'ın ayırt edici özelliklerinden biri olan adalet kavramıdır. Bu sebeple adaleti sağlama kavramı İslam'ın temel hedeflerinden biri olduğu için İslami bir ekonomik sistemde amaç, adaletsizlik, eşitsizlik ve sömürü gibi her türlü yanlış davranışın ortadan kaldırılmasına çalışmaktır (Ahmed, vd., 2015, s.10).

İslam'ın önceliği ekonomide eşitliği sağlamaktır. Üretimden dağıtımına kadar bütün sistemde eşitlik kavramı yer almaktadır. İslam'daki sosyal adalet, eşit fırsatların yaratılmasıyla, engellerin toplumun her üyesi tarafından eşit olarak paylaşılmasından oluşmaktadır (Van Greuning ve Iqbal, 2007, s. 5).

3.3.4. Risk Paylaşımı İlkesi

İslami sistemde faiz yasaklandığı için fon tedarik edenler, alacaklı yerine yatırımcı olmaktadır. Finansal sermaye sağlayan taraf ile girişimci elde edilen karın bir payı karşılığında iş risklerini paylaşmaktadırlar.

Finansal faaliyetler sırasında taraflar karşılayabileceği düzeyde risk-getiri dağılımını yansıtmalıdır. Finansal aracı ile yatırımcı arasındaki ilişki kar-zarar paylaşımına dayandığı için finansal aracı meydana gelen riskleri yatırımcılarla paylaşmaktadır (Van Greuning ve Iqbal, 2007, s. 7).

Yani basit bir şekilde ifade etmek gerekirse işlemlerdeki riskler girişimci ve sermaye sağlayıcı arasında, kar paylarına oranla paylaşılmalıdır (Millar ve Anwar, 2009, s. 13).

3.3.5. Mülkiyet Hakları İlkesi

Mülkiyet hakları İslam'da kutsal sayılmaktadır. Bu sebeple tarafların karşılıklı rızası ile ticaret teşvik edilmektedir. Mülkiyet kullanımında uyulması gereken bazı kurallar vardır. Bunlar, kullarımdaki dengeyi sağlamak yani israftan kaçınmak, malı kullanırken başkalarına zarar vermemek ve ticaret gerçekleştirilirken İslami hukuka uygun şekilde davranmaktır (Ahmed, vd., 2015, s.10).

Şeriat, dini bir güven kaynağı olarak malları, haksız ve adaletsiz ilişkiler yoluyla herhangi bir sömürüye karşı korumaktadır (Van Greuning ve Iqbal, 2007, s.6).

3.3.6. Belirsizlik Yasağı İlkesi

İslami finansal alanda faiz yasağından sonra, belirsizlik finansal sözleşmelerde en önemli unsuru oluşturmaktadır (Van Greuning ve Iqbal, 2007, s. 9).

İslam, sözleşmelerden doğan yükümlülüklerin ve sözleşmeyle ilgili bütün bilgilerin açıklanmasını kutsal bir görev olarak görmektedir. Çünkü yükümlülüklerle bilgilerin net bir şekilde taraflar arasında bilinmesi asimetrik bilgi riskini azaltmaktadır (Van Greuning ve Iqbal, 2007, s. 7).

Hukuki bir sözleşmede, taraflar piyasaya tam olarak erişebiliyorsa, sözleşmeye konu olan ürün, ürünün miktarı, kalitesi, fiyatı hakkında tam bilgiye sahiplerse ve bu işlemler faiz, kumar, belirsizlik ve aldatmayı içeren şans oyunları gibi belirli unsurları içermiyorsa bu finansal işlem, İslami açıdan geçerli sayılmaktadır (Van Greuning ve Iqbal, 2007, s. 6).

3.3.7. Şeriata Uyum Kuralları İlkesi

Şeriatın temel amacı, bireylerin hayatlarından, ailelerinden, varlıklarından zararlı olan şeylerin uzaklaştırılması ve tüm bireyler için iyi ve faydalı olanın uygulanmasını sağlamaktır. Bu temel kural çerçevesinde hareket edildiği zaman kişi kendine, ailesine ve kazançlarına zarar vermemektedir (Abdul Rahman, 2014, s.84)

İslami bankacılık ve finans sisteminde, İslami kararlar dahilinde olmak şartı ile geleneksel finans hizmetleriyle aynı hedefler doğrultusunda işlemlerde bulunabilirler. İslami kararlar alınırken çeşitli kaynaklardan yararlanılmaktadır. Bu kararlarda Şeriatta kodlanmıştır. Yol anlamına gelen Şeriat, İslam hukuku olarak görülse de aslında bir Müslümanı, ahlaki, manevi, sosyal ve hukuki olarak yöneten kapsamlı bir davranış yasasıdır. Şeriat kararları Kuran'a ve sünnetlere dayanmakta ve İslami inancın bütün yönlerini kapsamaktadır (Millar ve Anwar, 2009, s.3).

İslam'ın ana mezhebi olan Sünni mezhebinin adı, dünyadaki Müslümanların yaklaşık olarak %85'ini oluşturup, Hanefi, Maliki, Şafi, Hanbeli olmak üzere dört düşünce ekolüne sahip olan Sünnet kelimesinden türetilmiştir. Diğer bir mezhep ise Şii'dir. İster Hanefiler olsun ister Şii'ler, bütün Müslümanlar Kuran ve sünnet üzerinde hemfikir olduklarından bunlar Şeriat'ın birincil kaynaklarıdır.

Yasal sorunların çözümlenmesinde Kuran ve Hadisten sonra, Şeriat'ın ikincil kaynaklarından yararlanılmaktadır. Bunlar:

- İcma, belirli bir konu üzerine uzmanların görüş birliği anlamına gelmektedir (Millar ve Anwar, 2009, s. 4). Kuran ve Sünnette istenilen sonuç bulunamadığı zaman kullanılan bir yöntemdir.

- Kıyas, yani benzetme yaklaşımı, bir sorunla karşılaşıldığında, mevcut sorun daha önce meydana gelen benzer bir durumla kıyaslanarak alınan kararlarla çözümlenme sürecini ifade etmektedir (Abdul Rahman, 2014, s.83).
- İctihad, yasal kaynaklar olan Kuran ve sünnetin, bağımsız olarak yorumlandığı karar verme sürecini ifade etmektedir. Kuran, Sünnet ve İcma da yer almayan sorunları içermektedir (Ahmed, 2010, s.65).
- Örf, toplumların geleneklerini ve uygulamalarını ifade etmektedir. Kimi kaynaklara göre icma ile aynı, kıyastan ise daha fazla yetkiye sahiptir.

Mezhepler bir konuyu bu kaynaklardan yararlanarak farklı şekillerde yorumlayabilir ve bu kaynakların uygulanabilirliği konusunda anlaşamayabilirler. Bu farklılıklar da İslami finansal ürünler üzerinde görüş farklılıklarının ortaya çıkmasına neden olacaktır.

Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi Hukuk Fakültesinde profesör olan Mohammed Hasim Kamali, “İslam Hukukun İlkeleri” adlı kitabında icma'nın, Kuran ve Sünnet gibi ilahi vahiyle ilgili olmadığından, temelde akılcı bir kanıt olduğundan bahsetmektedir.

Kıyas ise Sünniler tarafından kabul edilmekte ancak Şiiiler tarafından kabul edilmemektedir. İctihâd, İslami finansmanın gelişmesinde giderek önem kazanmaktadır. Sünniler Şiiilere göre icma 'ya daha fazla önem vermektedir. Yeni finansal ürünlerin geliştirilmesi aşamalarında birincil kaynaklardan doğrudan referans bulunmadığı zaman İcma, Kıyas ve İctihad yeni finansal ürünlerin, Şeriat'a uygun olup olmayacağı konusunda karar verilirken Şeriat yönetim kurulu için büyük önem taşımaktadır (Millar ve Anwar, 2009, s.4).

Şeriat, finansmana uygulandığı zaman iki temel prensip dikkate alınmaktadır.

Birincisi, faiz ödemelerinin yasaklanmasıdır. Bu yasaklama kişilerin sömürülmesini engellemek içindir. İkinci temel ilke ise, İslam dinine göre helal olmayan yani haram olarak görülen faaliyetlerin, ekonomik işlemlere katılmasına izin verilmemesidir. Şeriat'ta, her türlü ekonomik faaliyet, açık olarak yasaklanmadığı sürece kabul edilebilir olmaktadır (Millar ve Anwar, 2009, s.4).

Alkol, silah, pornografi, domuz eti bazlı ürünlerin yetiştirilip üretilmesi, kumar ve şans oyunları gibi işlemler haram faaliyetlerin en bariz olanlarıdır. Ancak finansal ürünlerin Şeriat'a uygun olup olmadığına finansal kurumların Şeriat kurulları karar vermektedir. Çünkü kurulların görüşleri, mezheplere ve yararlandıkları kaynaklara göre farklılık gösterebilmektedir (Millar ve Anwar, 2009, s.4).

3.3.8. Şeriat Kurulu

İslami bankacılık sisteminin vazgeçilmez bir parçasını oluşturan Şeriat kurulunun başlıca görevi, İslami bankaların işleyişlerini denetlemektir.

Şeriat kurulu üyeleri, çağdaş şeriat araştırmacılarından oluşmaktadır ve bu üyelerin inançları doğrultusunda fetvalar verilmektedir. Uluslararası İslami Bankalar Birliği (International Association of Islamic Bankers), Şeriat kurullarını denetlemektedir.

Şeriat hukuku, birçok şekilde yorumlanabilmektedir. Şeriat kurulları genellikle Şeriat konularında çelişkili görüşlere sahip olmaktadır. İslami finansal araçlar için pratik bir yol gösterici rehber bulunmamaktadır. Bir Şeriat kurulu tarafından kabul edilen belge veya yapı başka bir Şeriat kurulu tarafından reddedilebilir ("Business Knowledge", 2009, s.35).

Yatırımcılar, fon kullanıcıları ve mudiler, kurumun tüm faaliyetlerinin Şeriata tam uyumlu olması konusunda Şeriat kuruluna güvenmektedir. Kurumsal Şeriat kurulları, Şeriat ilkelerine göre tüm pay sahiplerinin haklarını korumakla yükümlüdürler (Van Greuning ve Iqbal, 2007, s. 52).

3.4. Faizsiz Bankacılıkta Kullanılan Yöntemler

3.4.1. Fon Toplama Faaliyetleri

3.4.1.1. Özel Cari (Vadesiz) Hesaplar

Banka ile hesap sahibi arasında hem borç hem de emanet hükmü doğuran hesaplardır. Bankalar her ne kadar bu mevduatı, hesap sahiplerinin kendilerine verdikleri borç olarak görüp kullanabilseler de herhangi bir zarar etme durumunda hesap sahipleri bu zarardan etkilenmeyecekleri gibi herhangi bir kar etme durumunda da kar eldeedemezler. Kısaca açıklamak gerekirse hesap sahibine kar, zarar ve faiz ihtimali doğurmayan hesaplardır (Kınalı, 2012, s. 117). Bu tip hesaplarda amaç paranın güvenliğini sağlamaktır (Özgür, 2007, s. 57).

Bu tür hesaplar açıldığı andan itibaren bankaya, hesaptaki mevduatı kullanma izni verilir ve hesap sahibi istediği zaman parasının bir kısmını veya tamamını çekebilir. Bankanın, hesap sahibi istediği zamanda ödeme yapmakla yükümlü olduğu için fondaki mevduatın hepsini kullanamamaktadır¹⁴.

Cari hesaplar TL, döviz ve kıymetli maden cinsinden açılabilir ve bu hesaplar üzerinden para transferleri (havale, EFT), kredi kartı işlemleri, çek tahsilatları, otomatik ve manuel fatura tahsilatları gibi birçok bankacılık işlemleri kolay bir şekilde gerçekleştirebilmektedir (Gödeş, 2016, s. 84).

3.4.1.2. Katılma Hesapları

İslami bankacılığın temelini oluşturan ve katılım bankalarının en önemli fon toplama yöntemi olan katılma hesapları, banka ile hesap sahipleri arasında borç-alacak ilişkisi kurmak yerine kar-zarar ortaklığı kurmaktadır.

Katılma hesaplarına yatırılan para bankaya emanettir ve müşterisine, parayı İslami Bankacılık kurallarına uygun olarak işleteceğini belirtmektedir.

¹⁴(Çevrimiçi) <http://www.tkbb.org.tr/faizsiz-finans-sozlugu#1559>, (Erişim Tarihi: 22.12.2017)

Banka, kar-zarar bölüşme oranlarını müşterisine başta belirtmektedir ve bu doğrultuda bankanın kar elde etmesi veya zarara uğraması durumunda fon sahibinin, hesap değeri üzerinden hesaplanacak miktarda, kar ve zarar bölüşülecektir (Gödeş, 2016, s. 85).

Katılma hesaplarının vadeleri;

- 1 ay vadeli,
- 3 aya kadar vadeli (3 ay dahil),
- 6 aya kadar vadeli (6 ay dahil),
- 1 yıla kadar vadeli
- 1 yıl ve daha uzun vadeli (1 ay, 3 ay, 6 ay ve yıllık kar payı ödemeli) olarak açılabilen hesaplardır¹⁵.

3.4.2. Nakdi Fon Kullanma Yöntemleri ve İçsel Riskleri

Bu bölümde şeriatla uyumlu İslami finansal enstrümanlarla bu enstrümanların İçsel risklerinden bahsedilmektedir.

3.4.1.3. Mudarebe (Emek Sermaye Ortaklığı)

Mudarebe yönteminde, bir tarafın gereken sermayeyi ortaya koyması, bir tarafında emeğini ortaya koymasıyla ortaklık kurulmaktadır¹⁶.

¹⁵ (Çevrimiçi) <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/d0f4689f-8ff6-4f98-8444-b6998d379180/Mevduat+ve+Katılım+Fonlarının+Vadeleri+ve+Türleri+Hakkında+Sayılı+Tebliğ.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=d0f4689f-8ff6-4f98-8444-b6998d379180>, (Erişim Tarihi: 14. 12. 2017), madde. 4

¹⁶(Çevrimiçi) http://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Islami_Finans.pdf, (Erişim Tarihi: 16.04.2017), s. 4.

Mudarebe, kar-zarar ortaklığı ya da iş ortaklığı olarak da nitelendirilebilmektedir. Tecrübe, bilgi ve emeğini ortaya koyan müşteri aynı zamanda faaliyetlerin yönetimi işlemini de üstlenmektedir. Sermaye koyan taraf ise yani banka, aynı zamanda denetleme yetkisine sahiptir (Adian, 2014, s.45).

Katılım bankalarındaki katılma hesapları böyle bir ortaklığı ifade etmektedir.

Bu ortaklıkta zarar etme durumu meydana gelirse sorumluluk sadece sermaye sahibine aittir. Bu sebeple yatırım fonları için riskli bir yöntem olarak görülmektedir. İşletmenin zararı ise ortaya koyduğu emeğinin boşa gitmesidir. Ancak bu zarar işletmenin kasıtlı bir davranışından veya sözleşme şartlarına aykırı davranışlarda bulunduğundan dolayı meydana gelmişse, işletme zararın tazmini ile yükümlüdür¹⁷.

Ortakların kar paylaşım oranları, başta belirlenen oranlar üzerinden yapılmaktadır ancak yatırımcının, bu işlemde alacağı net kar miktarı önceden belirlenmemektedir.

Bu ortaklık türü ticaret, tarım ve sanayi gibi tüm sektörlerde uygulanabilir. Ortaklıktaki işi yapan müşteri yani girişimci gerçek bir kişi, bir grup, tüzel kişilik yani kurumsal bir yapı olabilir (Millar ve Anwar, 2009, s. 15). Taraflar, belirli koşullar hariç olmak üzere belirli bir süre boyunca sözleşmeyi feshetmeyeceklerini kabul ederler.

3.4.1.3.1. Yerinden Olmuş Ticari Risk

Bu risk, İslami finansal kurumların fonlarını koruyabilmek için yatırım hesabı sahiplerinin getiri oranlarını arttırarak başka bankalara gitmelerini engellemeye çalıştıklarında karşılaşılabilecekleri bir risk türüdür. Bu nedenle İslami bankalar karlarının bir bölümünü paylaşmaktadırlar (Ahmed, 2010, s. 54).İslami finansal kurumların hissedarlarına ithaf ettiği kar harcamasıyla müşterilere olan getiri oranı riski hafifletilmektedir.

¹⁷(Çevrimiçi) <http://tkbb.org.tr/faizsiz-finans-sozlugu#1554>, (Erişim Tarihi: 16.04.2017).

Bu riskin ortaya çıkmasına sebep olan iki durum vardır. Bunlardan ilki, bankanın belirli bir süre içerisinde hesap sahiplerine dağıtabileceği kadar gelir elde edemediğinde, ikincisi ise fonların uzun vadeli varlıklara yatırılması sebebiyle meydana gelen getiri oranı riskinin meydana gelmesidir. Bu riski hafifletebilmek için iki standart uygulama bulunmaktadır.

İlk olarak banka, kendi kazancını ayırmadan önce brüt gelirin bir bölümünü ayırarak Kar Dengeleme Rezervi oluşturmaktadır. Bu rezerv, İslami bankalar tarafından teklif edilen getiri oranını klasik bankalar tarafından teklif edilen piyasa getiri oranına ayarlayabilmek için ve mevduat yatırımlarının getirilerindeki dalgalanmaları ortadan kaldırmak veya en aza indirerek gelecekteki şokları önlemek amacıyla bir araç olarak kullanılmaktadır. Yatırım hesabı sahipleri ile yapılan sözleşmelerden önce hesaplanmanın temeli, yönetim kurulu tarafından, önceden tanımlanmalı, incelenmeli ve onaylanmalıdır.

İkinci olarak da banka, kendi payını ayırdıktan sonra, fon sahiplerinin gelirlerinin bir kısmıyla finanse ettiği Yatırım Riski Rezervini oluşturmaktadır.

3.4.1.3.2. Operasyonel Risk

Mudarebe sözleşmelerinde fon sağlayan banka yatırımcıları, kar paylarını paylaşmaktadır ancak faaliyetin yönetiminde herhangi bir kontrole sahip değildir ve oluşan tüm kayıpları üstlenmektedir. Bilançonun aktif tarafında bulunan mudarebe işlemleri, iki büyük endişenin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bunlar:

1. İslami finansal kurumlar, yatırımcıların beklentileri dışında, bu fonların yatırımında aşırı risk almaya karar verirse artan manevi zarar tehlikesi,
2. Yatırımlarını kaybetme riskine sahip olan yatırım hesabı sahipleri, bankanın yönetim kararlarında söz sahibi olmadığı için bu çıkarlarının tehlikeye girmesi bankanın sorumluluğundadır. İslami finansal kurumlar, İslami finansal ilkelere uyumlu faaliyetlerde bulunarak fonları yönetmeli ve klasik bankalarla rekabet edebilir getiriler sağlamalıdır.

Bankaların sağladığı rekabetçi getiriler yatırım hesabı sahiplerinin taleplerini karşılayamazsa, banka, yatırımcıların fonlarını geri çekme riskine maruz kalacaktır (Ahmed, 2010, s. 55).

Banka fon kullandırmadan önce gerekli özeni gösterdikten sonra kendi çıkarlarını korumak amacıyla proje devam ettiği sürece bilgi asimetrisini önlemek amacıyla önlemler almalıdır (Ahmed, 2010, s. 56).

3.4.1.4. Müşareke (Kar Zarar Ortaklığı)

Müşteri ile katılım bankasının kar-zarar bölüşümü yaptığı ortaklıktır. Müşterinin de bankanın da sermaye koyduğu bu ortaklıkta elde edilen karlar başlangıçta anlaşılan oranlar üzerinden paylaşılmaktadır ancak müşteri ortaklaşa yapılan bu işe sermayesiyle birlikte emeğini de kattığı için kardan daha yüksek oranda pay alabilmektedir¹⁸.

Müşareke, bazı işleri yürütebilmek için kurulan ortaklık anlamına gelmektedir. Bu ortaklık türünde meydana gelen kayıp, ortakların yatırım yaptığı sermaye oranına uygun olacak şekilde bölüşülmelidir. Kar dağıtımında belirlenen oran ise sermayeye uygun olacak şekilde bölüşülmesi gerekli değildir, farklılık gösterebilir. Ortaklar tarafından yatırım yapılan miktarlar eşit olmak zorunda değildir ve bu yatırımların nakit olması tercih edilmektedir. Eğer yatırımlar nakit değil de madde biçiminde ise tarafların payının belirlenebilmesi için bu maddelerin piyasa değeri belirlenmelidir.

Bu ortaklık türünde tarafların sorumlulukları sınırsızdır. Bu yüzden işin gereklilikleri, sermayeyi aşarsa ve bu işe son verilmesi gerekirse, ortaklar aşılacak tüm masrafları orantılı olacak şekilde karşılar.

Üretim ve dağıtım alanında kapsamlı olduğu için faiz temelli finansman sistemi yerine ideal bir alternatiftir (Millar ve Anwar, 2009, s. 14).

¹⁸(Çevrimiçi) http://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Islami_Finans.pdf, (Erişim Tarihi: 20.09.2017), s. 4

3.4.1.4.1. Kredi Riski

Müşareke yöntemi, klasik bankacılık sistemindeki vadeli veya taksitli kredi işlemlerine alternatif İslami işlemlerdir.

İslami finansal kurumlar, müşareke işlemleriyle iki çeşit kredi riskiyle karşılaşmaktadır. Bunlar;

- İslami finansal kurumların projelere yatırdıkları sermayelerini kaybetmeleri halinde sermaye kaybı riskine,
- Müşareke sözleşmelerine konu olan varlıkların değerinin düşmesi, İslami finansal kurumlar tarafından yatırım yapılan sermaye, değer düşüklüğü riskine maruz kalmaktadır.

3.4.1.4.2. Operasyonel Risk

Bu gibi işlemlerde, sözleşmeden önce yetersiz durum analizi veya sözleşme süreci boyunca yetersiz yönetim sistemi sebebiyle operasyonel riske maruz kalınmaktadır. Müşterilerin kredibilitesinin, güvenilirliğinin ve sağlamlığının kontrol edilmesi sırasında yetersiz durum tespiti yapılmasının nedeni, özellikle yeni iş alanlarındaki teknik uzman ve tecrübe yetersizliği olabilmektedir (Ahmed, 2010, s. 57).

3.4.1.5. Murabaha (Kurumsal Finansman Desteği)

Katılım bankaları tarafından en sık kullanılan sözleşme türüdür. Murabaha yönteminde müşterinin satın almak isteyip de alamadığı madde, hammadde, makine ve teçhizatı katılım bankasının satın alarak müşterisine, belirlenen oranla vade farkını da ekleyerek geri satması işlemidir. Bu işlemde müşteri, banka tarafından satın alınan malın fiyatı ile bankaya ödeyeceği kâr payı hakkında da bilgi sahibidir. Banka ile müşteri arasındaki satış işlemi tamamlandığı andan itibaren kabul edilen satış fiyatında herhangi bir değişiklik yapılamaz.

Eğer müşteri, ödemelerini geciktirir ve temerrüde düşer ise ceza ödemekle yükümlü olacaktır. Sözleşme sırasında müşteriye, varlıklarının haciz, ipotek veya başka şekillerde zarara uğramayacağı konusunda teminat verilmelidir. Ancak müşteri bu teminattan herhangi bir maddi menfaat sağlayamayacaktır. Murabaha sözleşmesine konu olan mallar banka tarafından satıldıktan sonra artık müşterinin malı olduğu için yeniden satılamazlar ve bu sözleşmeler devredilemezler (Millar ve Anwar, 2009, s. 16).

Katılım bankalarının murabaha yapabilmeleri için; Ortada alınıp satılabilecek bir mal olması gerekmektedir eğer mal yok ise borç verilemez. Alım satıma konu olacak malın İslami koşullara göre uygun olması gerekmektedir. Alıcı ile satıcı aralarında sözleşme yapmışlar mı bakılır eğer yapılmış ise katılım bankası, sözleşmesi biten işlemlere, ortada alınıp satılacak mal kalmadığı için dahil olamaz. Yapılacak olan işlemin gerçek mi sahte mi olduğuna bakılır, işlem sahte ise katılım bankası finansman sağlamaz, işlem gerçek ise yardımcı olur¹⁹.

Murabaha sözleşmelerini, klasik bankacılık kredilerinden farklı kılan önemli özellikleri:

- İslami ve klasik bankalar arasındaki en büyük fark, murabaha sözleşmeleri, gerçek varlıklar tarafından desteklenmekte ve menkul kıymetleştirilebilmektedir. Bu özellik İslami bankaları daha düşük oranda bir riske maruz bırakmaktadır.
- İslami bankalar müşterilerin geç ödeme yapması sonucu hiçbir ceza ve yükümlülük uygulamasında bulunamazlar. Ancak mali açıdan güçlü ve haksız sebeplerden dolayı ödemelerini geciktiren müşterilerine ceza uygulamalarında bulunabilirler. Bu durum, borçlarını ödeyemez hale gelen müşterilerinden faiz toplamaya devam eden ve geç ödemelerde sebeplerine bakmadan ceza uygulamalarında bulunan klasik bankacılık anlayışından farklıdır.
- Murabaha sözleşmelerine konu olan varlıklarda ödeme ertelenmesi istendiğinde banka varlığı daha yüksek bir fiyattan müşteriye satmakta ancak faizli kredilerde erteleme işlemlerinde borcunda artış gerçekleşmektedir.

¹⁹ (Çevrimiçi), <http://tkbb.org.tr/faizsiz-finans-sozlugu#1556>, (Erişim Tarihi: 16.04.2017)

3.4.1.5.1. Kredi Riski

İslami finansal kurumlar, müşterilerinin ödeme kapasitelerinin bozulması gibi durumlarda klasik bankalara benzer şekilde kredi riskine maruz kalmaktadırlar.

3.4.1.5.2. Piyasa Riski

Müşterilerin, satın alma sözleşmelerini iptal ettiği durumlarda, İslami bankaların iptal edilen sözleşmeye konu olan varlıkları satması gerektiğinde, piyasa fiyatları varlıkların fiili fiyatından düşük olursa İslami banka piyasa riskine maruz kalacaktır (Ahmed, 2010, s. 48).

3.4.1.5.3. Operasyonel Risk

Murabaha sözleşmeleriyle bağlantılı operasyonel risk ile karşılaşmaktadır. Bunun önlenmesi amacıyla;

- Murabaha sözleşmelerinde varlıklar, müşterilere satılmadan önce, İslami banka tarafından satın alınması gerekmektedir.

3.4.1.6. Leasing-İcare (Finansal Kiralama İşlemleri)

İcare bir şeyi kiralama anlamına gelmektedir. Bir varlık sahibinin yani kiralayanın, varlığı, kiracıya yani bu varlığı kullanacak olan kişiye kiraladığı, iki taraf arasındaki kiralama sözleşmesinden elde edilen geliri ifade etmektedir.

İslami bankacılık sistemindeki finansal kiralamaya yönelik eğilimler artmaktadır çünkü uzun finansman süresine sahiptir. Bu da işletme yatırımları için önemli bir özellik olmaktadır.

Kiracı, varlık fiilen eline geçene kadar kira ödemeyecek ve varlık kullanılabilir olduğu sürece ödeme yapacaktır. Kiralayan taraf varlıkla ilgili tüm riskleri tek başına taşıyacak ve varlığın bakım ve onarımını üstlenecektir. Kiracının kontrolü dışındaki üretim hatalarından kiralayan sorumludur. İcare sözleşmelerinin İslami koşullara uygun olabilmesi için bu koşulları yerine getirmesi gerekmektedir. Böylece sözleşmedeki belirsizlik ortadan kaldırılacak ve her iki tarafta sözleşmeye karşı koruma altına alınacaktır (Safari, Ariff ve Mohamad, 2014, s.64).

Katılım bankaları icare yöntemiyle, müşteri tarafından ihtiyaç duyulan makine, gayrimenkul, araç, teçhizat vb. malları satın alarak müşterisine kiralamaktadır²⁰.

Finansal kiralama yöntemi 2 şekilde yapılmaktadır. Bu yöntemlerden biri kiraya verilen malın sözleşmede belirlenen müddetin bitmesiyle geri alınmasıdır. Örneğin katılım bankası sahip olduğu bir fabrikayı belli bir süreliğine birine kiraya verirse ve bu süre bitiminde sözleşme yenilenmezse katılım bankası fabrikayı geri alır. Bir diğeri ise sözleşme süresi sonunda mülkiyetin devir edilmesidir. Buna göre kiralanan malın bedelini 100 hisse olarak sayarsak her taksitle de 1 hisse bedelinin ödendiği kabul edilerek 99 hisse bedeline karşılık gelecek taksitlerin bitiminde kiracı malın sahibi olmaktadır.

Kira bedeli, müşterinin ödeme gücünün göz önünde bulundurularak, kiraya veren bankanın amortisman giderlerine ek olarak belirli bir kâr payı da eklenerek hesaplanmaktadır (Özkan, 2012, s.67).

3.4.1.6.1. Kredi Riski

İcare sözleşmelerinde, müşteri yani kiracı konumundaki taraf, kira kontratında belirtildiği gibi zamanında ödeyemediği durumlarda, İslam, finansal kurumlar kredi riskine maruz kalmaktadırlar. Kira gelirleri sebebiyle karşılaşılan kredi riski, İslami finansal kurumun bahsi geçen mala, sahip olmasıyla bu risk hafifletilebilmektedir.

²⁰(Çevrimiçi) http://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Islami_Finans.pdf, (Erişim Tarihi: 17.04.2017), s.5.

Bankaların özellikle taşınır varlıklar ile ikame amacıyla kullandığı varlıkları geri alması zordur.

3.4.1.6.2. Piyasa Riski

İslami finansal kurumlar, müşterisinin temerrüde düşmesi halinde piyasa riskine maruz kalmaktadırlar. Çünkü banka, bu varlıkları anlaşmaya varılan kira bedelinden veya fiyattan daha düşük bir piyasa fiyatıyla elden çıkarmak zorunda kalabilmektedir. Ayrıca, müşteri sözleşme süresi bittiğinde varlığı satın almamaya karar verirse ve varlığın defter değeri o anki piyasa fiyatının altındaysa risk oluşmaktadır.

Her iki durumdada, müşterinin ödediği avans ve varlığın değeri ile risk kısmen hafifletilebilmektedir.

3.4.1.6.3. Operasyonel Risk

İslami finansal kurumlar, kiralama ve satın alıma konu olan icare sözleşmelerinin doğası gereği, benzersiz operasyonel risklere maruz kalmaktadır.

Genellikle bu risklere neden olan başlıca 3 durum bulunmaktadır. Bunlar;

- İslami finansal kurumlar şeriat ilkelerine uygun olmayan faaliyetler sonucunda kira kazancı zararı ile yasal riske maruz kalacaktır. Banka, kira geliri zararıyla birlikte bir de yeni müşteri bulmak zorunda kalacaktır (Ahmed, 2010, s. 53).
- İslami finansal kurum tarafından yatırım yapılan varlıklar, kiracı tarafından zarar görür ve kiralayan tarafta bu zararı düzeltmeyi reddederse, banka riske maruz kalacaktır. Bu gibi durumlarda bankanın, varlık üzerindeki hasarı düzeltebilmesi için yasal işlem yapması gerekmektedir.
- Sözleşmeye konu olan varlıklar, kiracıdan kaynaklanmayan nedenlerden dolayı zarar görmüş veya yok edilmiş ise banka, kiracının ödemeye devam etmesi için kalan süre için alternatif bir varlık temin etmelidir. Bu risk ise sigorta yoluyla hafifletilebilmektedir (Ahmed, 2010, s. 54).

3.4.1.7. Selem (Vadeli Satış İşlemleri)

Selem, ileri bir tarihte teslim alınacak olan malın veya hizmetin bedelinin sözleşme anında peşin olarak ödendiği bir işlem türüdür.

Katılım bankaları selem yönteminde ilk olarak tedarikçiye sözleşme sırasında malın bedelini peşin ödeyerek ileri bir tarihte teslim edilmesi için siparişte bulunabilir. Daha sonra banka, tedarikçiden malların vadesi dolduğunda teslim alıp bir başka üçüncü şahsa satabilir. Banka alacağı malları ancak vadesi dolduğunda satabilir ve ödemeyi peşin olarak alabileceği gibi taksitler halinde de alabilir (Iqbal ve Molyneux, s. 2016).

Teslimatın tarihinin ve yerinin sözleşmede belirtilmesi gerekmektedir. Teslimat tarihi, tarafların karşılıklı rızası ile değiştirilebilir. Banka, anlaşmaya varılan malların sözleşmede belirlenen tarihte teslim edilmesini sağlamak için satıcıdan teminat talebinde bulunabilir (Millar ve Anwar, 2009, s.17).

Satılan malın tanımı, cinsi, miktarı, şekli gibi bütün özellikleri hiçbir belirsiz yönü kalmayacak şekilde belirlenmeli ve bunlar malın teslim edilme süresi ile birlikte sözleşme de ayrıntılı olarak belirtilmelidir²¹.

İslam hukukunda altın, gümüş, para ve para benzeri varlıkların selem yöntemiyle satılması yasaklanmıştır. Çünkü bu şekilde elde edilen gelir faiz olarak değerlendirilmektedir²².

Mal bedeli peşin ödenmez ise bu işlem selem yönteminden çıkıp borca dönüşmektedir. Çünkü borçta, malın bedeli de veresiyedir. Selemi borçtan ayıran en önemli özelliği mal bedelinin peşin olarak ödenmesidir (Çalık ve Aygün, 2016, s.108).

Selem yöntemi ile müşteri hem mal üretimi için gereken finansmanı sağlamış, hem de malı maliyetinin üzerinde bankaya satarak kar edip satıcı bulamama riskine girmemiş olur.

²¹(Çevrimiçi) <http://www.tkbb.org.tr/faizsiz-finans-sozlugu#1566>, (Erişim Tarihi: 08.10.2017).

²²(Çevrimiçi) http://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Islami_Finans.pdf, (Erişim Tarihi: 08.10.2017), s. 5.

Banka ise aldığı malı maliyeti üzerinden bir fiyatla ihtiyacı olan müşterisine satarak kar elde etmiş olur ancak satış işlemini gerçekleştirmek için malın vadesini beklemek zorundadır.

Mal alıcısı da eğer isterse bu malı, bankadan aldığı fiyatın üzerine kar ekleyerek satabilir. İşlem sonucunda da bütün taraflar kazançlı çıkmış, halkın ihtiyacı karşılanmış, üretim miktarının artması sağlanmış ve milli gelire olumlu katkılarda bulunulmuştur. Selem yönteminin İslam'a uygun olma şartı, tarafların faaliyetle ilgili her şeyi net olarak bilmeleri ve malın bedelinin peşin olarak ödenmesi gerekmektedir (Özyurt ve Dikkaya, 2015, s.43).

Selem sözleşmeleri genellikle demir, tahıl, petrol ve benzeri ölçülebilir ve standartlaştırılabilir mallar üzerine yapılmaktadır. Sözleşmeye konu olan mal eğer zamanında teslim edilmezse alıcının iki seçeneği bulunmaktadır. Bunlardan ilki ödemesini geri alabilir, ikincisi ise mal teslim edilinceye kadar beklemeyi tercih edebilir. Selem sözleşmelerinde, sözleşme işleme konulmadan önce iptal edilebilir ancak işleme konulduktan sonra iptal edilemez (Tok, 2009, s.12).

3.4.1.7.1. Kredi Riski

Müşterilerin geri ödeme kapasitelerinin bozulması durumunda karşılaşılan kayıp riskini ifade etmektedir. Murabaha yöntemindeki kredi riski ölçüm yaklaşımları selem yöntemi içinde geçerlidir.

İslami finans kurumu, sözleşmedeki bedelin tamamını ödediği halde varlık teslim edilmezse veya teslimatta gecikme olursa kredi riski, yatırım yapılan sermayenin tamamının ya da bir kısmının kaybına neden olabilmektedir (Ahmed, 2010, s.50).

3.4.1.7.2. Piyasa Riski

Selem sözleşmesinde belirtilen süre sonunda, tedarikçi emtiayı teslim etmez ise İslami finansal kurumlar piyasa riskine maruz kalacaklardır.

Çünkü, İslami finansal kurumlar teslim yükümlülüklerini yerine getirebilmek için bu ürünün aynısını satın almak zorunda kalacaklardır. Ödenmesi gereken piyasa fiyatı, selem sözleşmesiyle ödenmiş olan tutarı aştığında, İslami finansal kurum hem fiyat riskine hem de operasyonel riske maruz kalacaktır.

3.4.1.7.3. Operasyonel Risk

Selem sözleşmeleri, vadeli yapılarından dolayı, İslami finansal kurumları 3 tür riske maruz bırakmaktadır. Bunlar:

- İslami finansal kurumlar, sözleşme şartlarının yerine getirilmesi koşuluyla, mallar erken teslim edilse bile kabul etme zorunluluğu bulunduğu için, malların erken teslim edilmesi halinde, İslami finansal kurumlar teslimattan hemen sonra bu malları satamazsa, sigorta, depolama ve hasar gibi ilave maliyetleri üstlenmek zorunda kalacaktır.
- Selem sözleşmesine konu olan mal vadesinde teslim edilmezse ve eğer müşteri teslim tarihinin yeniden düzenlenmesini kabul etmezse, İslami finansal kurum yasal riske maruz kalabilmektedir.
- Gereken özelliklere uymayan varlıklarla karşılaşıldığında, İslami finansal kurumlar ya bu ürünü kabul edecek ya da teslimatı ret edecektir. Eğer ürün kabul edilirse, İslami finansal kurum, müşteriden bu ürünü sözleşme fiyatıyla tekrar satın almasını isteyebilir veya daha düşük bir fiyatla satmasını talep edebilir (Ahmed, 2010, s. 50).

3.4.1.8. İstisna ve Palalel İstisna (Siparişe Dayalı Satın Alma)

İstisna yöntemi yani sipariş akdi, işleyişi açısından selem yöntemine benzemekle birlikte tek farkı, malın teslim edileceği tarihin net olarak bilinmemesi ve mal bedelinin peşin ödenme zorunluluğunun olmamasıdır. Bu sözleşme ile üretici taraf müşterisini baştan kazanmaktadır. Mal bedeli taksitler halinde de tahsil edilebilmektedir (Gödeş, 2016, s. 92).

İstisna sözleşmelerinde imalatçı işe başlamadan önce diğer tarafta bilgilendirilerek sözleşme iptal edilebilir ancak imalatçı işe başladıktan sonra sözleşme tek taraflı olarak iptal edilemez.

İstisna sözleşmeleri uçak sanayisi, gemi yapım endüstrisi, inşaat endüstrisi ile gıda imalat endüstrisi gibi çeşitli endüstriler için uygundur.

Sözleşmede, satıcının belirlenen şartları ihlal etmesi halinde uygulanmak üzere ceza maddesi içerebilir (Millar ve Anwar, 2009, s.18).

Paralel istisna, istisna sözleşmelerinde meydana gelebilecek fiyat risklerinden korunma amacıyla oluşturulmuş bir yöntemdir. İslami finansal kurumlar, ilk sözleşmede belirtilen varlıkları, fiyat riskinden korumak için, aracı olarak düşünmüştür.

3.4.1.8.1. Kredi Riski

İslami finansal kurumların istisna sözleşmeleri ile kredi riskine maruz kaldığı bazı durumlar vardır. Bunlar:

- Paralel istisna sözleşmelerinde, İslami finansal kurumlar tarafından ödeme tamamlandığı halde taşeron, ürün teslimatını yapmazsa, İslami finansal kurum, tamamlanma riskine maruz kalmaktadır. Bu sebeple de İslami finansal kurum yaptığı ödemeyi geri kazanamayabilir.
- Geri ödeme kapasitesinin, sözleşme konusu olan varlığın yarattığı gelirin bir kısmına veya tamamına bağlı olduğu durumlarda İslami finansal kurumlar gelir riskine maruz kalacaklardır.

3.4.1.8.2. Piyasa Riski

İslami finansal kurumlar, istisna ve paralel istisna sözleşmelerinde, müşterinin sözleşmeyi feshetmesi durumunda, banka başka bir alıcı bulmak zorunda kaldığından fiyat riskine maruz kalmaktadır.

Bu gibi durumlarda, İslami finansal kurumlar sözleşme konusunu başka bir müşteriye daha düşük bir fiyattan satmaktadırlar. Çünkü İslami finansal kurumların, müşterileri tarafından kaybedilen maliyetin kurtarılmasını garanti altına alması gerekmektedir (Ahmed, 2010, s. 51).

3.4.1.8.3 Operasyonel Risk

İslami finansal kurumla müşteri arasında inşa edilmiş bir varlığın müşteriye tedarik edilmesine konu olan istisna sözleşmeleri ile, inşa edilen varlığın kurulması için İslami finansal kurum ile taşeronlar arasındaki işlemlere dayalı paralel sözleşmeler çeşitli operasyonel risklere maruz kalmaktadır.

İslami bankalar, bu tür sözleşmelerle 4 risk türü ile karşılaşmaktadır.

- Paralel istisna sözleşmesindeki taşeronların, varlık tesliminde gecikmesi halinde İslami finansal kurumlar, varlıkları müşterilerine zamanında teslim edemeyeceği için gecikme cezalarını ödemek zorunda kalabilirler.
- Paralel istisna sözleşmelerinde anlaşılan fiyatın aşılması durumunda, müşteriyle anlaşılmazsa İslami banka ek maliyeti ödemek zorunda kalabilir.
- Paralel istisna sözleşmesindeki taşeronlar, sözleşmede önceden belirlenen şartları ve kalite standartlarını yerine getirmemesi durumunda taraflar arasında fiyat indirimini içeren anlaşmaya varılmadıkça, bu sözleşme sebebi ile banka yasal riske maruz kalabilir.
- İslami finansal kurumlar paralel istisna sözleşmelerinde, taşeronların işi tamamlamaması riski ile karşılaşabilirler. Böyle bir durumda, İslami finansal kurumlar, işin tamamlanması için yeni müteahhit aramaya başlayacak ve bu durum hem zaman alıcı olacak hem de genellikle pahalıya mal olmaktadır. Bu nedenle İslami finansal kurumlar, bu tür sözleşmeleri başlatmadan önce taşeronları değerlendirilebilmesi için uzman bir ekip veya danışman atanması için gerekli özeni göstermesi çok önemli olmaktadır (Ahmed, 2010, s. 52).

3.4.2. Diğer Katılım Bankacılığı Faaliyetleri

3.4.2.1. Sukuk (Kira Sertifikaları)

Devlet ve anonim şirketlerin, geleneksel yaklaşımla, yatırım aracı olarak faiz karşılığında tahvil ve hazine bonosu sunmasına karşılık, faizsiz finans anlayışında “sukuk” yer almaktadır.

Sukuk her ne kadar faizsiz bono olarak anlaşılırsa da, temelde farklılıklar vardır. Sukuk bir borç alım satım işlemi değil, ticari varlıkların şeriata uyumlu bir yatırım sözleşmesi ile hisselerine bölünerek satılmasıdır. Sukuk ile geri dönüşler faiz bazlı değil, yatırım yapılan varlığın karından devamlı bir gelir kazanılması şeklinde olmaktadır (Al-Harran ve Se, 2008, ss. 24-26).

Sukuk işlemleri, sözleşme tipine ve finansman tipine göre değişiklikler gösterir. En yaygın sukuk tipleri; Mudarebe yani emek ve sermaye ortaklığı, Murabaha yani maliyete ek olarak kar marjlı satış ortaklığı, Seleem yani ileriye dönük satın alma sukuku, Tekafül yani sigorta sukuku, İcare yani kiralama sukuku, Müşareke yani kar zarar ortaklığı ve İstisna yani ileriye dönük satın alma ortaklığı olarak sıralanabilir (Büyükkakın, 2012, ss. 3-5). Şeriata uyumlu bir menkul kıymet olarak değerlendirilen sukuk; proje, varlık ve bilançooya ortaklık şeklinde finansal piyasada yer bulur (Tok, 2009, s. 2).

Geri dönüş riski, kredi riski, fiyat riski, döviz arbitrajı riski, likidite riski, işletme riski, şeriat uyumluluk riski ve altyapı riski, her sukuk tipine özgü olarak incelenmeli ve değerlendirilmelidir (Tariq, 2007, s.208).

Sukuk ihracatının işleyişine örnek olarak, gayrimenkuller için yapılan sukuk anlaşması yani İcare sukuku şu şekilde açıklanabilir: Taşınmaz varlıklar için yapılan sukuk anlaşmasında, anlaşmaya söz konusu olan varlık İcare kontratına tabiidir. Malın esas sahibi taşınmazı “varlık kiralama şirketi”ne satar. Varlık kiralama şirketleri, varlıkları sertifikalar aracılığıyla, pay edip, yatırımcılara sukuk satarlar, yani varlık ihraç ederler. Sukuk alan yatırımcılar bir varlığın kısmi ortağı olurlar.

Varlık kiralama şirketi, söz konusu varlığı uzun vadeli olarak, esas sahibine veya onun bağlı bulunduğu kuruluşa, şeriata uygun bir kontratla kiralar, periyodik olarak kira alır. Varlık kiralama şirketi, sukuk sahiplerine hisseleri oranında kirayı pay ederler. Kira sözleşmesinin bitiş döneminde, özel amaçlı araç, söz konusu varlığı esas sahibine aldığı fiyattan satar ve hasılatı da yatırımcılara verir (Al-Harram, 2008, s. 25).

3.4.2.2. Karz-ı Hasen (Faizsiz Ödünç)

Karz, ödünç vermek, birine sermaye sağlayarak ticaret yapmasını sağlamak gibi anlamlara gelmektedir. Ödünç verilecek olan bu paranın veya malın geri verilmesi şartı bulunmaktadır (Şener, 1989, s. 393). Ancak verilen borçtan gelir elde edilemez ve faiz istenemez.

Ödünç veren kişinin bu işlemi, herhangi bir menfaat beklemeden yapması gerekmektedir. Çünkü herhangi bir karşılık beklenirse bu işlemde faiz söz konusu olmaktadır. Örneğin borç isteyen birine, isteklerinin yapılması koşulu ile şartlı olarak borç verilirse burada tek taraflı menfaat gerçekleştiği için bu işlemde faiz söz konusu olacaktır. Ancak ödünç veren kişi bu işlem sırasında hiçbir karşılık beklemeden ödünç verirken ödünç sahibine geri verilirken ödünç alan bir miktar fazla verirse karz-ı hasen işlemi bozulmamaktadır ve bu fazlalık faiz sayılmamaktadır (Şener, 1989, s. 401).

3.4.3. Gayri Nakdi Fon Kullandırma Yöntemleri

3.4.3.1. Teminat Mektupları

Yurt içi ve yurt dışı iş birliklerinde bir işin yapılması, bir malın teslim edilmesi veya bir borcun ödenmesi gibi konularda banka tarafından verilen teminattır. Lehine teminat mektubu verilen banka müşterisine “Lehtar”, bankanın garanti verdiği kişiye “Muhatap” denir.

Teminat mektupları sayesinde müşteri bankanın isminden yararlanarak iş birliği sırasında nakdi teminat vermekten kurtulur. Banka ise bunun karşılığında ücret (komisyon) almaktadır.

Bu yöntemde bankadan nakit çıkışı söz konusu değildir ancak müşteri, mektup konusu olan yükümlülüğünü anlaşılan zamanda yerine getirmezse banka bu borcu ödemekle yükümlüdür. Banka bu yöntemle aldığı komisyondan daha fazla olan teminat mektubu bedelini ödeme riskini üstlenmektedir (Kınalı, 2012, s. 137).

3.4.3.2. Akreditif İşlemleri

İş birliğinde bulunacak ithalatçı ve ihracatçının yabancı ülkelerde bulunmalarından ve birbirlerini iyi tanımamalarından dolayı karşılaşılabilecekleri tehlikelerin en aza indirilmesini sağlamak için bir bankanın araya girmesini istemektedirler bu sebeple de akreditife başvururlar (Kınalı, 2012, s.139).

Akreditif yönteminde banka, ithalatçıya mal alımı sırasında destek olurken ihracatçıya da mal satımında güvensizlik yaşamaması için mal bedelinin ödenmesini garanti etmektedir. Böylece küreselleşen ekonomik sistemin daha işler hale gelmesi sağlanmaktadır (Gödeş, 2016, s. 92-93).

3.4.3.3. Kabul-Aval Kredileri

İthalatçı ve ihracatçı taraflar arasında yapılacak dış ticaret işlemlerinde iki tarafta ödemelerin banka tarafından güvence altına alınmasını istemektedir. Bu sebeple banka alacaklı tarafın alacağını güvence altına almak için poliçe ve bono gibi kambiyo senedini borçlu tarafın borcuna kefil olarak imzalamaktadır. Bu yöntemde aval verme işlemi denilmektedir. İhracatçıya ödenecek tutar poliçe vadesinde yapılmaktadır. Eğer poliçe borçlusunu yani bankanın müşterisi olan ithalatçı, poliçe bedelini ödemezse bu borcu, katılım bankası ödemek zorunda kalır. Ayrıca ithalatçı taraf için ithal edilecek malların eksiksiz ve uygun bir şekilde satın alınması garanti altına alınmıştır (Kınalı, 2012, s. 141).

3.5.İslami Bankaların Klasik Bankalardan Farkları

İslami bankalarla klasik bankalar birçok açıdan birbirlerinden farklıdır. En büyük fark ise, bu sistemlerin ideolojisinden kaynaklanmaktadır. İslami bankalar, faizli işlemler ile belirsizlik kumar, domuz eti, alkol gibi yasadışı ve yasaklanmış ürünlerle faaliyette bulunmalarını yasaklayan İslami kurallar bütünü olan Şeriat ilkelerine dayanmaktadır. Klasik bankalarda ise bu tür kısıtlamalar bulunmamaktadır.

İslami bankalar kar ve zarar paylaşımı esasına dayanırken klasik bankalar faiz oranı esas alırlar ve bu faiz oranı gelirlerinin temel kaynağı olarak görülmektedir (Rehman, 2016, s. 136).

Klasik bankaların asıl amacı, elde edilen karların en üst seviyelere çıkarılmasıdır. İslami bankalarda ise bu karların, İslami kurallar çerçevesinde en üst düzeylere çıkarılmasıdır.

Klasik bankalar yüksek maliyetle borç kullandırma ve bileşik faiz oranlarında borçları geri alma konusunda anlaşmaktadırlar ancak İslami bankalar müşteriyle borç veren arasındaki işlerde ortak görevi görmektedir. Klasik bankalar borçlarını vermeyen müşterilere ceza puanı verme uygulamasında bulunurken İslami bankalar da bu konuda müşterileri cezalandırması yasaktır.

Klasik bankalar kredi kullandırımında kredi değerliliğine önem verirken İslami bankalar projenin fizibilitesine önem vermektedirler. İslami bankalar, Şeriat tarafından onaylanmış işlemler yaparken klasik bankalar para piyasalarından kolay bir şekilde borç alabilmektedir.

Klasik bankalar avanslardan elde ettikleri sabit gelirler nedeniyle proje değerlendirmeleri konusunda uzmanlık geliştirmeye çok az önem vermektedirler ancak İslami bankalar proje değerlendirme konusuna kar zarar paylaşımını anlayışından dolayı daha fazla önem vermektedir. Bunun sonucu olarak İslami bankalar İslami kurallar bütünü olan Şeriat kurallarına uygun olarak çalışmakta ancak klasik bankalar kapitalist sisteme göre hareket etmektedir (Rehman, 2016, s. 138).

- İslami bankalarda mevduat sahipleri, bankaya borç veren kişiler değil bankanın faaliyetlerinde pay sahibi olan kişilerdir.

- İslami bankalar, karar verme sürecinde toplumun ve müşterilerinin çıkarlarının savunucusudur (Toutouchian ve Hassan, 2011, s. 232).
- İslami bankalarda müşteriler, borçlu değil, kar zarar paylaşımlı sözleşmelerle potansiyel yatırımcı olmaktadır.
- İslami banka, kar zarar paylaşımlı projelerle yatırımcılarla ortak olmaktadır. Klasik bankalar gibi borç sermayesi sağlamak yerine öz sermaye sağlamaktadırlar. İslami bankalar finansör olarak fonlarını ortaklık projelerine finanse etmektedir. Böylece İslami bankalar mevduat sahipleri adına projelere ortak olmaktadır. Bu sebeple klasik bankaların aksine, sağladığı fonun nasıl kullanıldığını gözlemlene hakkı bulunmaktadır.
- Ayrıca hukuken uygun olan bu yatırım projeleri var olduğu sürece, enflasyondan kaynaklanan baskıların korkusu olmadan para arzı sınırsız bir şekilde arttırılabilir. Bu gibi durumlarda kesin projelerin oluşma döneminde bazı emtiaların fiyatlarında yükselmeler olabilir ancak yatırımcıların ve tüketicilerin korkmalarına gerek yoktur çünkü geçici bir durumdur.
- İslami bankalar, mevduat sahiplerine, önceden belirlenen getiri oranı yani kar garantisi vermemektedir. Bu durum sermaye maliyetinin sıfır olduğu anlamına gelmektedir (Toutouchian ve Hassan, 2011, s. 233).
- Kar zarar esasına dayanan İslami bankacılık sisteminde, karlar ve zararlar orantılı olarak hissedarlara dağıtılmaktadır. Klasik bankalarda müşteri, bankadan sabit faiz alır ancak zarara ortak olmaz (Business Knowledge, 2009, s. 36).

Tablo1.İslami ve Klasik Bankaların Ürün Karmasına Dayalı Analizi

İslami Bankalar	Klasik Bankalar
Bankanın şeriat kurulu tarafından onaylanan hizmetler ve ürünler şeriata uyumlu olmak zorundadır.	Sunulan hizmetler ve ürünler tamamen müşterilerin talebine ve pazar rekabetine dayalıdır. Ürün geliştirme ise bankanın yönetim kurulunun iznine tabidir.
İslami bankaların ürün karmasında amaç, kar maksimizasyonu arasında denge sağlamaktır.	Klasik bankaların ürün karmasında amaç, karın en üst seviyelere çıkarılması ve değer yaratmadır.
İslami bankacılık finansmanı ya varlıklar tarafından ya da kar paylaşımıyla öz kaynak finansmanına dayanmaktadır.	Klasik bankacılık sisteminin finansman araçları faiz üzerine kurulmuştur ve piyasa spekülasyonlarına neden olmaktadır.
İslami bankalar mevduat ürünlerini kar-zarar paylaşımı ile tazmin etmektedirler.	Klasik bankalar mevduatlarını yalnızca kazançları üzerinden tazmin etmektedirler.
Borçlarını ödemeyen kişilere ceza uygulamasında bulunulmamaktadır ancak bazı ülkeler ceza uygulamasında bulunuyor ve ceza gelirlerini hayır işlerine yönlendiriyorlar.	Borçlarını ödemeyen kişilere gitgide artan faiz oranı ile muamele edilmektedir ve bu bankalar için gelir kaynağı olarak tanımlanmaktadır.
İslami bankalar domuz ve alkol ürünleri ile kumarhane gibi şeriata uyumlu olmayan faaliyetleri finanse edemez.	Klasik bankalarda böyle bir kısıtlama söz konusu değildir.

Kaynak:(Rehman, 2016, s. 139)

3.6.İslami Bankacılığın Karşılaştığı Zorluklar

İslami bankaların topluma en büyük faydası, adalet ilkelerine bağlı olarak finansal sisteme katma değer sağlamalarıdır. Ülkelere bağlı olarak İslami bankalara uygun vizyon, misyon ve stratejik hedeflerin belirlenmesi ve her türlü faaliyetlerin adil olarak yürütülmesi sağlanmalıdır.

Fakat İslami bankacılık sektörü özellikle piyasa riskleriyle faiz odaklı para politikaları bakımından uygulamada klasik bankacılık sektörünün iç performansındaki etkiyi henüz ortadan kaldırmada başarılı olamamıştır. İslami bankacılık sektörünün bir takım iç sorunlarının, koordine edilmesi gereken çözümlere ihtiyacı vardır (Wahyudi, Rosmanita, Prasetyo ve Putri, 2015, s. 291). Örnek vermek gerekirse İslami bankacılık sisteminde, kredi işlemleri, varlık edinimleri ve üretimleri daima gerçek varlıklara ve yatırımlara dayanmaktadır. Gerçek bir varlığa dayanan faaliyetler dışında borçlanma yasaktır.

Kar paylaşım ortaklıklarına dayanan girişimler, İslami bankacılık dahilinde ekonominin en güçlü merkezi olmalıdır. Ancak bu girişimler, İslami bankacılık sistemi tarafından ahlaki tehlikeler gibi çözülmesi gereken birtakım konular bulunmaktadır.

İslam dininde, bir borcun geri ödemesinin gecikmesi veya kar paylaşımları cezaya tabi tutulamamaktadır. Bu durum şu şekilde açıklanabilir. Mudarebe veya müşareke finansmanında ya da murabaha kredisindeki borçlu kişi, ödeme şartlarına uymadığı takdirde, mahkeme tarafından kötü niyetli olduğu tespit edilmedikçe ceza ödemeye zorlanamaz ve hapsedilemez. Eğer ceza ödemesi gerekirse banka bu ceza ödemesini gelir kaynağı olarak kabul edemez.

İslami bankalar, borcunu ödemedede gerçekten sorun olan kişiler yani borcun geri ödemesi için daha fazla zamana ihtiyacı olan kişiler veya borçların yeniden yapılandırılmasına ihtiyacı olan kişileri kötü amaçla hareket eden kişilerden ayırmada oldukça zorluklar çekmektedir. Eğer İslami bankalar bu sorunlara çözüm bulamazsa, bilgi asimetrisinden kaynaklanan tehlikelerden yararlanan sahtekar müşterilerin çoğalmasından mağdur olacaktır. Günümüzde manevi yaptırımları ticari ilişkilerde kullanmanın resmi ve sistematik hiçbir yolu bulunmamaktadır. Bu sebeple ahlaki tehlikeleri önlemek için akılcı ve ölçülebilir göstergelerin kullanıldığı bir sistem yapılmalıdır.

Klasik bankacılık sisteminin, ahlaki tehlikeleri hafifletme amacıyla kullandığı teminatlar, kefiller ve planlı denetimler gibi bazı önlemleri kullanabilmektedir. Ancak, bu gibi hafifletici önlemler sadece karz-ı hasen, icare, istisna, selem ve murabaha gibi kredi işlemlerinde kullanılmaktadır. Mudarebe ve müşareke gibi sermaye ortaklık yatırımları, bankanın kefillerden geri talep etmesini kabul etmemektedir. Kredi teminatları ve garantileri sadece borçlu kişinin sözleşmeye aykırı davranışı kanıtlandığında talep edilebilmektedir.

Ahlaki tehlikelere karşı diğer hafifletici önlemler arasında düzenli denetimlerin yapılması ve sahtekarlıklara karşı kesin hukuki önlemlerin alınması bulunmaktadır. Bankaların düzenli denetimler gibi hafifletici önlemler için yaptığı ödemeler, İslami bankacılık sisteminde risk yönetimi uygulamalarının tamamlayıcı bir parçası olarak görülmektedir (Wahyudi vd., 2015, s. 292).

4.İSLAMİ BANKACILIK SİSTEMİNDE RİSK ve YÖNETİMİ

4.1. İslami Bankacılıkta Risk Kavramı

İslami Bankaların en önemli özelliği olan tüm faaliyetlerinde Şeriat ilkelerine uyma zorunluluğu, ya bankanın karşılaştığı riskin niteliğini değiştirmekte ya da İslami bankaları yeni risk türleriyle karşı karşıya bırakmaktadır.

Ancak Şeriat ilkelerine göre birçok işlemde karşılaşılan risklerin paylaşılması, İslami bankaların maruz kalacağı risk çeşitlerini azaltmaktadır.

4.2. İslami Bankalarda Risk Yönetimi

İslami bankalar faaliyetleri süresince çeşitli risklerle karşı karşıya kalmaktadır ve bu faaliyetler sırasında dikkat etmesi gereken hususlar vardır. Bunlar, işlemleri sırasında adaletli olmak, sömürücü ilişkileri engellemek ve ortaklar arasında karşılaşılan riskler ile ödüllerin adil bir şekilde paylaşımını sağlamaktır. Ayrıca Şeriat kurallarına aykırı olan yani İslam dininde haram sayılan faaliyetlerde bulunulması yasaklanmaktadır.

İslami Bankalar faaliyetlerini gerçekleştirirken hem faizli bankaların karşılaştığı risklerle hem de Şeriat kurallarına uyumsuzluk sonucu ortaya çıkan spesifik risklerle karşılaşmaktadır (Ahmed, 2010, s. 27).

Risk Yönetimi sistemi, birbirini tamamlayan ve birbiriyle bağlantılı olan aşamalı bir süreç olmaktadır. Risk yönetim süreci, İslami bankacılık sisteminin ayrılmaz bir parçası olmaktadır ve banka tarafından üstlenilen her faaliyet alanına entegre edilmelidir. Risk yönetiminin esas amacı, bütün iş ve risk politikalarının uygun bir şekilde hayata geçirilmesini sağlamaktır. Bu amacın gerçekleşmesi ise uygulamadaki risk yönetimi paradigmasına bağlı olmaktadır (Wahyudi vd., 2015, s. 47).

Düzenleyici bir otoritenin görevi ilk olarak bankanın sahip olduğu varlıkların risk düzeyini değerlendirmektir. Daha sonra bankanın ödeme gücünü koruyabilmesi için ne kadar sermayeye sahip olması gerektiği hakkında bilgilendirme yaparak bankanın dikkatli bir şekilde izlenmesini sağlamaktır (Ahmed, 2010, s. 28).

İslami banklar risk, tanımlamak, ölçmek, hafifletmek, takip etmek, raporlamak ve kontrol altında tutmak için sağlıklı bir süreç oluşturmalarıdır. İslami bankalar, kendi çıkarlarını korumak amacıyla fon sahiplerinin yatırımlarının potansiyel risklerini ve kazançlarını değerlendirebilmeleri yatırım hesabı sahiplerine gereken açıklamaları zamanında yapmaları gerekmektedir (IFSB, 2005, s. 5).

4.3. İslami Bankacılığa Özel Riskler

4.3.1. Öz Kaynak Yatırım Riski

Öz kaynak yatırım riski genel olarak, ortaklığa girilmesinden, ticari bir faaliyete katılmaktan veya sözleşmede tanımlanan finansmanı sağlamaktan doğan riskler olarak geniş bir şekilde tanımlanmaktadır (IFSB, 2005, s. 12).

İslami finansal kurumlar, kar ve zarar paylaşımı yatırımlarında, varlık tarafında, öz kaynak yatırım riskine maruz kalmaktadırlar. Klasik bankalar, öz kaynaklara dayalı varlıklara yatırım yapmadıkları göz önüne alındığında, öz kaynak yatırım riski, İslami finansal kurumlar için benzersiz bir risk olmaktadır.

Öz sermaye yatırımlarının bazı belirgin özellikleri bulunmaktadır. Bunlar: Öz kaynak yatırımlarının doğası gereği oluşan bilgi asimetrisini azaltmak için gelişmiş takip sistemi oluşturmak gerekmektedir. Bu takip sistemi ile projenin değerlendirilmesinden tamamlanmasına kadar projenin tüm aşamalarının denetlenmesi içermektedir. Bu sebeple İslami bankaların, projeleri takip etmede aktif bir rol oynamaları gerekmektedir.

Kar-zarar paylaşımına dayanan mudarebe ve müşareke ortaklıkları, uygun bir sistemle takip edilmesine rağmen sermaye kaybına neden olmaktadır. Bu ortaklık türlerinin risk derecesi diğer yatırımlara göre daha yüksektir.

Bu sebeple İslami bankalar, potansiyel kayıplarını en aza indirgeyebilmek için projeleri değerlendirme ve seçme sürecinde çok dikkatli olmalıdırlar (Van Greuning ve Iqbal, 2007, s.160).

Öz kaynak yatırımları istikrarlı bir gelir getiremeyebilir ve tek gelir kaynağı yatırım yapılan sermayenin geri dönmesi olabilir. Nakit akışlarının planlanamayan doğası, nakit akışlarını tahmin etmeyi ve yönetmeyi zorlaştırmaktadır (Van Greuning ve Iqbal, 2007, s.161).

Mudarebe ve müşareke aracılığıyla bağlanan sermaye ile halka açık veya özel bir şirketten hisse satın alınabilir ya da bir proje, portföy ve toplu yatırım araçları vasıtasıyla yatırım yapılabilir. Bazı projelerde ise İslami banka, yatırımın aşamalarına yatırım yapabilir (IFSB, 2005, s. 12)

4.3.2. Yerinden Olmuş Ticari Risk

İslami bankaların, yatırım hesabı sahiplerinin fonlarını yönetirken karşılaşılan zararları, yatırım hesabı sahiplerini korumak adına tamamen kendisinin üstlenmesini yani işlem sırasında meydana gelen zararın tamamını bankanın kendi sermayesinden ödemesini ifade etmektedir. Yerinden olmuş ticari risk İslami bankaların, klasik bankalarla arasındaki rekabetten kaynaklanmaktadır. Çünkü klasik bankalardan daha yüksek geri dönüşler olması, İslami bankalar için tehdit oluşturmaktadır. Ancak hesap sahipleri dini nedenlerden dolayı İslami bankaları seçerse yerinden edilmiş ticari risk, İslami bankalar için tehdit oluşturmamaktadır (Arshad, 2017, s. 205).

Yerinden olmuş ticari risklerde İslami bankaların, diğer rakiplerine kıyasla oluşan zararları karşılayamayacağı durumlarda oluşabilmektedir. İslami bankalar bir süre sonra daha düşük performans göstermeye başlayabilir ve fon sahiplerine ödenmesi gereken karı üretemeyebilir.

Bunun sebebi, eğer İslami banka rekabetçi oranlar sağlayamıyorsa, yatırım hesabı sahiplerinin, fonlarını, daha iyi oranlar sağlayan başka bir İslami ya da faizli bankaya yönlendirmeleridir.

Bu gibi durumlara engel olabilmek için İslami bankaların çoğu, fonların geri çekilmesini önlemek amacıyla elde edilen kar paylarından yatırım hesabı sahiplerine ödemeye yapmaya karar vermişlerdir.

İslami bankalar yatırım mevduatındaki düşük getiriler nedeniyle büyük oranlarda geri çekilme riskine maruz kalmaktadır. Bu da yatırım hesabı sahiplerine dağıtılan karların mantığını açıklamaktadır. Çünkü banka bir kere geri çekilme riskiyle karşılaşır ve bu durumu düzgün bir şekilde yönetemezse, iflas riskiyle karşı karşıya kalabilir veya devlet tarafından tasfiye edilebilir. Bu sebeple İslami bankalar, yerinden olmuş ticari riski yönetebilmek ve yatırım hesabı sahiplerini kendilerine çekebilmek için iki standart rezerv oluşturmuşlardır.

Bunlar, klasik bankacılık sistemi ile rekabet edebilmek için Kar Dengeleme Rezervi (PER, Profit Equalization Reserve) ve Yatırım Riski Rezervi (IRR, Investment Risk Reserve) uygulamaları olup İslami bankaları yerinden olmuş ticari riske karşı korumak için kalkan görevi görmektedir (Arshad, 2017, s. 206).

Kar dengeleme rezervi, banka kendi geliri düşmeden gelirin tamamını ayırarak finanse eder. Bu rezerv gelecekte düzgün bir getiri sağlayabilmek ve gelecekteki şokları gidererek öz sermaye sahiplerinin getiri oranını arttırabilmek için bariyer görevi görmektedir.

Yatırım riski rezervi ise, kar dengeleme rezervine benzer şekilde, gelecekte karşılaşılma ihtimali olan yatırım kayıpları riskinin etkilerini azaltabilmek için, banka kendi payını tahsis ettikten sonra yatırımcı ve mevduat sahiplerinin gelirlerinden oluşturulan yatırım riski rezervini ifade etmektedir (Van Greuning ve Iqbal, 2007, s.177).

Kar paylaşımlı yatırım hesapları, İslami finansman ilkelerinden biri olan, risklerin eşit olarak dağıtılmasını gerçekleştirmek için tasarlanmıştır ve kar paylaşımlı yatırım hesaplarının getirileri, hissedarların yatırımları tarafından finanse edilecektir.

Yerinden edilmiş ticari risk sorunları, kar paylaşımlı yatırım hesaplarının risk özellikleri sonucu ortaya çıkmaktadır (Arshad, 2017, s. 207).

Sonuç olarak kar paylaşımı yatırım hesaplarının neden olduğu rekabet gücünün kaybedilmesi sonucu meydana gelen riske, yerinden olmuş ticari risk denmektedir ve bankaların yükümlülüklerindeki kar paylaşımı yatırım hesaplarının payının artması, bankayı daha yüksek miktarda yerinden olmuş ticari riske maruz bırakmaktadır (Arshad, 2017, s. 208).

4.3.3. Getiri Oranı Riski (Kar Oranı Riski)

Getiri oranı riski genel olarak, İslami bankaların sahip olduğu varlıklar aracılığıyla kazandıkları getirilerin belirsiz olmasından kaynaklanmaktadır. Bu belirsizlik durumu, yatırım hesabı sahiplerinin, pasif tarafta yani yükümlülükler tarafındaki beklentilerinde farklılıklar yaratabilmektedir.

Belirsizlik durumu ne kadar büyük oranda olursa, getiri oranı riski de o kadar büyük olacaktır.

Getiri oranı riskine bakmanın başka bir yolu ise, mevduat sahipleriyle bankanın varlıkları arasındaki dengelerde, uyumsuzluklar sebebiyle doğan genel bilanço riskine maruz kalma riskinin değerlendirilmesidir. Örnek vermek gerekirse, İslami banka, varlıklarında %5 oranında kazanç bekleyebilir ve bu beklentiyi de yatırımcılarıyla paylaşır. Daha sonra mevcut piyasa oranları, %6'ya yükselirse, mevduat sahipleri, fonlarından %6 oranında kazanç beklerler.

Getiri oranı riskini, faiz oranı riskinden ayıran 2 özellik bulunmaktadır.

Birincisi, klasik bankaların varlık taraflarında sabit faizli menkul kıymetler olduğu zaman vadeye kadar elde tutulan yatırımların kazanç oranlarında, faiz bazlı çalışıldığı için belirsizlik daha az olacaktır. Ancak İslami bankalar kar marjına dayalı öz sermaye yatırımları yaptığı için bu belirsizlik daha fazla olmaktadır.

İkincisi ise klasik bankacılık sisteminde mevduat getirisi önceden belirlenmekte ancak İslami bankalarda mevduat getirisi önceden belirlenmemekte sadece öngörülmektedir. Yalnızca getirilerin paylaşılma oranları önceden belirlenmektedir.

Ayrıca bazı öz sermaye ortaklığına dayalı olan yatırımların getirisi, yatırım döneminin sonuna kadar net bir şekilde bilinmemektedir. Bu sebeple İslami bankalar, yatırımcıların kazanacağı düzeyi belirleyebilmek için yatırımın sonuçlarını beklemek zorunda kalmaktadırlar. Bu süreçte beklenen getiri oranında değişiklik olması durumunda, yatırımcılar bu yönde getiriler almayı bekleyebilirler (Van Greuning ve Iqbal, 2007, s. 159).

4.3.4. Şeriat Uyum Riski

İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB, Islamic Financial Services Board), Şeriat uyumsuzluğu riskini, “İslami finansal kurumların, Şeriat yönetim kurulu ya da yetkili organ tarafından hazırlanan Şeriat kural ve ilkelerine uymada başarısız olması” şeklinde tanımlamaktadır.

Şeriat uyumsuzluk sonucu iki tür risk ile karşılaşılmaktadır:

1. Farklı Şeriat denetleme kurullarının varlığından dolayı Şeriat kurallarının farklı yorumlanması sonucunda ortaya çıkan risktir.
2. İslami finansal kurumlar işlemlerinde, Şeriat kurallarına uymada bazen başarısız olabilirler. Bu durumun aşırı olması halinde banka, müşterilerin güvenini kaybedecek ve müşteriler, bankadan paralarını geri çekip sözleşmelerini iptal edeceklerdir. Bunun sonucunda da banka itibar ve iflas riski ile karşı karşıya kalabilir. Ayrıca, Şeriat kurallarına uyumsuz olarak gerçekleştirilen tüm işlemler ve sözleşmeler geçersiz sayıldığı için gelir gayri meşru sayılmaktadır (Ahmed, 2010, s. 60).

4.4. İslami Bankacılıkta Operasyonel Risk

4.4.1. İslami Bankalarda Operasyonel Risk Kavramı

Basel II’de operasyonel risk şu şekilde tanımlanmıştır: Yetersiz veya başarısız içsel süreçlerden, insanlardan, sistemlerden veya dış olaylardan kaynaklanan kayıplardır.

Bu tanım hukukî riski içerir fakat stratejik ve itibari riski içermez (Basel Committee, 2011, s. 3).

İslami bankacılığın operasyonel riskleri konvansiyonel bankaların operasyonel risklerinden daha büyük ve karmaşıktır. Bu risk türü, kurumun işletme süreçleriyle yakından ilgilidir. İslami bankanın ürün gamı konvansiyonel bir bankadan daha geniş olacağından dolayı İslami bankanın daha büyük bir operasyonel riskle karşı karşıya olduğunu söylemek mümkündür. Konvansiyonel bankacılıkta hem mevduat hem yatırım işlemleri için sunulan ürünler az çeşitli olduğu için karşılaşılan operasyonel riskler de bu ölçüde daha azdır (Wahyudi, 2015, s. 18).

IFSB, 2005 yılında yayınladığı kılavuzla, operasyonel risk yönetimi konusunda İslami finans kurumları için ilkeler belirlemiştir. Buna göre, İslami finans kurumu, Şeriat uyum komitesini de içeren uygun bir sisteme sahip olup Şeriat kurallarına ve ilkelerine uygunluğu sağlamalıdır. Buna ek olarak İslami finans kurumu tüm fon sağlayıcıların kazancını garanti altına alacak bir mekanizma geliştirmeli, yatırım hesabı sahiplerinin sağladığı fonlar ile finansal kurumun fonları karışırca, İslami finans kurumu varlık, hasılat, masraf ve kar paylaşımının uygun olarak gerçekleştirilip İslami finans kurumunun vekalet sorumluluğuna uygun bir şekilde raporlandığını garanti altına almalıdır (IFSB, 2005, s. 2).

4.4.2. İslami Bankacılıkta Operasyonel Risk Faktörleri

4.4.2.1. İnsan Riski

Operasyonel risk için insan faktörü çalışanların yetersizlik, ihmal veya sahtekarlığı yüzünden oluşan risklerdir. Bu risk faktörü kasıtlı veya kasıtsız olarak meydana gelebilir.

Ancak sahtekarlık veya sahtekarlık içeren olaylar her zaman kasıtlıyken, ihmalden doğan riskler kasıtlıdır. Fakat ister kasıtlı ister kasıtsız olsun, insan riskinden kaynaklanan problemler bankaya zarar verir. Örneğin banka çalışanları şeriat kurallarını yeteri kadar bilmezlerse şeriata uyumsuz işlemlere izin verebilirler. Eğer ki bu çok büyük bir işlemse, İslami finans kurumu şeriata uyumsuz işlerden kar elde edemeyeceği için çok büyük bir kayba uğrar. Nitekim Dubai İslamic Bank 1998’de bu tarz bir çalışan hatası yüzünden tüm mevduat hesaplarındaki miktarın %7’sini kaybetmiştir. Bu risk faktörünü minimize etmenin yolu, işe alımlarda islami bankalara özel bir strateji izlenerek, adayların dini değerleri algılayışı da değerlendirilmelidir (Wahyudi vd. s. 147).

4.4.2.2. Teknoloji Riski

Banka, sağladığı hizmetlerin karmaşıklığı arttıkça, daha yüksek kalitede teknolojik desteğe ihtiyaç duyan bir işletmedir. İslami bankanın enformasyon teknolojilerini etkin bir şekilde kullanamaması, kurumu çağ dışı ve rakiplerinin gerisinde bırakacaktır. Bu yüzden de banka yasal yükümlülüklerinin yanısıra müşterilerin bireysel farklılıklarını da hesaba katarak, İslami bankacılığın gerekliliklerini de göz ardı etmeden, İslami bankanın ihtiyaçlarına cevap veren enformasyon teknolojilerini verimli bir şekilde kullanmalıdır. Günümüz koşullarında teknolojiyi iyi kullanamayan, bir banka, teknoloji riskine maruz kalacaktır (Wahyudi vd., ss. 147-148).

4.4.2.3. Şeriat Uyum Riski

Şeriat uyum riski, İslami finans kurumunun, Şeriat kurulu tarafından belirlenen kural ve ilkelerle uyum içerisinde olamaması riskidir. Birçok müşterinin İslami finans kurumu tercih etmelerinin en önemli sebebi, Şeriata uyumlu bir finans kurumu ile çalışmak olduğu için, Şeriat uyumluluğunu riske atan herhangi bir durumda banka fonlarını kaybeder, bu bankadan gelecek gelirler şaibeli veya haram olarak değerlendirilir, banka bu şekilde çalışmaya devam edemez. Bu açıdan bakıldığında, Şeriata uyum riskinin tüm risklerden daha öncelikli olarak değerlendirilmesi gerekir (IFSB, 2005, s. 26).

4.4.2.4. İtibari Risk

İtibari risk, İslami bankanın itibari sorumlulukları ile ilgili açık veya gizli standartlarına uygun işlememesinden doğan risk türüdür. Yatırımlarda kayıp yaşanması sonucunda İslami finans kurumu batık duruma gelir ve cari hesap sahiplerine fonları geri ödeyemediği gibi yatırım hesabı sahiplerinin karlarını da garanti edemez (IFSB, 2005, s. 26).

Banka özelinde kayıplara sebep olmanın yanısıra, sektöre de zarar getiren bir risk türüdür. Ortakların ve müşterilerin fonlarını çekmesine ve bu sebeple de likidite riskine sebep olabilir. Bu riski minimize etmenin yolu, düzenli aralıklarla İslami bankacılık kurallarının bağımsız bir denetleme komitesince denetimdir (Wahyudi, 2015, s.150).

4.4.2.5. Yasal Risk

Yasal riskler bankanın finansal operasyonlarından veya Şeriat kurallarını yasal olarak değerlendirip uygulanmasında yaşanan sorunlardan doğabilir (Karim, 2013, s. 124).

Bu risk tipi öngörülemez için ölçümü zordur. Çoğu durumda yasal riskler, dış faktörlerden kaynaklanır. Hatta banka tüm yasal düzenlemelere uysa bile, bu riske maruz kalabilir.

Bankanın veya çalışanların yasaları ihlali, yasaların ağır dilinden dolayı farklı yorumlanması, yasaların zaman içinde değişmesi durumlarında banka yasal risklere maruz kalır. Bu sebeplerle, ve hukukun özelleşmiş bir alan oluşu sebebiyle, İslami banka kendi bünyesinde uzman bir hukuk takımı oluşturmalıdır.

4.4.3. İslami Finansal Sözleşmelerde Operasyonel Risk

4.4.3.1. İstisna

İstisna kontratı, aslında faiz içeren işlemleri İslami kurallara uydurabilmek için, “hile” olarak kullanılırsa şeriatuyum riski ile karşı karşıya kalınır. Eğer tedarikçi İslami bankadan malı alacak müşteri gibi kendini gösterirse, İslami banka da tedarikçiye tedarikçi kontratı yaparsa, iki paralel istisna kontratı yapılmış olur. Bu kontratlar normalde birbirinden bağımsız olması gerekirken eğer aynı anda ve tek kontratta yapılırsa, şeriat kuralları ihlal edilmiş olur. Aynı zamanda bu kontrat tipinde, eğer tedarikçi, İstisna kontratıyla müşteriye vad edilen asgari kaliteyi yakalayamazsa, itibari risk de söz konusu olabilir.

Bu kontratla ilgili karşımıza çıkabilecek insan riskiyle ise, İslami bankanın sözleşmede belirtilen zaman diliminde işi bitiremezse karşılaşılır. Eğer bankanın tedarikçi olarak kontrat yaptığı taraf üretimde veya tedarikte gecikirse bu riskle karşılaşılır. Yasal risk ise, İslami bankanın İstisna kontratında bir taraf olması durumunda görülür.

İstisna riskinde müşteri mal veya hizmet sağlayıcı ile herhangi bir kontrat ilişkisi içinde olmadığı için, İslami banka müşterinin kayıplarından sorumlu tutulacaktır (Ariffin, 2009, s. 153-163).

4.4.3.3. Murabaha

Murabaha sözleşmelerine bağlı olarak karşılaşılan operasyonel risklerden birincisi, şeriat uyum riskidir. Bu risk türü, İslami bankanın borçlu kişiye murabaha sözleşmesiyle para sağladığı koşullarda ortaya çıkmaktadır.

İslami Mali Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Kuruluşuna (AAOIFI) göre murabahanın işletim usullerine göre İslami bankanın bu sözleşmeyle satılacak olan varlığa sahip olması gerekliliğidir. İşlem sırasında herhangi bir ihlal, bu sözleşmenin helal statüsünden çıkarak iptal edilmesine neden olabilir.

İkinci risk ise güvensizlik riskidir. Bu risk İslami bankanın, müşteri tarafından istenen şartlara uygun olan varlığı sunmadığı zaman gerçekleşir. Bu gibi durumlarda müşteri, bankaya verdiği sözünü iptal edebilir.

Üçüncü risk ise insan riskidir. Bu risk hem alıcı hemde tarafından yani iki taraftanda kaynaklanabilir. Müşteri alıcı konumundayken, İslami banka tedarikçiden alım yaparken veya almış olduğu malı müşteriye satarken satıcı konumunda olabilir.

İslami bankanın sorumlu çalışanı, müşterinin ihtiyaç duyduğu malı satın alma yeterliliğine sahip olmadığı zaman insan riski ortaya çıkar ve alınan mal borçlunun ihtiyaçları için yetersiz kalmasına neden olur. Bu sebeple müşteri İslami bankadan varlığı almaktan vazgeçebilir.

Dördüncü risk ise yasal risktir. Bu gibi durumlar İslami bankaların bulunduğu ülkedeki kurallar ile İslami bankaların uyması gereken İslami ilkeler arasındaki uyumsuzluk sonucu ortaya çıkmaktadır. Murabaha sözleşmeleri, klasik bankacılık sistemindeki kredi sözleşmeleriyle benzerlik göstermektedir çünkü murabaha sözleşmesi, varlık taksitle satıldığında bir kredi durumunun oluşmasına neden olan bir satış sözleşmesi olmaktadır. Murabaha sözleşmelerindeki marj ve fiyat arttırımı klasik bankalardaki kredilerin faizleriyle aynı değildir ancak satılan varlık ve bu malın miktarı ile benzerlik göstermektedir. İslami bankacılık sektörünün pazar payının düşük olduğu ülkelerde kullanılan düzenlemeler faiz üzerine kuruludur ve her ülkenin bankacılık otoritesi bankaların yüklenebileceği faiz seviyelerinin sınırlarını belirlemektedir.

Marj ve faiz birbirinden farklı olduğu için, kredi faizine sınır koyan kuralların İslami bankalarda uygulanmaması gerekmektedir. Bunun anlamı ise İslami bankaların marj oranlarını mevcut piyasa oranlarının üzerinde belirlemesidir. Ancak İslami bankalar bu davranışların yasal etkilerininide gözlemlemeli ve yürürlükteki düzenlemeye göre hareket etmelidir (Wahyudi vd., 2015, s. 156).

4.4.3.4. İcare

İcare sözleşmelerinde İslami bankalar, varlığı borçluya kiralamadan önce bu malı elinde bulundurmalıdır. İcare sözleşmelerindeki operasyonel riskler murabaha sözleşmelerinde yer alan operasyonel risklerle benzerlik göstermektedir. İcare sözleşmelerinde kiracı kirayı düzenli olarak ödemekten sorumludur. Ancak eğer kiracı borcunu düzenli olarak ödemez ve bankada bunun için kiracıya ceza ödetirse şeriata uyumsuzluk riski meydana gelir.

İslami banka kiracıya kiraladığı varlığın devamlılığını sürdüremediği zamanlarda güvensizlik riski ortaya çıkmaktadır. AAOIFI'ye göre kiralanan malın bakımı, kiralayan olarak İslami bankanın sorumluluğundadır. İslami bankanın kullandığı muhasebe ve bilgi sistemlerinin icare sözleşmelerinin özelliklerini taşımadığı zaman teknoloji riski ortaya çıkabilir (Wahyudi, 2015, s. 159).

4.4.4. İslami Bankacılıkta Operasyonel Riskin Ölçülmesi

Bir bankanın operasyonel risk nedeniyle oluşan kayıpları genel olarak 3 gruba ayrılabilir. Bunlar;

- Dış taraftan yapılan ödemeler,
- Varlık değerinde yaşanan düşüşlerden dolayı yaşanan kayıplar,
- Risk gerçekleşmeden önceki duruma dönebilmek için harcanan masraflardan dolayı karşılaşılan kayıplardır. Ancak bu kayıp bankanın, risk kontrolü ve önleyici tedbirler için harcanan masrafları içermemektedir (Wahyudi vd., s.160).

İslami bankalarda operasyonel risk ölçümü, İFSB ve Basel III tarafından yayınlanan yönergeler kullanabilir. İFSB, operasyonel risk ölçümü için kullanılacak 3 metot olduğunu söylemektedir. Bunlar;

- Temel gösterge yaklaşımı (BIA, Basic İndicator Approach)
- Standart yaklaşım (SA, Standardized Approach)
- Alternatif standart yaklaşımıdır (ASA, Alternative Standardized Approach).

Basel II tarafından belirtilen operasyonel risk ölçüm metodu olan ileri ölçüm yaklaşımı (AMA, Advanced Measurement Approach), İFSB tarafından kullanılması önerilmemektedir. Ancak bu durum İslami bankaların ileri ölçüm yaklaşımını kullanmasına engel olmamaktadır. Çünkü bütün yaklaşımlar operasyonel risklerin ölçülmesi amacıyla oluşturulmuştur.

İFSB, İslami bankaların tüm ülkelerde, diğer iki yaklaşımdan önce, temel göstergeler yaklaşımını kullanmasını önermektedir. Çünkü standart yaklaşım ve alternatif standart yaklaşımı, banka, düzenleyicilerden izin aldığı sürece uygulanabilmektedir.

Ayrıca bu iki yaklaşımın kullanılabilmesi için bankanın bunlara uygun yapılarının oluşturulmuş olması gerekmektedir.

İslami bankaların finansmanlarının çoğunluğunun kiralama, satış ve ortaklık sözleşmelerine dayanması sebebiyle brüt gelir faktörünün operasyonel riskin temel göstergesi şeklinde kullanılması büyük olasılıkla yanlış modelleme sistemidir. Ayrıca mudarebe ve müşareke gibi sözleşmelerin bankanın mevduat yapısının sağ tarafından sağladığı gelir, brüt gelir hesaplamasından düşülmektedir (Wahyuni vd., s.161).

4.4.4.1. Temel Gösterge Yaklaşımı (BIA)

Operasyonel riskler için bulundurulması gereken sermayenin hesaplanabilmesinde kullanılacak en kolay yöntem Temel Gösterge Yaklaşımıdır (Mazıbaş, 2005, s. 5). Bu yaklaşımı kullanan İslami bankanın, son 3 yıl içerisindeki brüt pozitif gelirinin %15'ini ayırmasıyla hesaplayacağı tutarı ifade etmektedir. Bu şekilde operasyonel risk için gereken sermaye yükümlülüğü aşağıdaki formüle göre hesaplanmaktadır:

Operasyonel Sermaye = %15 x brüt gelir

Bu formüldeki brüt kazanç bileşenleri:

- İcare varlıkları için ayrılan amortisman ve faaliyet giderleri düşülmeden finansman faaliyetlerinden sağlanan net gelirler,
- Yatırım faaliyetlerinden elde edilen net gelirler yani İslami bankaların, mudarebe ve müşareke sözleşmelerini kullanarak finansal kanallardan sağladığı kar payları,
- Ücret geliri (komisyon vb.)
- Yatırım hesabı sahiplerine ve diğer hesap sahiplerine dağıtılmış gelirler, önceki üç bileşenden düşürülür.

Brüt gelir, kar paylaşımli yatırım hesabı fonu için tahsis edilecek tüm gelirleri kapsamaktadır ancak katılım sigortaları gibi olağanüstü faaliyetler sonucu elde edilen gelirle ile sukuk satışıyla gerçekleşen kar veya zarar brüt gelirden çıkarılmalıdır.

Temel gösterge yaklaşımı, İslami bankaların girdiği ticari faaliyet çeşitliliğini görmezden gelmektedir (Wahyudi, vd., 2015, s. 162).

Temel gösterge yaklaşımı genellikle küçük ve uluslararası bankaların kullanımı için uygundur. Önemli boyutlarda operasyonel riskle karşı karşıya kalan ve uluslararası alanda faaliyette bulunan bankalar için Basel komitesi, farklı yaklaşımlar önermektedir (Boyacıoğlu, 2002, s. 57).

Operasyonel risk için gereken sermaye yeterliliğinin hesaplanmasında brüt gelirin kullanılması birtakım eleştirileri ortaya çıkarmıştır. Çünkü teorik olarak operasyonel riskin özellikleri dikkate alındığında brüt gelirin, risk düzeyi hakkında bilgi vermesi imkansız olarak görünmektedir. Bu sebeple temel gösterge yaklaşımı kullanılarak bankanın operasyonel riskleri hakkında bilgi almanın mümkün olmadığı ifade edilmektedir (Mazıbaş, 2005, s.5).

4.4.4.2. Standart Yaklaşım (SA)

Temel göstergeler yaklaşımında zayıf kalan yönleri, standart yaklaşım modeli kullanılarak küçültülebilir. Bu yöntemde, İslami bankada mevcut olan 8 işkolunun brüt geliri hesaplanmaktadır.

Temel Gösterge Yönteminde brüt gelir için %15 olarak belirlenen risk faktörü, Standart Yaklaşımında farklı iş kolları için farklı seviyelerde belirlenmektedir. Basel 2'ye dayanan 8 iş kolu ve risk faktörleri aşağıdaki tabloda gösterilemektedir.

Tablo2. İş Hatlarının Risk Faktörleri

İŞ HATLARI	RİSK FAKTÖRÜ (β , Beta)
Kurumsal Finansman (β_1)	%18
Ticaret ve Satış (β_2)	%18
Perakende Bankacılık (β_3)	%12
Ticari Bankacılık (β_4)	%15
Ödeme ve Takas (β_5)	%18
Acente Hizmeti (β_6)	%15
Varlık Yönetimi (β_7)	%12
Perakende Aracılık (β_8)	%12

Kaynak: Mazıbaş, 2005, s. 7)

Risk faktörleri ve brüt gelirin, İslami bankanın iş hatlarına göre ayarlandığı Standart yaklaşımında kullanılan operasyonel riske ilişkin sermaye yeterliliğinin hesaplanma formülü Temel Gösterge Yaklaşımında kullanılan formüle benzemektedir. İslami bankalar, eşleştirme ve gruplama işlemlerinde IFSB tarafından yayınlanan kuralları kullanabilmektedir. Bu kurallar:

- İslami bankaların tüm faaliyetleri, sekiz iş hatlarına ayrılmaktadır çünkü çelişen prensiplere göre hiçbir faaliyetin iki farklı iş alanına girmemesi gerekmektedir.
- İş hatlarına dahil edilen faaliyetler, bu faaliyetleri destekleyen ve denetleyen iş hatlarını dahil edilmelidir.

- Brüt gelirin hesaplanma, eşleştirme ve gruplandırma işlemlerinde İslami bankalar için gelir yaratan herhangi bir faaliyet belli bir iş hattında gruplanamıyorsa, gelire en fazla katkıda bulunan faaliyet alanını, iş hattı haline gelir.
- Bu sekiz iş kolundan elde edilen toplam brüt gelir, Temel Gösterge Yaklaşımında elde edilen brüt gelirle aynı değildir.
- Operasyonel risk için ayrılan sekiz iş hattının eşleştirilmesi, piyasa riski, finansman riski gibi diğer riskler için ayrılan işletme hatlarının tanımlarıyla tutarlı olmalıdır. Eğer farklılıklar bulunuyorsa İslami banka, bu farklılıkların nedenlerini ve bu farklılıkların nasıl yönetileceğini açık bir şekilde belirtmelidir.
- İş hatlarının eşleştirme ve gruplandırma işlemleri açık bir şekilde belirtilmelidir. Yani her bir iş hattının tanımı, çoğaltılabilmesi için açıklayıcı bir şekilde yazılmalıdır (Wahyudi vd., 2015, s. 163).
- Faaliyetlerin sekiz iş hattında gruplandırılmasından üst yönetim sorumludur.
- İş kolu gruplandırma süreci bağımsız tarafların incelemesine tabidir (Wahyudi vd., 2015, s. 164).

Standart yaklaşım yöntemine göre hesaplanan sermaye tutarı, her bir iş hattı için ayrı ayrı hesaplanan son 3 yıllık brüt gelirlerin yardımıyla bulunmaktadır (Mazıbaş, 2005, s. 7).

4.4.4.3. Alternatif Standart Yaklaşım (ASA)

Alternatif standart yaklaşım yöntemiyle operasyonel riskin ölçümü standart yaklaşımla birbirine çok benzemektedir. Ancak alternatif standart yaklaşım modelinde perakende ve ticari bankacılık alanlarına özel olarak önem verilmektedir. Çünkü bu iki iş alanında brüt gelir İslami bankaların maruz kaldığı operasyonel risklerde vekil olarak kullanılamamaktadır. Diğer 6 iş alanı, standart yaklaşımda belirtildiği gibi ele alınmaktadır. Perakende ve ticari bankacılık iş alanları alternatif standart yaklaşım modeli aşağıda belirtilen formülle hesaplanmaktadır:

$$KRB = \beta RB \times m \times FRB$$

$$KCB = \beta CB \times m \times FCB$$

KRB ve KCB, ticari bankacılık ve perakende bankacılık iş alanları için operasyonel risk sermaye yükümlülüğünü, β RB ve β CB, ticari ve perakende iş alanlarını (standart yaklaşımda olduğu gibi) ifade etmektedir. FRB ve FCB perakende ve ticari bankacılık iş alanlarının yönlendirdiği toplam finansmanın 3 yıllık ortalamasını, m ise 0.035 sabit faktörü ifade etmektedir (Wahyudi vd., 2015, s.164).

4.4.4.4. İleri Ölçüm Yaklaşımı (AMA)

Diğer yaklaşımlara göre İleri Ölçüm Yaklaşımı, riske karşı en duyarlı ve en esnek yöntem olarak kabul edilmektedir. Çünkü bu yöntem bankaların operasyonel riskinin karmaşık yapısını en iyi idare eden süreç olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple İslami banka, İleri Ölçüm yaklaşımını kullanmadan önce, içsel ve dışsal kayıpların en az son 3 yılı kapsayacak şekilde kaydedildiği bir veri tabanına sahip olmalıdır.

Çoğu İslami bankanın sınırlı fon kaynağında, veri tabanının oluşturulmasında gereken bilgi sisteminin kurulması için bir miktar fon gerekeceğinden ilk etapta 3 yıllık gerekliliklerin yerine getirilmesi zordur.

İleri ölçüm yaklaşımında, bankaların operasyonel kayıp verilerinin Standart Yaklaşımda olduğu gibi 8 iş hattına göre gruplandırılmalı ve 7 tane kayıp olay kategorilerine ayrılması gerekmektedir. Bu kategoriler, dış dolandırıcılık; müşteri uygulamaları; fiziksel varlıklara verilen zararlar; istihdam uygulamaları ile iş yeri güvenliği; ürünler ve ticaret; teslimat, süreç, ve yürütme yönetimi; iş kesinitileri ile sistem hatasıdır (Wahyudi vd., 2015, s. 164).

İş hatları ve kayıp olay kategorileri, veri tabanı oluşturulduktan sonra operasyonel risk için gereken sermaye yükümlülüğünün hesaplanabilmesi için bir sonraki adım aşağıdaki gibi devam etmektedir:

- Kaybın frekans dağılımı değerlendirilmeli, ileri ölçüm yaklaşımını kullanan bankalar genelde Poisson dağılımını kullanmaktadır.
- Kaybın şiddet dağılımı değerlendirilmeli, ancak bu işlem kaybın frekans dağılımını değerlendirmekten daha zor bir adımdır çünkü kaybın büyüklüğü önceden tahmin edilemez.
- Kaybın frekans ve şiddet dağılımı birleştirilerek kaybın dağılımı belirlenir. Bu aşama, yüksek miktarlarda matematiksel karmaşıklık içerdiği için zor bir aşamadır.

- İş hattı kombinasyonu ve kayıp olay kategorileri için risk altındaki operasyonel risk değeri (OpVaR) hesaplanmalıdır. Basel komitesi, beklenen ve beklenmeyen kayıpların eklenmesiyle, ortalama %99,9'luk bir güven ortamı oluşacağı belirtilmektedir (Wahyudi, 2015, s. 165).

4.5. İslami Bankacılıkta Piyasa Riski

4.5.1. İslami Bankacılıkta Piyasa Riskinin Ölçümü

İslami bankalar için en büyük zorluklardan biri ilk olarak piyasa riskini yönetebilmek için gerekli ve özelliklerine uygun model ve enstrümanların bulunmamasıdır. Mevcut olan çeşitli kaynaklarda, sadece konvansiyonel bankacılık sistemi için bilinen ve önceden var olan model ve enstrüman yaklaşımlarının değiştirilmiş halini kullanma eğilimindedir. Şeriat ilkelerine uyumlu riskten korunma enstrümanlarının oluşturulmasına yönelik çeşitli teşebbüsler olmuş ancak, henüz dünya çapında kabul edilmemiştir.

İkinci zorluk ise risk yönetimi ve kar sağlama amacıyla şeriatla uyumlu piyasa eksikliğidir. Bir bankanın sermaye rezervinin, karşı karşıya kaldığı riskten büyük olması gerekecektir.

Kar paylaşımlı yatırım hesaplarının doğasında var olan riskler banka tarafından tutulamaz, hesap sahiplerine doğrudan aktarılsa bile kar paylaşımlı hesaplar öz sermaye içerisine dahil edilememektedir. Genel risk hesaplaması sermaye yeterlilik oranının hesaplanmasıyla bulunur. Basel 3 ve Basel Bankacılık Denetim Komitesi (BCBS, Basel Committee on Banking Supervision) sermaye yeterlilik oranının %8'den fazla olması gerektiğini belirtmektedir.

IFSB, sermaye yeterlilik oranını aşağıdaki gibi belirlemektedir:

Sermaye Yeterliliği= Düzenleyici Sermaye/ Bütün Risklerin Ağırlıklı Değeri-
RWA Kısıtlı Olarak Finanse Edilen PSIA
(KR+PR+OR)- (1- α) RWA Kısıtlamasız Olarak
Finanse Edilen PSIA (KR+PR) – α (RWA, PER ve IRR
tarafından Finanse Edilen Kısıtlamasız PSIA) x (KR+PR)

PSIA= Kar paylaşımlı yatırım hesabı

KR= Kredi Riski

OP= Operasyonel Risk

PR= Piyasa Riski

IRR= Yatırım Riski Rezervi

PER= Kar Dengeleme Rezervi

RWA= Risk Ağırlıklı Varlıklar

Kar paylaşımlı yatırım hesaplarının (PSIA, Profit Sharing Investment Account), sermaye yeterliliğinin hesaplanmasına katılmasının etkisi, kar paylaşımlı yatırım hesaplarının kar dengeleme rezervinin α 'daki düşüştür. Yatırım hesabı sahiplerinin yatırım riski ve kar dengeleme rezervleri risk ağırlıklı varlıklarla düzeltilmektedir.

Basel III'de riskleri azaltmanın 2 yolu vardır. Bunlar, bankaların sermaye yeterliliğinin sıkılaştırılması ve yakın takiptir. Bankaların yüksek miktarlarda sermaye ayırmaları gerektiği anlamına gelmektedir. Banka riske ne kadar yüksek oranda maruz kalırsa, ayırması gereken sermaye miktarı da o kadar yüksek olmaktadır. Bankaların gelecekte maruz kalabileceği kriz düşüncesi, bankaların yedek sermaye gereksinimlerini, sermayenin %25'ine kadar arttırmaya yönlendirmektedir.

Bununla beraber yüksek sermaye yeterlilik oranı (CAR, Capital Adequacy Ratio), bankanın maruz kalacağı risklere karşı daha istikrarlı bir durum sergileyeceğini garanti etmemektedir. Basel komitesi, finansal krizlerin sonucu olarak piyasa ve kredi risklerinden meydana gelen risk ağırlıklı varlıkların (RWA, Risk Weighted Assets) artışını belirleyebilmektedir. Piyasa riski, diğer risklerin doğuşunu tetikleyebilecek en önemli risklerden biridir.

Örnek vermek gerekirse, piyasa fiyat hareketleri sebebiyle varlıkların değerinde meydana gelen düşüşler bankanın bilançosunu etkileyip likidite riski potansiyelini arttırmaktadır. Klasik bankalarda piyasa riski, devlet işlerinde ortaya çıkma eğilimi gösterirken İslami bankalar neredeyse her finansman faaliyetinde piyasa riskine maruz kalmaktadır.

Piyasa riski, istisna, icare ve selem faaliyetlerinin sonucunda varlıkların emtia fiyatlarında meydana gelen dalgalanmalara bağlı olarak gerçekleşebilir. Fakat İslami bankalar için özel bir düzenleme yapılmadığı için bu faktörler Basel II ve Basel III'de yer almamaktadır.

Selem ve istisna sözleşmelerinden kaynaklanan piyasa riski piyasadaki dalgalanmalara açıktır. Bu dalgalanmalar genel risk hesaplamalarındaki stres testlerini etkilemektedir. Bu sebeple bankanın sermaye yeterliliğini arttırması gerekmektedir. İslami bankaların ilave rezerv ayırmalarının sebebi de yüksek piyasa dalgalanmalarıdır (Wahyudi vd., 2015, s. 233).

4.5.2. İslami Bankacılıkta Piyasa Riski Hafifletme Metotları

4.5.2.1. Netleştirme Metodu (Netting Metod)

İslami bankaların döviz türünden uzun vadeli işlemleri için, faiz temelli türev araçları kullanarak riskten korunan konvansiyonel bankalardan farklı yöntemler kullanmaları beklenmektedir.

Alternatif olarak kullanılacak bir yöntem gelir gider eşleştirme yöntemidir.

Bu yöntemle döviz riskine maruz kalma ihtimalini önlemek amacıyla bankanın varlıklarını arttırarak borçlarını karşılayamama ihtimalinin dengelenmesini sağlamaktır. Örneğin maruz kalınan riskleri ortadan kaldırabilmek için dalgalanan getiri ve yarı sabit getiri arasındaki uyum denkleştirilebilir. Dalgalı kur ile icare portföyü fiyatı değiştirilerek kullanılabilir.

Eğer İslami bir banka uluslararası alanda faaliyet göstermeye karar verirse döviz kuru riskini önlemek amacıyla stratejik politikalar belirlemelidir. Bu durumu bir örnekle açıklarsak, icare temelli bir finansman sisteminde, ekipmanların çoğunun yabancı para türünden, çoğunlukla ABD doları olarak kiralanması nedeniyle İslami banka, ABD doları türünden mevduatlara yani finansman tarafına ve para alımlarına dayanan piyasa riski üzerinden oluşan açık pozisyonların yönetiminde zorluklarla karşılaşmaktadır.

İslami bankaların, döviz kuru riskini yönetebilmeleri için kullanacakları stratejiler bulunmaktadır. İlk olarak bir yatırım sonucu katlanılan masraf ile elde edilen gelirin aynı para türünden olmasını sağlamalıdır. Yani eğer İslami banka bir ürünü ABD doları cinsinden alıyorsa bunun kiralamasını da ABD doları üzerinden yapılması için sözleşme imzalanmalıdır.

Uluslararası mudarebe sözleşmelerinde eğer yatırım bir döviz cinsinden yapılıyorsa, kar paylaşımları da aynı para cinsinden yapılmalıdır. Gelirlerle masrafların aynı para cinsinde tutulması, döviz kuru riskinin ortadan kaldırılması anlamına gelmediği unutulmamalıdır. Çünkü sözleşmelerde kullanılan döviz oranları spot oranlardır, zamanla gelirlerde farklılıklar ile ortaya çıkan masraflar farklı döviz kuru pozisyonları üretebilmektedir. Bu sebeple bankalar, bütün açık pozisyonlarını her gün aktif olarak kapatmalıdırlar (Wahyudi vd., 2015, s. 240).

4.5.2.2. Karşılık Limiti Politikası (Provision Limit Policy)

İslami bankalar, limit politikasını stratejik düzeylerde uygulayabilir. Örnek vermek gerekirse, İslami banka, kayıp tahmini %5'i aşmayan, X açık pozisyonunda belirli bir yabancı para birimi cinsinden bir limit koymaktadır. Bankanın yeni işlemlerinde döviz kurunda açık pozisyona neden olabilecek bir taleple karşılaşırca, banka bu işlemi pozisyonu gelişene kadar durdurmalıdır. Döviz kuru riski ile iş fırsatının kaybedilmesi arasındaki denge, pozisyonun sınırlandırılmasıyla sağlanmaktadır. Fakat bu yöntem kısmen güvenilirirdir.

İslami bankalar eğer müşterilerini ve yatırımcılarını beklediklerinden daha fazla riskli bir duruma sokarlarsa, döviz cinsinden yeni işlemler yapmasına izin verilmemektedir (Wahyudi vd., 2015, s. 241).

4.5.2.3. Yükümlülük Takası (Swap of Liabilities)

Bu yöntem, bankanın döviz kuru riskine maruz kalma düzeyini en aza indirebilmek için borçlar değiş tokuş edilmektedir.

Örneğin A şirketi, B ülkesinden pamuk ithal etmek istiyor, bir B şirketide, A ülkesinden halı ithal etmek istiyor. Bu iki şirket, para piyasasında işlem yapmak yerine varlıkları birbirlerine satmayı kabul etmektedirler. Bu durum iki şirket içinde işlem riskini ortadan kaldırmaktadır (Rehman, 2016, s. 132).

4.5.2.4. Menkul Kıymetleştirme (Securitization)

Çeşitli finansal kurumlar, risklere maruz kalma oranını düşürmek için varlıklarını ve kredilerini menkul kıymetleştirmeye başlamıştır. Menkul kıymetleştirme, varlıkların bir araya getirildiği, bu varlıkları menkul kıymet şeklinde paketlendiği ve bu menkul kıymetlerin yatırımcılara dağıtıldığı bir süreci ifade etmektedir. Aynı zamanda yatırım havuzlarıyla, iş sahipliğinin, tahvil sertifikalarını verme süreci olarak da tanımlanabilmektedir. Sukuk ihracı, şeriat ilkelerine uygun bir menkul kıymetleştirme biçimidir (Wahyudi vd., 2015, s. 241).

İslami finansın birkaç tane menkul kıymetleştirme prensibi bulunmaktadır.

İlk olarak, menkul kıymetleştirme süreci faizden arınmış ve belirsizlikten uzak olmalıdır. İkinci olarak, her zaman reel sektörle ilgili olması gerekmektedir. Geleneksel türev ürünlerin aksine, sukuktan ekonomide değer yaratımına yardımcı olması beklenmektedir. Üçüncüsü, fon kullanımını daima şeriat uyumlu olmalıdır. Dördüncü temel varlıkların İslami ilkelere uygun varlıklar olması gerekmektedir. Faiz temelli varlıklar, menkul kıymetleştirme için kullanılamazlar.

Beşinci, finansal sözleşmelerin yapısı ve düzeni şeriatla uyumlu olması gerekmektedir. Altıncı, yatırımcıya, varlığın net bir şekilde transfer edilmesi gerekmektedir (Wahyudi vd., 2015, s. 242).

4.5.2.5. Seçenekler

Bu yöntem iki tarafın fiyat riskine maruz kaldığı durumlarda kullanılan bir çeşit seçenektir. Aynı zaman da etkili bir risk yönetim aracı olarak görülmektedir.

Sabit bir fiyat üzerinde imzalanan bir sözleşmede varlığın fiyatının düşmesi sonucunda alıcı sözleşmenin devam etmesiyle fiyat riskine maruz kalacaktır.

Eğer fiyatlar artarsa satıcı sözleşme boyunca kayıp yaşayacaktır. Dolayısıyla bu gibi durumlarda sözleşmeyi iptal edebilmek için bulunan koşul seçeneği her iki taraf içinde riski azaltacaktır. Ayrıca varlıkların fiyatlarındaki dalgalanmaları önlemek amacıyla bir başka seçenek olarak selem sözleşmeleri kullanılabilir (Rehman, 2016, s. 133).

4.6. Şeriat Uyum Riski

4.6.1.Şeriat Uyum Riskinin Tanımlama Süreci

IFSB, şeriat uyum riskini, İslami bankanın, Şeriat danışma kurulu tarafından belirlenen hükümlere uymaması nedeniyle meydana gelen risk şeklinde tanımlamaktadır.

Uyumsuzluk riski, İslami bankanın bankacılık faaliyetlerinde Şeriat ilkelerine uyum sağlamada başarısız olması durumunda meydana gelmektedir. İslami bankaların şeriat ilkelerine uyumu, bankanın operasyonel faaliyetleriyle ilgili tüm bileşenleri kapsamaktadır. Bu sebeple İslami bankalarda şeriat uyum riskinin belirlenmesine, sözleşmelerin başlangıcından feshine kadarki tüm aşamalarına, yeni ürün fikirlerinin tartışılmasına, bankayla borçlu arasındaki iş planlarına kadar ayrıntılı ve kapsamlı bir şekilde başlanmalıdır (Wahyudi vd., 2015, s. 179).

4.6.2 Şeriat Uyum Riskinin Yönetilmesi ve Hafifletilmesi

Şeriat uyumluluk riskinin yönetimi iki aşamalı olarak yürütülmektedir. İlki faaliyetin gerçekleşme aşaması, ikincisi ise faaliyetin bittikten sonraki aşamasıdır.

İlk aşamada Şeriat uyum riskinin yönetimi, yeni ürün fikirlerini gözden geçirmek için yapılmaktadır. Bu aşamada, yeni ürüne ait tüm detaylar Şeriat danışma kurulu tarafından talep edilebilmektedir (Wahyudi vd., 2015, s. 182).

İkinci aşamada ise şeriat uyum riskinin yönetimi, hizmete sunulan yeni ürünlerin değerlendirilmesiyle gerçekleştirilmektedir. Bu işlem, İslami banka tarafından sunulan bütün ürünlerin ve hizmetlerin, Şeriat ilkerine uyumlu olmasını sağlamak amacıyla yapılmaktadır.

Şeriat danışma kurulu ilk aşamada yaptığı değerlendirmede, genellikle Şeriat ilkelerinin ihlali durumuyla karşılaşmamaktadır. Ancak ikinci aşamada, yeni ürünlerin uygulama sürecinde Şeriat ilkelerine olan uyumsuzluklar daha rahat bir şekilde görülmektedir.

Bu iki aşamanın gerçekleşmesiyle Şeriat uyum riskinin yönetim süreci sorunsuz bir şekilde ilerleyebilir ve Şeriat ilkelerinden olan sapmalar veya sapma eğilimleri en düşük seviyelere indirilebilir. İlk aşamada eğer Şeriat ilkelerine uyumsuzluk durumuna rastlanılırsa yeni ürünün geliştirilme süreci durdurulmalıdır. Eğer bu uyumsuzlukla ikinci aşamada karşılaşılırsa, IFSB'ye göre bu ürünlerden elde edilen karlar, zarar olarak düşünülmemeli veya kabul edilemeyeği görüşündedir.

Şeriat danışma kurulları İslami bankalara, Şeriat ilkelerini ihlal ettikleri için bir ceza uygulamasında bulunabilir. Bu cezaların türleri ise çoğunlukla yürürlükteki yönetmeliklere bağlıdır veya şeriat uyumunun denetlenmesinden sorumlu olan makamların takdirine bağlıdır. Şeriata uyum riskinden kaynaklanan kayıpların en aza indirilmesi için net kurallar bulunmamaktadır çünkü şeriat ilkelerine olan uyumsuzluğun ilgili verilerinin elde edilmesi ve ölçülmesi zordur.

IFSB tarafından yayımlanan risk yönetim rehberinde şeriat uyumsuzluk riski için sermaye ayırmaya gerek duyulmamaktadır. Şeriat uyumsuzluk riski, operasyonel risk kategorisinde olduğu için IFSB, sermaye ayrımı ihtiyacını brüt gelirin yaklaşık olarak %15'i olarak belirlemektedir (Wahyudi vd., 2015, s. 183).

4.7. Stratejik Risk

4.7.1. İslami Bankacılıkta Stratejik Risk Tanımı

Bir şirketin İslami finans kurumu olmasından bağımsız, benimsediği stratejik riskler, operasyonel ve proje riskleri ile mukayese edildiğinde, diğer tipteki risklerden çok daha büyük etkiler doğurabilir.

2008 yılında Amerika'daki ekonomik krizde iflas eden Lehman Brothers şirketini göz önüne aldığımızda, iflasındaki temel nedenin benimsedikleri yanlış strateji olduğunu görürüz. Gayrimenkul pazarı odaklı şekillendirdikleri stratejileri, şirketin tazmin edilemez boyutta zarar etmesine sebep olmuştur.

Stratejik risklerin bu kadar öneme sahip olduğu bir durumda, şeriat kurallarına göre operasyonlarını yürüten, diğer İslami finans kurumlarına ek olarak, geleneksel finans kurumları ile de mücadele içinde olan bir İslami kurumun, ne denli çetin bir rekabet içinde olduğunu anlamak hiç de zor değildir.

İslami bir finans kurumu, kendi güvenliği açısından stratejik faktörlerini belirlerken, şeriata uyum gerekliliğini sürekli göz önünde bulundurmalıdır.

Stratejik faktörlerin şeriata uyumluluk kriterleri çerçevesinde belirlenmesi, bir finans kurumunun temin etmesi gereken temel denge unsurudur.

İslami finans terminolojisinde, stratejik risk, bir kurumun, stratejik bir kararı belirlerken ya da işletirken yaptığı hata veya sapmalardan kaynaklanan risklerdir.

Stratejik riski doğuran temel nedenleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- Finans kurumu kendi vizyon ve misyonu ile uyuşmayan bir strateji uygulamaktadır.
- Kurum, stratejik ortamı etrafıca kavramaktan yoksundur.
- Kurumun stratejik planındaki farklı seviyeler arasında uyumsuzluk vardır (Wahyudi vd, 2015, s.189).

4.7.2. Stratejik Riskin Belirleyicileri ve Azaltılması

Yukarıda yapılan stratejik tanımdan yola çıkarak, stratejik riskin belirleyici unsurları şu şekilde belirlenmiştir (Wahyudi vd., 2015, s. 191):

- Değişen ticaret ortamı
 - Pazara yeni oyuncuların dahil olması
 - Pazara yeni bir rakip ürünün dahil olması
- Hatalı strateji oluşturma
 - Kurulan stratejinin finans kurumunun vizyonu ve misyonu ile uyumsuz oluşu
 - Çevresel stratejik çözümlemenin yeterince kapsayıcı olmayışı
 - Oluşturulan stratejinin katmanları arasındaki uyumsuzluk
- Yenilikçiliğe dair güçlükler
 - Yeterli olmayan Ar-Ge faaliyetleri
 - Teknolojik yeniliklere uyum sağlayamamak
 - Süreçlerde yeterli iyileşmenin sağlanamaması

- Makro ölçekli güçlükler
 - Makro etkenlerdeki değişiklikler
 - İdari düzenlemelerdeki değişiklikler
 - Bölgesel iş birliği anlaşmaları

- Paydaş davranışlarındaki değişiklikler
 - Müşteri davranışlarındaki değişiklikler
 - Tedarikçi davranışlarındaki değişiklikler
 - Yatırımcı davranışlarındaki değişiklikler
 - Çalışan davranışlarındaki değişiklikler

Tablo3.Stratejik Risk Belirleyicileri ve Risk Azaltma Teknikleri

Risk Belirleyicileri	Risk Azaltma Yöntemleri
Yeni İslami bankanın piyasaya girmesi	Yeni İslami bankanın piyasa dahil olması iyi görülebilir çünkü bu durum İslami finans sektörüne güç kazandırabilir. Diğer İslami bankalar bu durumu küçümsememelidir ve yeni bankaları ayrıntılı bir şekilde incelemeleyip, sağlıklı bir rekabet ortamında karşılamalıdır.
Yeni yedek ürünlerin acil olarak ortaya çıkışı (analog hizmetlerin yerini online bankacılık hizmetlerinin alması gibi)	İslami bankalar, piyasadaki yeni ürünler konusunda İslami değerlere uygun bir şekilde hareket etmelidir. Piyasaya yeni giren İslami banka sunduğu yeni ürünlerin İslami koşullar doğrultusunda olduğunu açıklamalıdır.

	Örneğin İslami banka kredi kartı konusundaki negatif düşüncelerden dolayı kredi kartı çıkarmak istemezse, bunun yerine bankamatik kartının finansal planlama konusunda daha yardımcı ve şeriata daha uygun bir araç olduğunu açıklayabilir. Bankaların bir ürünü geliştirmek için çalışanların eğitimler aracılığıyla güncel bilgilere sahip olmasını sağlaması gerekmektedir.

Kaynak: Wahyudi vd., 2015, s.193

4.8. İslami Bankacılıkta Likidite Riski

4.8.1. İslami Bankacılıkta Likidite Riski Tanımı

İFSB'nin likidite riski tanımı şu şekildedir: Bir İslami bankanın vadesi dolmuş borçları ivedilikle ödeyememesinden dolayı olacak potansiyel zararı veya belirgin bir değer kaybı yaşamadan varlıklarını makul bir maliyetle fonlayamamasıdır.

Likidite, İslami bankanın vadesi dolan borçları ödeyebilme gücü ve gerektiğinde hızla nakde çevirebilmek için, yeni fonları düşük maliyetle alabilmesi açısından önemlidir.

İslami banka için likidite, bilançosundaki beklenen ve beklenmeyen her tür dalgalanmayı tolere edebilmesi için elzemdir. Eğer ki banka likit fonlara ihtiyaç duyar, ancak bu ihtiyacını varlıklarını zorlanarak ve ederi fiyatın altında satmak zorunda kalırsa, likidite riskiyle karşı karşıya kalır. Likiditenin fiyatı piyasadaki arz ve taleple doğrudan ilişkili olduğu, piyasa koşullarından direkt olarak etkilendiği için, bankanın riski büyük ve karmaşıktır.

Likidite riski, birçok batık banka öyküsünde sorumlu olarak görülmelidir: Amerika’da 1977’de batan Long Term Capital Management, 1997’deki İngiltere Northern Rock Bank’ın batışı ve 2008 Endonezya bankacılık krizi, likidite riski sebebiyle tetiklenmiş olaylardır.

Bankalar, ihtiyacından fazla fon sahibi olan ve fon ihtiyacı olan taraflar arasındaki köprü kuruluşlardır. İhtiyaç fazlası fonlarını bankaya emanet eden kişiler, ne zaman isterlerse emanetlerini geri alabilirler.

Bu aktiviteyi cazip kılan, bankanın müşterilere vaad ettiği getiri oranlarıdır. Böylece bankalar daha fazla sayıda bireyden fon toplayabilmekte, bu birikim havuzundan da girişimcilere fon sağlayabilmektedir. Bankanın girişimcilere yatırımı uzun vadeli, fakat bankaya giren nakit çoğunlukla kısa vadeli olduğu için, bankanın giriş-çıkışı arasında farklılıklar olması kaçınılmazdır. Eğer belirli bir zaman diliminde, para yatıranların çoğu fonlarını bankadan çekerlerse, banka yaptığı yatırımlara likidite akıtmakta sorun yaşar. Bu riskle minimal düzeyde karşılaşmak için, banka, daha az riskli, geri dönüşlerde problem yaşama ihtimali daha düşük olan projelere yatırım yapmalıdır (Stiglitz, 1988, s.31).

4.8.2.Finansal Stabilitte ve Likidite Krizleri

Bankalar, sahip oldukları varlıkları ve yükümlülükleri örtüştüğü zaman, finansal varlıkları altın veya mevduatları ile himaye edilmişlerse stabildirler. Bankalar eğer likidite sorunları yaşarlarsa, borç senedi kullanan başka bankalara veya merkez bankasına borçlanarak likidite problemlerini çözmeye çalışırlar.

Finansal stabilitenin bozulması iki şekilde olur. İlki, mevduat bankalarında, bankaların verdikleri kredi miktarı kadar zor durumda kullanılabilecek varlıkları olmadan, müşterilerin bankaya yatırdıkları toplam miktardan daha fazla kredi verdikleri durumda, bankanın likidite problemi yaşaması durumudur.

İkincisi ise, banka likidite yetersizliği yaşadığı zaman, varlıklarını düşük fiyata nakde çevirmek, başka fonlar alarak borçlanmak veya yatırımcılardan ek sermaye almak durumunda kalarak, varlıklarının değerlerini düşürmesi durumudur. Banka, bankalar arası kredi borcuna girdikçe, durum karmaşıklaşır.

İslami finans, klasik bankacılığa göre daha stabil olarak değerlendirilir. Bunun ilk sebebi, faizin yasak oluşundan dolayı borcun yeniden finanslanamamasıdır. İslamda ancak gerçekten ihtiyaç duyulması ve borç alanın geri ödeyebilme ihtimali olması durumunda borçlanmaya izin vardır. Öte yandan, faiz tanımına gireceği için, borç veren de kar sağlamak amacıyla borcu istismar edemez, borcun miktarını arttıramaz. Faizin olmayışı borçlanma taleplerini arttırma ihtimali taşısada, kredi veren taraf için herhangi bir cazibe olmadığı için bu talep artışının arz edilen kredi miktarına etkisi olmaz. Bir diğer sebepde, borç ve varlıkların uyum içinde olmasıdır. Bu faktörler arasındaki büyük farklar likidite riskine yol açacaktır. Bankalar bu durumda diğer bankalara likidite borçlandırabilir, daha fazla kar payı önererek kendilerine yatırılan mevduat miktarlarını arttırabilirler. Buna ek olarak, İslami banka yatırım bankacılığı işlemlerinde, sağladığı kredilerden kar elde edemeyeceği için bütün yatırımlar tasarruf ve mevduat hesaplarında bulunan fonlarla sağlanır. Böylece konvansiyonel bankalarda olduğu gibi bankaya nakit akışı kredilerden değil, gerçek birikimlerden olur. Sonuçta finansal aktivitelerin artışı stabil kalır, müşterilere pay edilen kar bankanın risk profili ve fonlanan işletmenin karlılığından etkilenmez (Wahyudi vb, s. 34).

4.8.3.Likidite Riskinin Belirleyicileri

Likidite riski, İslami bankanın varlık ve yükümlülükleri arasındaki etkileşimin sonucudur. Likidite problemi, aşağıdaki senaryolardan bir veya daha fazlasının gerçekleşmesiyle ortaya çıkabilir.

- 1- İslami bankaya yatırılan fonların büyük kısmı çekilmek istendiğinde, müşterilerinin paralarını çekme isteğini karşılayacak yeterli fonu ve acil finansman kaynağı yeterli düzeyde mevcut değilse,

- 2- İslami banka müşterisine karşı büyük ve gerçekleşmemiş bir finansal yükümlük altındaysa ve gerçekleşme vaktinde İslami bankanın yeterli fonu yoksa,
- 3- Müşteriler büyük miktarda mevduatı bankadan çekmek istediklerinde eğer bankanın yeterli fonu ve nakde acil olarak çevrilecek varlıkları yoksa,
- 4- Bankanın varlıklarının değerinde belirgin bir azalma olduğu durumda, müşterilerin bankaya güveninin azalıp mevduatlarını çekmeye eğilim gösterirlerse.

4.8.4. İslami Bankacılıkta Likidite Riski Yönetimi

4.8.4.1. Likidite Riskinin Kontrol ve Yönetimi

IFSB'ye göre İslami bankalar, işletmenin, finansal piyasanın ve likiditenin diğer kaynaklarının doğasına uygun ve etkili likidite yönetim stratejilerine sahip olmalıdır. İslami bankalarda risk yönetimi, riskin ölçümü ile başlamalıdır. IFSB, aynı zamanda, likidite riskinin kontrol ve hafifletilmesi için rehber kabul edilecek ilkeler de belirlemiştir (IFSB12, 2012, s.17). Bu ilkeler şu şekilde sıralanabilir:

- 1- Yatırımların farklı alanlara yayılmış olması gereklidir: İslami finans kurumu, piyasa koşulları, verilen hizmetler ve işletme boyutunun elverdiği kadar geniş ve farklı alanlarda projeye fon sağlamalıdır. Ayrıca belirli aralıklarla, her bir kaynaktan fon çıkarabilme gücü test edilmeli, test sonucuna göre de çeşitlilik stratejisini gözden geçirmelidir.
- 2- Likidite riskinin güçlü yönetimi gereklidir: İslami finans kurumlarının likidite riskini yönetmek için İslami operasyonlarını da hesaba katan uygun strateji, politika ve süreçleri olmalıdır.
- 3- Yüksek kaliteli likidite tamponunu sürdürebilmek önemlidir: Herhangi bir likidite problemi durumunda bankanın riskli durumlara karşı daha uzun süre sarsılmaması için İslami bankalar, Şeriata uyumlu varlıklardan oluşan tampon bir likidite miktarını sürekli olarak ulaşılabilir tutmalıdırlar.

Bu varlıkların boyutu ve içeriği İslami bankanın likidite ihtiyaçları ve stres testlerinde belirlenen risk toleransı ile uyum içinde olmalıdır.

- 4- Tüm ihtimaller ve beklenmedik olaylar göz önünde bulundurularak fon planı yapmak önemlidir: İslami finans kurumu, karmaşıklığından bağımsız olarak, tüm likidite streslerini yönetebilecek bir plana sahip olmalıdır. Stres testleri ve senaryo analizleri dahil, finans kurumuna ilgili tüm değişkenler bu planlama yapılırken göz önünde bulundurulmalıdır. Roller, sorumluluklar ve yedek fonksiyonlar, içsel ve dış iletişim planları her seviyede likidite stresine uygun olmalıdır. Piyasa ve işletme ortamı değişebileceği için, bu planlar belirli aralıklarla revize edilmeli, gerekirse koşullara uygun hale getirilmelidir.
- 5- Şeriatla uyumlu güvencelerin ve tahvillerin yönetimi sağlanmalıdır: İslami bankalar, hangi zaman diliminde ne miktarda Şeriat uyumlu tahvile ihtiyaç duyacağını, Şeriat, yasal ve operasyonel engelleri hesaba katarak belirlemelidir.
- 6- İslami bankalar arasında iş birliği yapılması bu kurumların işlerini kolaylaştıracaktır: İslami bankacılık sektöründe, likidite risk yönetimi için etkin bir işbirliği yoktur fakat İslami finans kurumları kendi aralarında birleşerek şeriatla uyumlu ayarlamalar, çözümler ve ticaret yöntemleri geliştirmelidir.
- 7- Ödeme ve uyuşma sistemine karşı yükümlülükler dikkate alınmalıdır: Net ya da brüt ödeme ve uyum sistemi kullanımından bağımsız olarak, banka ödeme ve uyum zorunluluklarını yerine getirebilmek için kısa vadeli likiditeleri yönetebiliyor durumda olmalıdır. İslami finans kurumu kritik ödemeleri garanti altına almalı, para piyasalarının kusursuz işleyişine zarar verebilecek potansiyel sistem hatalarından kaçınmalıdır.
- 8- Yabancı döviz riski hesaplanmalı, göz ardı edilmemelidir: Bankanın her döviz türü için ayrı bir likidite yönetim, izleme ve kontrol mekanizması olmalıdır. Eğer belirli bir döviz için belirli bir dönemde sorun varsa, banka nakit akışını kısıtlamalıdır.
- 9- Likidite riskinin raporlanması konusu ciddiyle takip edilmelidir: İslami finans kurumu, fonksiyonel olan ve tamamıyla finans kurumuna özelleşmiş bir raporlama sistemine sahip olmalı, bu sistem belirli zaman dilimlerinde gerekli birimlere ve üst yönetime likidite risk raporlaması yapmalıdır (IFSB12, 2012, ss. 9-10).

İslami bankalar likidite riskinin yönetiminde genellikle borç ve varlığın değişimi yöntemini kullanmaktadır. İslami bankacılık sisteminde borç satılamaz ancak satın alınmış gerçek bir varlığın fiyatını düşürmek için kullanılabilir. Örnek vermek gerekirse banka A, banka B'ye bir yıl sonra 2 milyon dolar ödemekle yükümlüdür. Bu sırada da banka B, tedarikçi bir firma olan C'den bir yıl sonra ödemek üzere 2 milyon dolar değerinde gerçek bir varlık almak için likiditeye ihtiyaç duymaktadır. Bu durumda eğer tedarikçi firma olan C, kabul ederse banka B'nin satın alacağı varlığın ödemesini banka A, taksitler halinde ödeyebilir. Ancak satış taksitli ve C'den B'ye yapıldığı için C, B bankasının karından belirlenen oranda kar alacaktır.

Bu kar oranı 2 şekilde belirlenebilir. İlk yöntemde, tedarikçi olan C, 2 milyon dolar değerindeki varlığı banka B'ye tedarik edip banka A'dan bir yılda ödenmek üzere 2 milyon dolar talep edebilir. İkinci yöntemde ise tedarikçi C, banka A'dan bugün 1.8 milyon dolar isteyip banka B'ye varlığı teslim edebilir. Yani basit bir şekilde ifade etmek gerekirse banka B'nin bir yıl sonra alacağı 2 milyon dolar için bugün 1.8 milyon dolar almayı kabul ettiği görülmektedir. Bu uygulama likidite riskini azaltmak için kullanılmaktadır (Rehman, 2016, s. 132).

4.8.5.Likidite risk yönetiminde İslami ve Konvansiyonel bankaların karşılaştırılması

Konvansiyonel ve İslami bankaların likidite risklerine etki eden değişken faktörleri araştıran birçok çalışma ve yayın bulunmaktadır. Durumu kuşbakışı görmek adına birçok çalışmayı derleyen yayınlar incelendiğinde, bu iki finansal kuruluşun likidite risk yönetimi arasındaki farklar gözler önüne serilmiştir. Net kar marjı, sermaye yeterlilik oranı İslami bankalarda likidite riski üzerine olumlu etki göstermektedir. Ancak varlıkların getirisi, verimsiz krediler, enflasyon, gayrisafi milli hasıla artışı ise negatif etki göstermektedir. Konvansiyonel bankalarda ise özvarlık getirisi, net faiz marjı, sermaye yeterlilik oranı, gayrisafi milli hasıla artışı ve enflasyon, likidite riski üzerinde olumlu etki göstermekteyken varlıkların getirisi ve verimsiz krediler ise likidite riski üzerinde negatif etki gösterirler (Ghenimi ve Omri, 2015, s. 3).

Bu sonuçlara göre İslami bankaların konvansiyonel bankalara göre, likidite riski açısından daha hassas olduklarını söylemek mümkündür. Bu durumu faiz almanın da vermenin de İslami bankacılıkta yasak oluşuyla ve İslami bankacılıkta risk paylaşımının ön planda oluşu ile açıklamak mümkündür. Borca faiz uygulamanın getireceği likidite riskindeki hafiflemeyi İslami bankacılıkta görmek mümkün değildir. İslami bankaların dinamikleri konvansiyonel bankalardan farklı olduğu için, bu iki finans kuruluşunun likidite riski farklı etkenlerden farklı etkilenir ve İslami bankaların kendilerine özgü likidite risk yönetim ilkeleri belirlemeleri gerekir (Waemustafa ve Sukri, 2016, s. 1326).

4.9.İslami Bankacılıkta Kredi Riski

4.9.1.Kredi Riski Tanımı

Kredi veya karşı taraf riski, bir borçlunun ya da finansal enstrüman ihraççısının kredi anlaşmasına göre belirtilen şartlarda ana parayı veya diğer yatırımlarla ilgili olan nakit akışlarını geri ödememesi ihtimalidir.

Bankacılığın doğasında var olan ödemelerin gecikmesi veya hiçbir şekilde ödenmemesi durumu bankanın nakit akışlarında problemlere neden olacak ve likiditesini etkileyecektir. İslami bankalar, kredi riskini azaltmak için klasik bankaların kullandığı yöntemlerden yararlanmaktadır (Van Greuning ve Iqbal, 2007, s. 120).

4.9.2.İslami Bankacılık Sisteminde Kredi Riskinin Hafifletme Yöntemleri

İslami bankaların borçları, faiz esaslı bankalardan farklıdır. Bu durum kredi riski açısından önemli etkilere sahiptir. Bu etkiler:

- Kredi anlaşmaları oluşturulduktan sonra borcun artma ihtimali yoktur.

İslami bankalar, kasıtlı olarak ödemelerin geciktirilmesi önlemek amacıyla gecikme halinde gecikme cezası uygulayabilir ancak bu gecikme cezası bankaya gelir olarak kaydedilmesine izin verilmemektedir. İslami bankalar gecikme cezası gelirlerini hayır kurumlarına bağışlamaktadırlar.

Ayrıca İslami bankalar ödeme sorunlarının gelirleri üzerine olan etkilerini azaltmak için başka önlemlerde alabilirler. Bu önlemlerin bazıları:

- Kredi satış işlemlerini daha yüksek fiyatlar üzerinden yapabilir. Ertelenen bedel, faiz temelli bir krediyle karşılaştırıldığında daha büyük oranda yük getirmektedir. Çünkü faiz temelli bankalarda eğer kredi geri ödemeleri zamanında yapılamazsa ve borçlu taraf ödemeyi geciktirirse, borcuna orantılı olarak borcu artacaktır (Elgari, 2003, s.19).
- İki adet ödeme planı oluşturulur. Eğer müşteri ilk plana uyar ve ödemelerini zamanında yaparsa arttırılan fiyatın bir kısmı müşteriye iade edilir. Müşterinin ödemelerini geciktirmesine dayanan ikinci plana uyması halinde tüm fiyatı ödemesi gerekmektedir (Elgari, 2003, s. 20).
- Borç ticareti yasaklanmaktadır.

Bir borcun vadesi gelmeden yazılı değer altında bir fiyatla başkasına satılması yasaklanmıştır. Bu durumda borç ticaretinin kapılarını kapatmaktadır. İslami bankalar borçlarını diğer taraflara satarak devretme eyleminde bulunamazlar. Portföy optimizasyonu yöntemi kullanarak portföylerinde varlıkların yeniden yapılandırılmasını sağlayabilirler. Portföy optimizasyonu bankaların riski daha iyi yönetmelerini sağlamaktadır.

- Şartlı olarak indirim yapılmasına izin verilmemektedir.

Müşterilerin borçlarını vadesinden önce ödemesi hem banka için hem de müşteri için en iyi çözüm olmaktadır. Ancak murabaha sözleşmelerinde bu duruma izin verilmemektedir (Elgari, 2003, s.21).

İslami finans kuruluşu kredi riskine karşı bütüncül bir yaklaşım geliştirmeli, kredi riski yönetiminin finansal risklerin yönetiminden ayrılamaz bir parça olduğunun farkında olmalıdır. İslami finans kuruluşunun doğası gereği kredi riskinin sebepleri piyasa ve operasyonel risk kaynaklarıyla aynı olabilir (IFSB, 2005, s.).

- Banka, kötü krediler için yeterli miktarda rezerv ayırırsa kredilerden kaynaklanan kayıplara karşı kendini korumaya almış olacaktır. Bu rezervlerin kalitesi ise, kayıp hesaplama sistemlerinin güvenilirliğine bağlıdır.
- Şeriatta kayıplara karşı mülkiyet teminatına izin verildiği için İslami bankalar, fonlarını korumak adına teminat talep etmektedirler. Üçüncü bir tarafa borcun satılması yasaklanmıştır ancak nakit, gümüş, altın, diğer değerli varlıklar, hisse senetleri gibi varlıklar İslami finans alanında teminat olarak kabul edilebilmektedir (Rahman, 2016, 130).

5. FAİZSİZ BANKACILIKTA RİSK YÖNETİM İLKELERİ

İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB, Islamic Financial Services Board), 2005 yılında İslami finans kuruluşlarının risk yönetimine yönelik 15 ilke belirlemiştir.

Bu ilkelerin amacı, İslami bankaların doğasına özgü olan ihtiyaçları ve karşılaştığı riskleri yönetebilmek için BaselBankacılık Denetleme Komitesinin (BCBS, Basel Committee on Banking Supervision), risk yönetimine ilişkin önermelerini, Şeriat ilkelerine uyumlu olacak şekilde İslam bankacılığına uyarlamaktır. Böylece Şeriata uyumlu risk yönetim ilkeleri oluşturulacaktır (Ahmed, 2010, s. 28).

Risk yönetim ilkeleri, verimli bir risk yönetimi sisteminin oluşturulup uygulanması açısından yol gösterici bir kılavuz olma özelliği taşımaktadır. Bu ilkelerle İslami finansal faaliyetlerde bulunan bankalara hizmet edilmesi amaçlanmıştır. Yol gösterici bu ilkeler İslami Kalkınma Bankası Şeriat Danışma Komitesi (Sharī'ah Advisory Committee of the Islamic Development Bank) tarafından onaylanmış ve İslami Finansal Hizmetler Kuruluna (IFSB, Islamic Financial Services Board), üye olan merkez bankaları ile Şeriat uzmanları tarafından belirlenmiştir.

Klavuz ilkeler, her bir risk kategorisi için özel rehberlik sağlaması amacıyla oluşturulmuştur. Bu risk kategorileri aşağıda belirtildiği şekildedir (IFSB, 2005, s. 3).

- Kredi riski
- Öz kaynak yatırım riski
- Piyasa riski
- Likidite riski
- Getiri oranı riski
- Operasyonel risk

5.1. Genel İhtiyaçlar İçin IFSB İlkesi

- İslami finansal kurumlar (IIFS, Institutions Offering Islamic Financial Services), ilgili riskleri tanımlamak, ölçmek, raporlamak, takip edebilmek ve bu risklere karşı yeterli sermaye bulundurabilmek için üst yönetim ve yönetim kurulu ile birlikte risk yönetimi ve raporlama sürecini oluşturmalıdırlar. Oluşturulan bu sürecin Şeriat kurallara uygun olması gerekmektedir (Ahmed, 2010, s. 28).

Diğer finansal kuruluşlarda olduğu gibi İslami finansal kuruluşlarda da risk yönetim faaliyetleri Yönetim kurulu ile üst düzey yönetim tarafından aktif bir şekilde kontrol edilmelidir. İslami finansal kurumların risk profilleri ve riski tolere etme durumları ile uyumlu risk yönetim politikaları, stratejileri ve prosedürleri Yönetim kurulu tarafından onaylanmaktadır. İslami bankalar, ürünleriyle faaliyetlerinin İslami finansal ilkelere uygunluğunu denetleyecek yetkili bir organ kurmalıdır (IFSB1, 2005, s. 4).

İslami Finansta kredi riski aşağıdaki olaylarla bağlantılı olarak meydana gelmektedir.

- Murabaha sözleşmelerindeki, banka varlıkları teslim etmekte ancak ödemeleri alamamaktadır. Eğer müşteri bankanın önceden aldığı ürünleri kabul etmese risk ortaya çıkmaktadır.
- Selem sözleşmelerinde, alacaklar ve satıcının bankanın varlıklarının tamamını veya bir kısmını teslim etmemesi halinde satıcı risk taşır.
- İcare sözleşmelerindeki kira ödemelerinin alınamaması gibi durumlarda kredi riski ile karşılaşmaktadır.
- Mudarebe yatırımlarında bankanın işlem üzerinde herhangi bir yetkiye sahip olmaması kredi riskinin değerlendirilmesini zorlaştırmaktadır (Ahmed, 2010, s. 31).

5.2. Kredi Riskleri İçin IFSB İlkeleri

- İslami finansal kurumlarının, finansal anlaşmaların tüm aşamalarında maruz kalabilecekleri kredi riskini yönetebilmek için Şeriata uyumlu farklı İslami finans enstrümanlarını kullanarak strateji belirlemeleri gerekmektedir.
- İslami finansal kurumlar, uygun İslami finans enstrümanını seçmeden önce taraflar ve istekleri konusunda detaylı bir şekilde durum analizi yapmalıdır.
- İslami finansal kurumlar, İslami finans enstrümanlarını kullanırken meydana gelen kredi riskinin ölçülmesinde ve raporlanmasında uygun metotları uygularlar.
- İslami finansal kurumlar, bütün İslami finans enstrümanları için ayrı ayrı Şeriata uyumlu kredi riskini azaltma tekniklerine sahip olmalıdır (Ahmed, 2010, s. 32).

Finansman araçlarının, özelliklerinin farklı olmasından dolayı kredi riskinin yönetim aşamalarında araçlara göre değişiklikler olabilir. Bu sebeple de iç kontroller ile risk yönetim sistemlerini kolaylaştırabilmek için her bir finansman aracının kredi riski ayrı ayrı değerlendirilecektir (Ahmed, 2010, s. 34).

Kredi Riski Yönetiminde üç grup politikaya ihtiyaç duyulmaktadır. İlki kredi riskini sınırlandırmak ya da azaltmak için tasarlanmıştır. İkincisi, riskli varlıkları farklı gruplara ayırarak risk ölçümü yapmak için kullanılır. Üçüncüsü ise bankaların kredi kayıplarını telafi edebilmeleri için yeterli karşılık tutarını sürdürmelerini sağlamaktır (Ahmed, 2010, s. 2010).

Kredi riski genel olarak karşı tarafın yükümlülüklerini anlaşılan koşullarda yerine getirememesi potansiyeli olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım, alacaklar ile kira sözleşmelerinin (icare gibi) finansman maruziyetleri, çalışan sermaye finansman işlemlerini (selem ve istisna gibi) ve projelerini yöneten İslami bankalar için geçerlidir. Aynı zamanda paraya çevirme ve faaliyetlerin tasfiye işlemlerinde de kredi riski ile karşılaşmaktadır (IFSB, 2005, s.6).

Her finansman aracının özelliklerinin farklı olması sebebi ile kredi riskinin başlangıç aşaması değişmektedir. Bu sebeple de kredi riski yönetiminin kolaylaşması amacıyla her finansman aracı ayrı bir şekilde değerlendirilecektir. Örnek olarak mudarebe veya müşareke sözleşmelerindeki yatırım sermayeleri, mudaribin ya da müşarekenin ortağının yanlış davranışının kanıtlanmasıyla borca dönüştürülecektir (IFSB, 2005, s.7).

İslami bankaların kredi riski yönetimi, karşı tarafın temerrüde düşmesi ve İslami bankanın faiz işletmesi veya kasıtlı olarak ödemeyi geciktirmesi dışında herhangi bir ceza uygulaması yasak olduğu için klasik bankalara göre daha karmaşıktır (Ahmed, 2010, s. 31).

Kredi riskinin hafifletilmesi amacıyla karşı tarafla sürekli temas halinde olup ödeme durumunu kontrol edilebilir, ödeme için bir plan oluşturulabilir veya ödeme, borç miktarında artış olmadan yeniden yapılandırılabilir, teminat istenebilir veya üçüncü taraf garantisi istenebilir (IFSB1, 2005, s.10).

5.3. Öz kaynak Yatırım Riski için IFSB İlkeleri

- İslami finans kurumları, mudarebe ve müşareke işlemleri de dahil olmak üzere öz kaynak yatırımlarının risk özelliklerine uygun bir şekilde risk yönetimi sistemi ile raporlama sistemine sahip olmalıdır.
- İslami finansal kurumlar, risk değerlendirme metodlarının kendilerine uygun ve tutarlı olmasını sağlayarak bu metodların, kar hesaplamaları ile alacakların tahsili üzerindeki olası etkileri değerlendirmelidir. Bu metotlara, İslami finansal kurumlar ile mudarebe ve müşareke ortakları arasında fikir birliği sağlanarak karar verilecektir.
- İslami finansal kurumlar, mudarebe ve müşareke yatırımlarında şeriat kurulunun onayına bağlı olacak şekilde vade tarihinin uzatılması ile borcun geri ödenme koşulları dahil olacak şekilde öz kaynak yatırım faaliyetleriyle ilgili çıkış stratejilerini belirleyip bu stratejileri tesis edecektir (Ahmed, 2010, s. 34).

İslami bankacılık sisteminde karşılaşılan benzersiz risklerden biri de öz kaynak yatırım riskidir. İslami bankalar öz kaynak enstrümanlarını ellerinde tutarken, bu enstrümanların amaçlarına bağlı olarak 2 farklı risk türüne maruz kalmaktadırlar (Ahmed, 2010, s. 31). İlk risk türü, yatırım yapma amacı ile öz kaynak bulundurulması sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Bu gibi durumlarla, mudarebe ve müşareke sözleşmelerinde karşılaşılmaktadır. İkinci risk türü ise piyasa riski kategorisinde değerlendirilen alım satım ya da likidite amacıyla öz kaynak bulundurulması sonucunda ortaya çıkmaktadır.

İslami bankaların, mudarebe ve müşareke sözleşmelerine konu olan araçlara yatırım yapmaları önemli ölçüde kazanç sağlamalarına katkıda bulunsa da kredi, piyasa ve likidite risklerine maruz kalmalarının yanı sıra yüksek oranda sermaye kaybına uğramalarına veya kazançlarında büyük değişikliklerle karşılaşmalarına neden olmaktadır (Ahmed, 2010, s. 32).

İslami Finansal Hizmetler Kurulu'nun (IFSB, Islamic Financial Services Board), risk yönetimine ilişkin rehberinde öz kaynak yatırım riski, ticari faaliyetler amacıyla sözleşmelere veya sözleşmelerde belirlenen finansmana katılmak için ortaklık ilişkisine girilmesinden dolayı meydana gelen risk olarak tanımlanmaktadır (IFSB, 2005, s.12).

5.4. Piyasa Riski için IFSB İlkesi

- İslami finansal kurumlar, piyasada hazır bir şekilde bulunmayan ya da fiyatlarda meydana gelen yüksek değişikliklere maruz kalan tüm varlıklar için raporlama sistemi de dahil olacak şekilde uygun bir sisteme sahip olmalıdır (Ahmed, 2010, s. 36).

İslami bankaların finansman araçları varlık destekli olduğu için geleneksel bankacılık sisteminin maruz kaldığı piyasa riskinden daha fazlasıyla karşılaşmaktadır.

İslami bankalar, döviz kurlarında meydana gelen dalgalanmalarda, icare sözleşmelerine konu olan varlıkların değerinden daha düşük değerle kiraya verilmesi veya elden çıkarılması gereken durumlarda ve selem sözleşmelerinde banka, gereken zamanda ürünü teslim alamadığında yükümlülüğünü yerine getirmek için ürünün aynısını daha yüksek fiyattan satın aldığı anda piyasa riskine maruz kalmaktadır (Ahmed, 2010, s. 34).

5.5. Likidite Riski için IFSB İlkeleri

- İslami finansal kurumlar, cari hesaplar ile sınırlı ve sınırsız yatırım hesaplarının her bir aşaması için ayrı ayrı olacak şekilde raporlama da dahil kendi karşılaşılabileceği likidite risklerini göz önünde bulundurarak likidite yönetimi sistemine sahip olacaktır.
- İslami finansal kurumlar likidite riskini, likidite riskini azaltabilmek için Şeriata uyumlu fonları yönetebilme gücüyle orantılı varsayacaktır (IFSB1, 2005, s. 19).

5.6. Getiri Oranı Riski için IFSB İlkeleri

- İslami finansal kurumlar, yatırım hesabı sahipleri için varlıkların getiri oranlarını etkileyen piyasa faktörlerinin potansiyel etkilerinin değerlendirilebilmesi için raporlama sürecine sahip olmalıdır.
- İslami finansal kurumların, yerinden edilmiş ticari riski yönetebilmek için uygun bir sisteme sahip olmalıdır (Ahmed, 2010, s. 40).

5.7. Operasyonel Risk için IFSB İlkeleri

- İslami finansal kurumlar, Şariat kurulu veya Şariat danışmanı dahil olmak üzere Şariat kurallarına uygun bir şekilde davranılmasını sağlayabilmek için yeteri kadar sistemlere ve kontrollere sahip olmalıdır.

- İslami finansal kurumlar tüm fon sağlayan kişilerin menfaatlerini korumak için uygun koşulları sağlayacaktır. İslami finansal kurumlar, kendi fonlarıyla yatırım hesabı sahiplerinin fonlarını birleştirdiği zaman gelir-gider, varlık ve kar tahsislerine ilişkin gerekli otoritelerin, İslami finansal kurumların sorumluluklarına uygun bir şekilde oluşturulup uygulanmasını ve raporlanmasını sağlayacaktır (Ahmed, 2010, s.42).

6. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE RİSK YÖNETİMİ

6.1. Bankacılıkta Risk Kavramı

BDDK'nın düzenlediği “Bankaların İç Sistemleri Hakkında Yönetmelik” te risk kavramı, yürütülen bir işlemde veya faaliyette parasal kaybı gerektirecek herhangi bir durumun oluşmasıyla ekonomik kazancın azalma ihtimali şeklinde tanımlanmaktadır²³.

Başka bir tanımla risk, gelecekteki başarıyı etkileyebilecek belirsiz olaylardır. Bu olaylar döviz kurlarında meydana gelebilecek dalgalanmalar, borçlu olan kişinin borcunu geri ödememesi, dolandırıcılık ve bankaya zarar verebilecek diğer faaliyetler olabilir (Thijs, 2010, s. 6).

Piyasadaki risklerinin yanı sıra aynı zamanda bankaların kredi verdiği müşterilerinin de gelecekte karşılaşabileceği belirsizlikler söz konusudur. Bu sebeple bankalar da her verdiği kredi için az veya çok bir riske girmektedir. Çünkü bankaların, verdiği kredilerin geri ödenmesi olasılığı bulunmaktadır. Aynı zamanda doğal afet veya terör saldırısı gibi konuların bankaya ait mallara veya sistemlere zarar verip bankanın faaliyetlerinin aksamasına neden olacağı için risk taşımaktadır (Gündoğdu, 2016, s.30).

Bankacılık işlemleri, tam olarak risk alma ve bu riskleri yönetme ile ilgilidir. Bir bankanın başarısı, karşılaştığı veya karşılaşabileceği riskleri yönetirken ne kadar etkili ve verimli olduğunu açıkça göstermektedir. Bankaların sermayeleri risklere karşı tampon görevi görmektedir (Oz vd., 2016, s. 7).

23

(Çevrimiçi)https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Mevzuat/Bankacilik_Kanununa_Iliskin_Duzenlemeler/11013bankalarin_ic_sistemleri_hakkinda_yonetmelik_24_02_2011.pdf, (Erişim Tarihi: 10. 09.2017), m.3.

6.2. Risk Yönetim Sistemi

İktisadi faaliyetlerin, üretim ve yatırım hizmetlerinin gerçekleştiği bir sistemde aksaklıkların meydana gelmesi, problemlerin ortaya çıkması ve zararların oluşması olasılıklar dahilindedir. Bu sebeple süreçlerin planlı bir şekilde ilerletilmesi, olası risklerin en aza indirgenmesine yardımcı olacaktır ancak tamamen ortadan kaldırılamayabilir. Süreçlerin sürekli bir şekilde takip edilmesi aksaklıkların önceden belirlenip giderilmesini sağlayacaktır. Böylelikle kalıcı zararların oluşması önlenmiş olacaktır (Adian, 2014, s. 426).

Finansal ürünler ile hizmetlerin çeşitliliğinin ve karmaşıklığının artması risklerin yönetimini daha da karmaşık hale getirmektedir.

Bu sebeple bankalar risk yönetiminde, risklerin tanımlanmasına, ölçülmesine, değerlendirilmesine ve kontrol altında tutulmasına dikkat etmelidir. Eğer banka maruz kaldığı risklerin seviyesi hakkında bilgi sahibi olmadan yönetme girişiminde bulunur ise anlamsız sonuçlar ile karşılaşacaktır. Çünkü karşılaşılan bu riskleri kontrol altına alabilmek için riskin büyüklüğü ile kaybedilen potansiyel değer hakkında bilgi sahibi olmak risk yönetiminin anahtarıdır (Oz, 2016, s. 7).

Risk yönetim sistemi, bankanın gelecekteki nakit akışlarının kapsadığı risk-getiri yapısının, faaliyetlerinin niteliğinin ve düzeyinin izlenebilmesi, kontrol altına alınabilmesi, gerektiği zamanda değiştirilebilmesine yönelik olarak belirlenen politikalar, stratejiler ve limitler yardımıyla, bankanın faaliyetlerinden ve stratejilerinden dolayı maruz kalınan risklerin tanımlanması, ölçülmesi, raporlanması, izlenmesi ve kontrolünün sağlanması amacıyla yapılandırılan organizasyondur²⁴.

²⁴(Çevrimiçi)

https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Mevzuat/Bankacilik_Kanununa_Iliskin_Duzenlemeler/13294isedes_yonetmelik.pdf, (Erişim Tarihi: 10.10.2017), m.35.

Risk yönetim sistemi oluşturulurken, bankanın büyüklüğü ve faaliyetlerinin karmaşıklığı ile orantılı olmasına dikkat edilmelidir. Bu şekilde oluşturulan risk yönetim sisteminin kapsamlılık düzeyi, BDDK tarafından yetersiz bulunursa, yapılacak işlemlerin boyutuna göre on beş günden az olmayacak şekilde verilen süre içerisinde banka bu yetersizliği gidermek zorundadır²⁵.

Bankaların, risk yönetim sürecini başarılı bir şekilde yönetebilmeleri için söz konusu olan alanların periyodik olarak gözden geçirmeleri gerekmektedir.

Bu alanlar ise bankanın risk profili, kendi ölçeği, faaliyetlerinin hacmi ve karmaşıklığı dikkate alındığı zaman sermaye değerlendirme sürecinin uygunluğu, bankanın risk değerlendirme sürecinde kullandığı verilerin doğruluğu, risk değerlendirmesürecinde kullanılan senaryoların doğruluğu ve geçerliliği, stres testlerinin sonuçları dikkate alınmalıdır²⁶.

6.3. Yönetim Kurulu

Risk yönetimi, iç denetim ve iç kontrol sistemlerinin mevzuata uygun olacak şekilde kurulması, işlemesi ve yeterliliğinin sağlanmasından, bankanın finansal raporlama sistemlerinin güven altında tutulmasından, banka içi yetki ve sorumlulukların belirlenmesinden yönetim kurulu sorumludur²⁷.

Risklerin yoğunlaşmasını önleme amacıyla, bankanın bu risklere karşı yeterli miktarda sermaye ayrılmasını sağlar. Risk yönetim faaliyetlerinin etkinliğini düzenli bir şekilde takip eder ve eğer gerekirse uygun değişikliklerin yapılmasından sorumludur (IFSB1, 2005, s. 4).

²⁵

(Çevrimiçi)

https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Mevzuat/Bankacilik_Kanununa_Iliskin_Duzenlemeler/13294is edes_yonetmelik.pdf, (Erişim Tarihi: 09.05.20179, m.1-3).

²⁶ (Çevrimiçi)

https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Mevzuat/Bankacilik_Kanununa_Iliskin_Duzenlemeler/13294is edes_yonetmelik.pdf, (Erişim Tarihi: 09.05.2017). m.35.

http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Mevzuat/Bankacilik_Kanunu/15405411_sayili_bankacilik_kan unu.pdf, (Erişim Tarihi: 29. 12. 2017), m.23.

6.4. Üst Düzey Yönetim

Risklerin yönetilmesi, takip edilmesi ve raporlanması için gereken yetki ve sorumluluk alanlarını açık bir şekilde belirleyecektir. Finansman ve yatırım faaliyetlerinin belirlenen sınırlar içinde yürütülmesini sağlayacaktır (IFSB, 2005, s. 4).

7. TÜRKİYE’DE FAALİYET GÖSTEREN KATILIM BANKALARININ DURUMU ve RİSK YÖNETİMİ

7.1. Türkiye’de Katılım Bankacılığı

Türkiye’de katılım bankacılığı olarak adlandırılan bu sistem, dünya genelinde İslami bankacılık olarak adlandırılmaktadır.

Katılım Bankaları, Bankacılık Kanunu’nun şartlarına uygun olarak kurulduktan sonra faaliyetlerini de aynı şekilde bu kanuna uygun olarak devam ettirmek zorundadırlar. Bu bankacılık sistemi kişilerin inançlarından dolayı yastık altı yaptığı yani atıl olarak ekonominin dışına kayan gayrimenkul, altın, döviz gibi tasarrufların ekonomiye kazandırılmasında büyük bir rolü olmuştur. Katılım Bankaları müşterilerinden topladıkları fonları yine müşterilerinin ihtiyaç duyduğu yatırım malları, yarı mamul ve mamul mallar ile hammaddelerin temin edilmesinde kullanılarak ülke ekonomisine ciddi katkılar sağlamaktadır (Özkan, 2012, s.4).

Türkiye nüfusu yaklaşık olarak 75 milyon Müslümandan oluşmaktadır. Türkiye de İslami finansa olan ilgili ülkedeki laik siyasi ortam sebebiyle yakın zamana kadar gereken ilgiyi görmemiştir. Ancak siyasi ve ekonomik yapıların gelişmesiyle İslami finans için yeni bir bölüm açılmaktadır. İslami finansın Türkiye’deki seviyesi artış göstereceği çok parlak seviyelerde değildir (Thiagaraja, Morgan, Tebbutt ve Chan, 2014, s. 507).

Katılım bankalarının 2009 yılında %4 olan pazar payı 2014 yılı sonunda %5,2’ye yükselmiştir²⁸.

2016 yılı itibarıyla katılım bankalarının toplam aktifleri 133 milyar TL’ye ulaşarak %10,5 oranında bir büyüme gerçekleştirmiştir. 2016 yılında Ziraat Katılım ve Vakıf Katılım’ın sisteme dahil olmasıyla birlikte sistemin varlıkları daha da güçlenmiştir.

²⁸(Çevrimiçi) <http://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/TKBB-Strateji-Belgesi.pdf>, (Erişim Tarihi: 08. 01. 2018), s. 18.

İslami fonların Şeriata uyumlu olması gerekmektedir. Ancak Türk İslami finans katılımcıları Şeriat terimini yasal belgelerde kullanmamaktadırlar. Türkiye’de İslami finansal ürünler, faizli bankaların ürünleri için tasarlanan mevzuata göre hareket ettiği için İslami yatırım fonları ie döviz yatırım fonları, klasik bankaların yatırım fonları ve döviz yatırım fonlarıyla aynı yapıdadır. Bu sebeple İslami fonların kontrolü için Şeriat denetim kurulu adına yasal bir statü bulunmamaktadır. Fakat Türkiye’de İslami fonlar için uyum komitesi kullanılmaktadır ve bu komite işlemlerin İslami koşullara uyumundan sorumlu olmaktadır. Ancak bu komitelerin yasal açıdan bağlayıcı bir sorumluluğu bulunmamaktadır. Ayrıca Türkiye’deki katılım bankalarında birçok İslami fon bulunmaktadır ancak fonların Şeriata uyumu konusunda hiçbir bildiri bulunmamaktadır (Thiagaraja vd., 2014, s. 508).

Türkiye Katılım Bankaları Birliğinin Strateji hedeflerinde; katılım bankaları tarafından kullanılmakta olan ürünlerin etkinliklerinin artırılması, yatırım ürünlerinin çeşitlendirilmesi, İslami bankacılık uygulamalarını uygulayan ülkelerin kullandığı ama Türkiye’deki katılım bankalarında kullanılmayan ürünlerin uygulamaya konması, kaynak çeşitliliğinin güçlendirilmesi, katılım bankacılığı sistemi için gerekli politikaların oluşturulmasıyla bu politikaların uygulanma durumunu gözlemleyecek yapıların tesis edilmesi, katılım bankaları için Danışma Genel Kurulu’nun oluşturulması, katılım bankalarının kendi bünyelerinde oluşturulan danışma kurullarının standart bir hale getirilmesi ve sistemin itibarının artırılması için çalışmalar yapılması gibi eylemler yer almaktadır²⁹.

²⁹(Çevrimiçi) <http://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/TKBB-Strateji-Belgesi.pdf>, (Erişim Tarihi:29.12.2017), s. 7-8.

Tablo4.Katılım Bankalarının Temel Finansal Göstergeleri

	2015	2016	Büyüme Oranları (%)
Aktifler	120.183	132.874	10,6
Toplanan fonlar	74.176	81.301	9,6
Kullandırılan Fonlar*	72.038	75.896	5,4
Özkaynaklar	10.645	11.494	8,0
Gayri Nakdi Fonlar	35.699	35.813	0,3
Net Kar	409	1.106	170,4
Şube Sayısı	1080	961	-11,0

Kaynak: Albaraka, 2016, s.21

* Finansal kiralama alacakları dahil değildir.

7.2. Türkiye’de İslami Finans Mevzuatı

Türkiye’de 1 Kasım 2005 tarihinde, İslami Finans Kuruluşları, Resmi Gazete de yayınlanmış olan 5411 sayılı Bankalar Kanunu ile “Katılım Bankası” adını alarak bankacılık mevzuatına dahil edilmiştir. Katılım bankaları bu kanuna göre, cari ve katılım hesapları ile fon toplama işlemlerinde bulunmaktadır. Katılım hesabı sahipleri, bankanın faaliyetlerinden doğan kar ve zarara ortak olmayı kabul etmektedirler.

5411 sayılı Bankacılık Kanunu, katılım bankalarının faaliyetleri ile ilgili bazı temel standartlar getirmiştir. Ancak bu faaliyetlerin İslami açıdan uygunluğu hakkında herhangi bir bilgi içermemektedir. Bu sebeple katılım bankaları gerçekleştirdikleri finansal faaliyetlerin İslami kurallara uygunluğunu kontrol ettirmek ve onaylatmak için bu alanda uzman kişilerin yardımını almaktadır.

Ancak katılım bankalarının bir kısmı kendi içlerinde İslami onaylar için oluşturdukları Danışma Kurulunun onayı ile faaliyetlerine yön verirken, bir kısmı da bu alanlar üzerine uzman akademisyenlerden yardım almaktadırlar. Bu gibi nedenler katılım bankalarının faaliyetlerinde farklılıklara sebep olmaktadır³⁰.

Türkiye de bir Katılım Bankasının kurulabilmesi veya yurt dışında kurulu olan bir Katılım Bankasının Türkiye’de ilk şubelerini açabilmesi için 5411 sayılı Bankacılık Kanununda yer alan şartları yerine getirip Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulunun en az 5 üyesinin olumlu yöndeki oylarıyla alınacak kararlarla kurulmasına izin verilmektedir³¹.

5411 sayılı Bankacılık Kanununa göre Türkiye’de kurulan katılım bankaları ile katılım bankalarının faaliyetleri bu kanunun hükmüne tabii olmaktadır³². Bu kanuna göre katılım bankaları, katılma ve özel cari hesaplar yoluyla fon toplayan ve kredi kullandırma faaliyetlerinde bulunan finansal kurumlardır³³. Katılım bankalarının kredi kullandırma faaliyetleri aşağıda gösterildiği gibidir³⁴:

- Nakdi ve gayri nakdi krediler
- Tahvil ve tahvil benzeri sermaye piyasası araçları
- Varlıkların vadeli satışıyla meydana gelen alacaklar
- Vadesi geçmiş nakdi krediler
- Kar-zarar ortaklığı
- Finansal kiralama
- Mal karşılığı vesaikin finansmanı

³⁰(Çevrimiçi) <http://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/TKBB-Strateji-Belgesi.pdf>, (Erişim Tarihi:29.12.2017), s. 8.

³¹(Çevrimiçi) http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Mevzuat/Bankacilik_Kanunu/15405411_sayili_bankacilik_kanunu.pdf, (Erişim Tarihi: 14.04.2017), m. 6.

³²(Çevrimiçi) https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Mevzuat/Bankacilik_Kanunu/15405411_sayili_bankacilik_kanunu.pdf, (Erişim Tarihi: 30.12.2017), m.1.

³³(Çevrimiçi) https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Mevzuat/Bankacilik_Kanunu/15405411_sayili_bankacilik_kanunu.pdf, (Erişim Tarihi: 30.12.2017), m. 3.

³⁴(Çevrimiçi) https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Mevzuat/Bankacilik_Kanunu/15405411_sayili_bankacilik_kanunu.pdf, (Erişim Tarihi: 30.12.2017), m. 48.

7.3.Türkiye'deki Katılım Bankaları

7.3.1. Kuveyt Türk Katılım Bankası

Kuveyt Türk katılım bankası kredi riskine ilişkin sermaye yeterliliği hesaplarken İçsel derecelendirme yaklaşımını kullanabilmek için gereken çalışmaları devam ettirmektedir (Kuveyttürk, 2016, s. 100).

Kuveyt Türk katılım bankası piyasa riskine maruz kana faaliyetleri için sayısallaştırabilinen risklerinin limitlerini belirleme, bankanın üstlendiği risklerle bu risklerin limitlerinin takibi ile limit aşımını Hazine Likiditesi ve Piyasa Riski politikası ile takip etmektedir (Kuveyttürk, 2016, s. 103).Operasyonel risklerin faaliyetlerinin kontrolünü sağlamak için Risk, Kontrol Öz Değerlendirme Politikası oluşturmuştur (Kuveyttürk, 2016, s. 104).

Tablo5.Sermaye Yükümlülüğüne İlişkin Bilgiler Kuveyt Türk

Cari Dönem	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Kredi Riski (Kredi Riskine Esas Tutar*0,08) (KRSY)	9,751,631.00	927,959.00	1,354,350.00	1,596,410.00	1,888,727.00	2,218,932.31
Piyasa Riski (PRSY)	213,025.00	80,394.00	33,767.00	61,290.00	60,431.00	51,915.76
Operasyonel Risk (ORSY)	989,285.00	95,383.00	116,665.00	147,418.00	184,640.00	232,066.83
Öz kaynak	1,754,966.00	1,927,929.00	2,678,763.00	3,404,564.00	3,796,691.00	5,682,970.28
Özkaynak/ ((KRSY+PRSY+ ORSY) *12,5*100)	16,0	14,0	14,2	15,1	14,2	18,2

Kaynak: TKBB, veri seti.

7.3.2. Albaraka Türk Katılım Bankası

Albaraka Türk katılım bankasının risk yönetim sisteminin hedefi, faaliyetlerinin taşıdığı risklere uyumlu olacak şekilde sermaye tahsisinde bulunmak ve bu risklere göre ayarlanmış olan sermaye getirilerini en üst seviyelere ulaştırıp katma değerlerini arttırmaktır. Temel olarak itibar riski, piyasa riski, operasyonel risk, kredi riski, likidite riski ve stratejik riske maruz kalmaktadır. Bu risklerden sayısallaştırılabilenleri için yönetim kurulunun onayladığı risk limitleri belirlenmektedir. Risklerin belirlenen limitlerde kalmasını sağlamak için bu limitler bankanın ilgili organlarınca izlenip raporlanmaktadır (Albaraka, 2016, s. 82).

Albaraka Türk katılım bankasının piyasa riski, emtia riski, alım satım hesaplarında var olan karşı taraf kredi riski, takas riski, spesifik risk ve kur riski nedeniyle maruz kalacağı zarar olasılığını ifade etmektedir. Piyasa riski standart metot kullanarak hesaplanmaktadır (Albaraka, 2016, s. 82). Likidite riskinin ortaya çıkmasına neden olan beklenmedik kaynak çıkışları, aktif kalitesindeki bozulmalar, ekonomik kriz halleri, karlılıktaki düşüşler gibi vade uyumsuzluğu gibi faktörler neden olmaktadır. Albaraka Türk, likidite riskinin yönetiminde nakit akışlarını günlük olarak takip gereken tedbirleri almaktadır ve aktif/pasif komitesi tarafından haftalık olarak değerlendirilmektedir. Likidite riski yönetiminde ise yasal mevzuatta belirtilen asgari likidite yeterlilik oranını geçmiş tecrübelerini de dikkate alarak yeterli miktarda likit varlık bulundurma politikasını uygulamaktadır.

Albaraka Türk katılım bankası operasyonel riskleri yetersiz ve başarısız süreçler, sistemlerden ve insanlardan veya dış olaylardan dolayı maruz kalınan kayıp riskler olarak tanımlamaktadır. Uyum riskiyle yasal riski bu gruba dahil etmekte ancak strateji ve itibar risklerini (yanlış zamanda alınan yanlış kararlardan kaynaklanan risk) bu tanımın dışında tutmaktadır. Dış riskler, organizasyon riski, personel riski, yasal risk ile uyum riski olmak üzere operasyonel riski beş kategoriye ayırmaktadır (Albaraka, 2016, s. 83). Operasyonel risk için gereken sermaye yeterliliğinin hesaplanmasında temel gösterge yaklaşımı kullanılmaktadır (Albaraka, 2016, s.159).

Bankanın kredi riski tanımında müşterilerin kredi sözleşmelerindeki şartlara uymayarak yükümlülüklerini kısmen veya tamamen gereken zamanda yerine getirememesi sebebiyle bankanın maruz kalacağı zarar olasılığını ifade etmektedir. Aynı zaman da bu risk karşı tarafın finansal durumundaki bozulmaların sebep olduğu piyasa değer kayıpları ile bilanço içindeki ve dışındaki portföyler de yer almaktadır (Albaraka, 2016, s.83).

Kredi riski için gereken sermaye yeterliliğini hesaplamada standart yaklaşımı kullanmaktadır (Albaraka, 2016, s. 146).

Tablo6.Sermaye Yükümlülüğüne İlişkin Bilgiler Albaraka Türk

Cari Dönem	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Kredi Riski (KRSY) †	7,138,35 8.00	661,316. 00	911,365. 00	1,167,53 8.00	1,531,05 1.00	20,948,69 1.46
Piyasa Riski (PRSY)	87,200,0 0	5,234.00	11,622.0 0	13,258.0 0	8,235.00	88,758.36
Operasyonel Risk (ORSY)	738,014. 00	66,816.0 0	77,228.0 0	95,440.0 0	114,795. 00	1,720,461 .88
Öz kaynak	997,782. 00	1,194,02 6.00	1,858,12 4.00	2,256,68 0,00	3,157,31 0.00	3,064,000 .00
Öz kaynak/ ((KRSY+PRSY+ORSY) *12,5*100)	12,5	13,0	0,2	0,1	0,2	13,5

†Karşı taraf kredi riski dahil

Kaynak: TKBB

7.3.3. Türkiye Finans Katılım Bankası

Türkiye finans katılım bankası piyasa riskini, standart yöntem kullanarak hesaplamakta ve raporlamaktadır. Bunun yanında piyasa riski faktörlerinde meydana gelen değişimlerle, piyasa volatilitésinin bankanın finansal durumundaki etkisinin izlenebilmesi ve olası risklerin azaltılabilmesi için stres testleri yapılmaktadır (Türkiyefinans, 2016, s. 72). Ayrıca Türkiye finans katılım bankası piyasa riskinin ölçülebilmesi için, risk faktörlerinde meydana gelen dalgalanmalara karşı duyarlı olan uluslararası standartlara uygun yöntemlerle ölçülebilmesi için bir ölçüm modelinin kurulmasına yönelik proje başlatmıştır. Likidite riskinin yönetiminde ise Basel III prensipleri kapsamında “Likidite Karşılama Oranı” ile “Net İstikrarlı Fonlama Oranı” raporları hazırlanmaktadır. Likidite Karşılama Oranı raporu BDDK’ya rapor edilmekte, Net İstikrarlı Fonlama Oranı raporu da bilgi amaçlı hazırlanmaktadır. Türkiye finans katılım bankası operasyonel riskleri “Temel Gösterge Yöntemi” kullanarak ölçüp raporlamaktadır (Türkiyefinans, 2016, s. 73).

Tablo7.Sermaye Yükümlülüğüne İlişkin Bilgiler Türkiye Finans

Cari Dönem	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Kredi Riski (Kredi Riskine Esas Tutar*0,08) (KRSY)	10,153,815.00	1,019,100.80	1,431,919.12	1,878,825.64	2,226,040.85	2,136,399.64
Piyasa Riski (PRSY)	50,525.00	19,966.00	9,194.00	9,568.31	32,225.00	42,330.00
Operasyonel Risk (ORSY)	1,153,525.00	103,233.75	118,776.00	142,326.05	170,063.55	201,171,92
Öz kaynak	1,617,374.00	2,107,599.00	2,498,204.00	3,164,601.00	4,101,101.00	4,633,734.00
Özkaynak/ ((KRSY+PRSY+ ORSY) *12,5*100)	14,2	14,8	12,8	12,5	13,5	15,6

Kaynak: (TKBB, veri seti).

7.3.4. Vakıf Katılım

Vakıf bank katılım bankası kredi riskini, kredi müşterilerinin sözleşme yükümlülüklerini kısmen veya tamamen gereken zamanda yerine getirememesi sebebiyle maruz kalacağı zarar ihtimali olarak tanımlamaktadır. Vakıf katılım bankası, kredi riski için gereken sermaye miktarını standart yöntemi kullanarak hesaplamaktadır (Vakıfkatılım, 2016, s. 57).

Vakıf Katılım bankası için piyasa riski, emtia ve takas riski, kar payı oranı riski (genel piyasa riski ile spesifik risk), hisse senedi pozisyon riski, kur riski nedeniyle maruz kalabileceği zararları ifade etmektedir ve standart yöntem kullanılarak ölçülüp raporlanmaktadır. Hesaplamaya tim bilançodaki kur riski, türev ürünler ve alım satım amacıyla işlem gören menkul kıymetler de yer almaktadır. Ayrıca içsel modeller yardımıyla riske maruz kalınan değer ölçülüp geriye dönük testler kullanılarak kontrol edildikten sonra senaryo analizi ve stres testi çalışmalarıyla yapılan analizler desteklenmektedir.

Vakıf Katılım bankası için operasyonel risk, uyum riski ve yasal riskte dahil olmak üzere yetersiz ve başarısız iç süreçler ile insanlardan, sistemlerden ve dış olaylardan kaynaklanan zarar etme ihtimali olarak tanımlanmaktadır. Operasyonel riski ise temel gösterge yaklaşımını kullanarak hesaplamaktadır.

Vakıf Katılım bankası için likidite riski, fonlamaya ve piyasaya ilişkin likidite risklerinden oluşmaktadır. Likidite risklerini, “Bankaların Likidite Yeterliliğinin Ölçülmesi ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik” ile “Bankaların Likidite Karşılama Oranı Hesaplamasına İlişkin Yönetmelik” te belirtilen yöntemleri kullanarak ölçüp raporlamaktadır (Vakıfkatılım, 2016, s. 58).

Tablo8.Sermaye Yükümlülüğüne İlişkin Bilgiler Vakıf Katılım

Cari Dönem	2016
Kredi Riski (Kredi Riskine Esas Tutar*0,08) (KRSY)	231,401.00
Piyasa Riski (PRSY)	1,208.00
Operasyonel Risk (ORSY)	0,0
Öz kaynak	850,456.00
Özkaynak/ ((KRSY+PRSY+ ORSY) *12,5*100)	29,3

Kaynak: TKBB, veri seti

7.3.5. Ziraat Katılım

Ziraat katılım bankası piyasa riskine ilişkin sermaye yeterlilik oranını hesaplama Standart Metot Yöntemini kullanmakta ve ayrıca piyasa riskine dahil olan kur riskinin 'Riske Maruz Değer' hesaplamalarında İçsel Model yardımıyla günlük olarak hesaplanmaktadır. Kullandıkları modellerin etkinliğini ölçmek için geriye dönük test analizli yapmaktadırlar.

Kredi riski için gereken sermaye yeterlilik oranının hesaplanmasında Standart Yöntem kullanılmaktadır (Ziraatkatılım, 2016, s. 56).

Operasyonel riske ilişkin sermaye yeterlilik oranını hesaplanmasında Temel Gösterge Yaklaşımını kullanılmaktadır. Ayrıca Operasyonel risklerin takibinde Operasyonel Risk Kayıp Veri Tabanı aracılığıyla izlenebilmesi için çalışmaları devam etmektedir (Ziraatkatılım, 2016, s. 57).

Ziraat katılım bankası bilançosundaki vade yapısını incelemek amacıyla Kalan Vade Analizi, dönemler bakımında likidite ihtiyacını izlemek için Likidite Boşluk Analizi yapmaktadır ve bankanın en kötü durumda ihtiyaç duyacağı likiditenin ve bu sebeple oluşan zararı değerlendirebilmek içinde Likidite Stres Testi yapmaktadır (Ziraatkatılım, 2016, s. 112).

Tablo 9.Sermaye Yükümlülüğüne İlişkin Bilgiler Ziraat Katılım

Cari Dönem	2015	2016
Kredi Riski (Kredi Riskine Esas Tutar*0,08) (KRSY)	106,819.00	441,163.00
Piyasa Riski (PRSY)	576,0	1,656.00
Operasyonel Risk (ORSY)	0,0	10,517.84
Öz kaynak	636,430.00	706,161.00
Özkaynak/ ((KRSY+PRSY+ORSY) *12,5*100)	47,4	12,5

Kaynak: (TKBB, veri seti)

SONUÇ

Genellikle Müslüman kesim için, İslami kurallar çerçevesinde faaliyetlerde bulunan bir bankacılık sisteminin oluşturulması gerekmektedir. Bu sebeple kurulan faizsiz bankacılık sistemleri klasik bankacılık anlayışından farklı olmak için İslami kurallar çerçevesinde hareket etmektedir. Çünkü faizsiz bankalar, İslami kurallara uygun olarak faaliyet göstermez ise İslami bankacılık kimliğini kaybeder ve güvensizlik oluşturur.

İslami bankacılık sistemi birçok temel ve operasyonel konularda diğer bankacılık sistemlerinden önemli derecede farklılıklar içermektedir. Bu farklılıklar sebebiyle risk yönetimi uygulamalarının birçok yönü İslami bankacılık sisteminde keşfedilmemiş, az gelişmiş ve yetersiz çalışılmıştır. Sonuç olarak İslami bankacılık alanında risk yönetimi zorlu bir süreç ve zorlayıcı bir konu olmaktadır. İslami finans alanındaki risk yönetimi uygulamalarının, İslami mülkiyet haklarını ihlal etmemesi gerekmektedir.

İslami kanunlara zorunlu olarak uyulmasıyla, yatırımcılarla mevduat sahipleri arasında tüm risklerle kazançların paylaşılması zorunluluğu İslami bankacılığın en önemli özelliğidir.

Basit bir şekilde söylemek gerekirse klasik yani faiz temelli bankacılık sistemi kredi, piyasa, operasyonel ve likidite riskleri olmak üzere dört finansal risk kategorisiyle karşılaşmaktadır. Ancak İslami bankacılık sisteminin, klasik bankacılık sisteminin karşılaşmadığı birtakım risklere maruz kaldığı unutulmamalıdır. Yalnızca İslami finansal sistemde karşılaşılan öz kaynak yatırım riskleri, getiri oranı riskleri, yerinden olmuş ticari riskler ile Şeriata uyumluluk risklerinden dolayı, İslami bankalar güvenli bir risk yönetim sistemi kurabilmek için önemli miktarda para, zaman ve gerekli kaynakların ayrılması için uğraşmalıdırlar. Çünkü klasik bankacılık sistemi için hazırlanan teknikleri, modelleri, risk yönetim sistemlerini, davranış kurallarını, muhasebe ve raporlama sistemleriyle kurumsal yönetim sistemlerini, İslami bankacılık sistemine kopyalayarak uygun bir yönetim çerçevesi oluşturulamaz.

Faizsiz bankacılığın, İslam dininin kurallarına uygun faaliyetlerde bulunma zorunluluğu olmasına rağmen yalnızca Müslüman kesime yönelik bir sistem olarak görülmemelidir.

Çünkü İslami finans alanında yapılan faaliyetlerden yıllar geçtikçe daha da artan getiriler elde edilmektedir.

Türkiye'deki mevcut yasal düzenlemeye göre katılım bankaları, kuruluşları ve faaliyetleri bakımından, klasik bankacılık sistemi ile benzerlik göstermektedir. Ancak katılım bankaları, İslami kurallar çerçevesinde işlemlerde bulunan bankalar olduğu için klasik bankacılık anlayışıyla aynı risklere maruz kaldığı gibi farklı risklere de maruz kalmaktadır.

İslami kurallar çerçevesinde hareket eden İslami finansal sistemlerin karşılaştığı riskler ise İslami kurallara uygun faaliyetlerde bulunulmaması sebebiyle Şeriata uyumsuzluk riski, kar-zarar ortaklığındaki getiri oranlarının bilinmemesi sebebi ile karşılaşılan getiri oranı riski, kurulan ortaklıklara yapılan yatırımlar sebebi ile karşılaştığı öz kaynak yatırım riski, fon sahiplerinin fonlarının çekmemesi için alınan tedbirler sonucunda ortaya çıkan yerinden edilmiş ticari risktir.

Türkiye'deki katılım bankalarının, sadece İslami finans kurumlarının maruz kaldığı bu riskler ile bu risklerin yönetimi hakkında herhangi bir kanun veya yardımcı bir rehber bulunmamaktadır. Türkiye'nin bu alanda daha büyük başarılar elde edebilmesi için karşılaşılan bu riskleri yönetebileceği yardımcı maddelerin bulunması gerekmektedir.

Katılım bankaları, klasik bankacılık sistemindeki aynı risklere maruz kaldığında bunları yönetimi için klasik bankacılık sisteminin uygulamaları üzerinde yapılan ufak değişiklikler ile kullanmakta ancak tam olarak yardımcı olmadığı görülmektedir.

Bankacılık faaliyetlerinin çoğunu uygulayan ve aynı ekonomik koşullarda diğer bankalarla rekabet halinde olan katılım bankalarının, sağlıklı bir şekilde çalışmalarını, büyümelerini ve mevcut mali sistem içerisinde hedeflenen amaçlara, haksız rekabet ortamı oluşmadan ulaşabilmeleri için diğer bankacılık sistemlerinden farklı olan risklerinin yönetimini kolay bir şekilde gerçekleştirmelerini sağlamak için hem katılım bankalarının hem de devletin bu yönde gerekli rehber ilkeleri ve Türk standartlarını oluşturarak İslami esaslar çerçevesinde faaliyetlerde bulunan bu bankalara imkan sağlanması gerekmektedir.

Katılım bankalarına her açıdan yardımcı olacak böyle bir uygulama neticesinde katılım bankaları hem daha sağlıklı bir şekilde faaliyetlerine devam edecek hem katılım bankalarına olan güven artacak ve artan güven sonucunda İslam temelli bankalara olan yönelmeler artış gösterecek hem de hedeflenen amaçlara ulaşmada kolaylık sağlanacaktır. Türkiyede katılım bankalarındaki düzenlerin ve şeriat kurullarının yasal geçerliliğe ihtiyacı vardır. Çünkü İslam dinine uygun olarak hareket ettiğinin yasal olarak onaylanması gerekmektedir. Yoksa şeriat uyumsuzluk riskine düşebilir. Bu gibi sebeplerden dolayı katılım bankacılığı alanında çalışmalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Abdul-Rahman, Y. (2014). *The Art of RF (Riba-Free) Islamic Banking and Finance: Tools and Techniques for Community-Based Banking*. John Wiley & Sons.

Ahmed, A. M. E. T. (2010). *Islamic banking: How to manage risk and improve profitability* (Vol. 640). John Wiley & Sons.

Ahmed, H., Mohieldin, M., Verbeek, J., & Aboulmagd, F. W. (2015). On the sustainable development goals and the role of Islamic finance.

Al-Harran, S., & Se, A. Y. F. (2008). *Current Issues in Islamic Banking & Finance*. Xlibris Corporation.

(American Psychological Assoc.)

Beseiso, F. (2014). *The Developing Role of Islamic Banking and Finance: From Local to Global Perspectives*. Bingley: Emerald Group Publishing Limited.

Apostolik, R., Donohue, C., & Went, P. (2009). *Foundations of banking risk: an overview of banking, banking risks, and risk-based banking regulation* (Vol. 507). Wiley.

Ariffin, N. M., Archer, S., & Karim, R. A. A. (2009). Risks in Islamic banks: Evidence from empirical research. *Journal of Banking Regulation*, 10(2), 153-163.

Arshad, N. C., Zakaria, R. H., Sulaiman, A. A., & Irijanto, T. T. (2017). Determinants of Displaced Commercial Risk in Islamic Banking Institutions: Malaysia Evidence. *TRIKONOMIKA*, 13(2), 205-217.

Baykara, H. V. (2012). *Katılım bankalarında etkinlik ve verimlilik analizi* (Master's thesis, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü).

Bessis, J. (2011). *Risk management in banking*. John Wiley & Sons.

Boyacıoğlu, M. A. (2002). Operasyonel Risk ve Yönetimi. *Bankacılar Dergisi*, 43, 51-67.

Business knowledge for IT in Islamic finance: A complete handbook for IT professionals. (2009). (Business knowledge for IT in Islamic finance.) London: Essvale.

BÜYÜKAKIN, F., & ÖNYILMAZ, O. (2012). Faizsiz Finansman Bonosu Sukuk ve Türkiye Uygulamaları. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 3(7).

Chachi, A. (2005). Origin and development of commercial and Islamic banking operations. *Islamic Economics*, 18(2).

Chong, B. S., & Liu, M. H. (2009). Islamic banking: interest-free or interest-based?. *Pacific-Basin Finance Journal*, 17(1), 125-144.

ÇALIK, E. B., & AYGÜN, M. Geleneksel Bankalar İle Katılım Bankalarının Finansal Performanslarının Basel III Kriterleri Açısından Kıyaslanması. *Journal of Current Researches on Business and Economics*, 7(2), 47-64.

Çobankaya, F. T. (2014). *Katılım bankalarının Türkiye'deki farkındalık düzeyinin tespiti: Batı Akdeniz bölgesinde bir araştırma* (Doctoral dissertation, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Docherty, A., & Viort, F. (2014). *Better Banking: understanding and addressing the failures in risk management, governance and regulation*. John Wiley & Sons.

Döndüren, H. (2008). Osmanlı Tarihinde Bazı Faizsiz Kredi Uygulamaları ve Modern Türkiye'de Faizsiz Bankacılık Tecrübesi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1).

ERTÜRK, H. (2010). BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN KARŞILAŞTIĞI RİSKLER VE RİSK YÖNETİMİ.

Ghenimi, A., & Omri, M. A. B. (2015). Liquidity Risk Management: A Comparative Study between Islamic and Conventional Banks. *Journal of Business Management and Economics*, 3(6), 25-30.

GÜLER, E. (2016). Türk bankacılık sisteminde mevduat faizi değişimlerinin katılma fonları üzerindeki etkisi ve likidite riski yönetimi.

Gündoğdu, A. (Ed.). (2017). *FİNANSAL YÖNETİM Temel Teoriler ve Açıklamalı Örnekler*. Seçkin Yayınevi.

Gündoğdu, A. (Ed.). (2016). *Bankacılığın Temelleri*. Nobel Yayınevi.

<https://www.albaraka.com.tr/pdf/Albaraka-Turk-2016-Faaliyet-Raporu.pdf>

<https://www.kuveytturk.com.tr/medium/document-file-763.vsf>

<https://www.turkiyefinans.com.tr/tr-tr/hakkimizda/faaliyetraporlari/2016/files/tr-full.pdf>

http://www.ziraatkatilim.com.tr/2016_Yili_Faaliyet_Raporu/pdf/tr-ziraat.pdf

<http://www.tkbb.org.tr/veri-seti>

Islamic Financial Services Board. (2005). *Guiding Principles of Risk Management for Institutions (Other than Insurance Institutions) Offering only Islamic Financial Services*. Islamic Financial Services Board.

Iqbal, M., & Molyneux, P. (2016). *Thirty years of Islamic banking: History, performance and prospects*. Springer.

KALAYCI, İ. (2013). Katılım Bankacılığı: Mali Kesimde Nasıl Bir Seçenek?. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(19), 51-74.

Karim, R. A. A., & Archer, S. (2013). *Islamic finance: the new regulatory challenge*. John Wiley & Sons.

Kettell, B. (2010). *Frequently asked questions in Islamic finance*. John Wiley & Sons.

Kınalı, F. (2012). *Faizsiz sistemde bankacılık anlayışı ve kredi işlemleri* (Doctoral dissertation, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Mazıbaşı, M. (2005). Operasyonel Riske Basel Yaklaşımı: Üç Yapısal Blok Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *BDDK Araştırma Raporu*, 1(2009), 12892005-1.

Millar, R., & Anwar, H. (Eds.). (2009). *Islamic finance: A guide for international business and investment*. Blue IbeX.

Oz, E., Ali, M. M., Khokher, Z., U., R. ve Rosman, R. (2016). IFSB WORKING PAPER SERIES WP-05/03/2016

SHARİ'AH NON-COMPLIANCE RISK IN THE BANKING SECTOR: IMPACT ON CAPITAL ADEQUACY FRAMEWORK OF ISLAMIC BANKS.

Özgür, E. (2007). Katılım bankalarının finansal etkinliği ve mevduat bankaları ile rekabet edebilirliği.

Özkan, H. (2012). *Katılım bankacılığının klasik bankalarla karşılaştırılması ve muhasebe uygulamaları* (Doctoral dissertation, Niğde Üniversitesi).

ÖZYURT, K., & DİKKAYA, M. BANKA KREDİLERİNE ALTERNATİF OLARAK MURABAHA MODELİNİN İNCELENMESİ YÜKSEK LİSANS TEZİ.

PEHLİVAN, P. (2016). TÜRKİYEDE KATILIM BANKACILIĞI ve BANKACILIK SEKTÖRÜNDEKİ ÖNEMİ. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (31), 296-324.

Rehman, A. A. (2016). *A comparative study of risk management practices between Islamic and conventional banks in Pakistan* (Doctoral dissertation, Cardiff Metropolitan University).

Safari, M., Ariff, M., & Mohamad, S. (2014). *Sukuk securities: New ways of debt contracting*. John Wiley & Sons.

Sanyinna, A. Y., & Omar, H. H. (2017). Frontiers and Mechanics of Risk Management in Islamic Banking System-Policy Measures for Effective Risk Mitigation. *Journal of Islamic Banking and Finance*, 5(1), 26-35.

Stiglitz, J. E., & Weiss, A. (1988). Banks as social accountants and screening devices for the allocation of credit.

Somashekar, N. T. (2009). *Banking*. New Age International.

Şener, M. (1989). İslâm Hukukunda Karz-ı Hasen. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 401, 391-403.

Tariq, A. A., & Dar, H. (2007). Risks of Sukuk structures: Implications for resource mobilization. *Thunderbird International Business Review*, 49(2), 203-223.

Tok, A. (2009). İslami Finans Sistemi Çerçevesinde Sukuk (İslami Tahvil) Uygulamaları, Katılım Bankaları ve Türkiye Açısından Değerlendirmeler. *Yeterlilik Etüdü, Sermaye Piyasası Kurulu Hukuk İşleri Dairesi*

Toutounchian, I. (2011). *Islamic Money and Banking: Integrating Money in Capital Theory* (Vol. 760). John Wiley & Sons.

Thiagaraja, S., Morgan, A., Tebbutt, A. ve Chan. (2014). *Islamic Finance Handbook: A Practitioner's Guide to the Global Markets*. Wiley.

Thijs, J. P. (2010). Risk management in Islamic banking. *Bank Islam Malaysia Berhad*.

Van Greuning, H., & Brajovic-Bratanovic, S. (2009). *Analyzing banking risk: a framework for assessing corporate governance and financial risk* World Bank Publications

Van Greuning, H., & Iqbal, Z. (2008). *Risk analysis for Islamic banks*. World Bank Publications.

Vasimalai, M. P., & Narender, K. (2007). Microfinance for poverty reduction: The Kalanjiam way. *Economic and Political Weekly*, 1190-1195.

Wahyudi, I., Rosmanita, F., Prasetyo, M. B., & Putri, N. I. S. (2015). *Risk management for Islamic banks: Recent developments from Asia and the Middle East*. John Wiley & Sons.

Yiğidim, A. (2012). *Büyüme Politikaları: Türkiye Ekonomisi Açısından Bir Değerlendirme* (No. 2012/74). Discussion Paper, Turkish Economic Association.